

IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİNİN TUZHURMATU AĞZI

Hussein Ahmed SHUKUR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Selahittin TOLKUN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Haziran 2020

ÖZET

IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİNİN TUZHURMATU AĞZI

Hussein Ahmed SHUKUR

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Aadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2020

Danışman: Prof. Dr. Selahittin TOLKUN

Türklerin farklı boylara mensup Türk toplulukları değişik dönemlerde Irak’a yerleştikleri için bu farklılık ağızlarına da yansımıştır. Tuzhuramtu ağızı, Irak Türkmen Türkçesi ağızlarının Y grubuna girmektedir. Irak Türkmen Türkçesi Tuzhurmatu ağızı araştırmamız beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Tuzhurmatu şehrini tanıtmaktayız. İkinci bölümde derlediğimiz metinlerden yola çıkarak ses bilgisini incelemekteyiz. Üçüncü bölüm ise şekil bilgisini inceleyerek, Tuzhurmatu ağzının ses ve yapı özelliklerini ortaya koymaktayız. Dördüncü bölümde derlediğimiz ses kayıtlarını transkripsiyon harfleri kullanarak metin haline getirmekteyiz. Beşinci ve son bölüm olarak, Tuzhurmatu’ya özgü veya alıntı kelimelerin Türkiye Türkçesi karşılıklarını vermekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Tuzhurmatu Ağızı, Türkmen Türkçesi, Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi.

ABSTRACT

TUZHURMATU TURKISH DIALECT OF IRAQI TURKMEN

Hussein Ahmed SHUKUR

Department of Turkish Language and Letrature

Social Seciencies Institute of Anadolu University 2020

Supervison: Selahittin TOLKUN

Since Turks settled in Iraq from different clans in different periods, this difference was reflected in th eir dialects too. The Tuzhuramtu dialect belongs to the Y group of the Iraqi Turkmen Turkish dialects. The first chapter is introducing the city of Tuzhurmatu. In the second chapter, we examine the sound information based on the text we complied with. In the third chapter, by examining the shape information, we reveal the sound and structure features of the dialect of Tuzhurmatu. In the fourth chapter, we list the conclusions we have archived. In the fifth chapter, we convert the sound recordings we compiled into text using transcription letters. The sixth and final chapter defines Tuzhurmatu of supplying the meaning of specific words or quoted Turkey's Turkish.

Keyword: Tuzhurmatu Dialect, Turkmen Turkish, Phonology, Morphology

ÖNSÖZ

Türkler'in Irak'a ilk girişi 7. yüzyıla dayanır. Irak'a Türk savaşçıların yerleşmesi Emevi ve Abbasiler döneminde gerçekleşmiştir. Kaynaklara göre İslam ordusunu güçlendirmek için her yıl Horasan'dan 2000 savaşçı Irak'a getirilmiştir. Daha sonrası Selçuklular'ın Bağdat'ı fethiyle ikinci büyük göç olmuştur. Daha sonra Moğollar ve Safeviler'in hükmüne giren Irak'a, 17. yüzyılda 4. Murad'ın Bağdat'ı fethiyle yine büyük Türk göçleri yaşanmıştır. Sonuçta da farklı Türk boylarının Irak'a yerleşmeleri, Irak Türkmen Türkçesinin ağızlarını oluşturmaya sebep olmuştur. Irak Türkmen Türkçesi genellikle Azerbaycan, Urfa, Elazığ ve Harput ağızlarına yakınlık gösterir. Irak Türklerinin ağızları üzerine birçok araştırma yapılmıştır ve hâlen de yapılmaktadır. 30 yılı aşkın Türkmen Türkçesinin okullarda okutulmaması hatta 90'lı yılların sonunda konuşulmasının bile yasaklanmasına ileveten bir taraftan Arapçanın, diğer taraftan ise Türkiye Türkçesinin etkisi sonucunda Türkmen Türkçesi kaybolma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Biz bu kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olan Irak Türkmen Türkçesinin Tuzhurmatu Ağzını ele alarak bu ağza ait metinler derleyerek bunlar aracılığıyla bu ağzın belirgin özelliklerini tespit etmeye çalıştık. Irak Türkmen Türkçesinin ağızlarından birini araştırmak ve bu alana küçük de olsa bir katkımız olamsından dolayı gurur duyarız. Bu çalışmada yardım ve desteklerini esirgemeyen, doğru ile yanlış bana gösteren danışman hocam Prof. Dr. Selahittin TOLKUN'a sonsuz şükranlarımı sunarım. Yanı sıra Salahaddin İli Türkmen Eğitim Müdürü Sayın Nihat KUŞÇU'ya ve kapılarını ardına kadar açtıkları için Tuzhurmatu halkına teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

..../..../20....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

İmza

Hussein Ahmed SHUKUR

....../....../20....

STATEMENT OF COMPLIANCE WITH ETHICAL PRINCIPLES AND RULES

I hereby truthfully declare that this thesis is an original work prepared by me; that I have behaved in accordance with the scientific ethical principles and rules throughout the stages of preparation, data collection, analysis and presentation of my work; that I have cited the sources of all the data and information that could be obtained within the scope of this study, and included these sources in the references section; and that this study has been scanned for plagiarism with “scientific plagiarism detection program” used by Anadolu University, and that “it does not have any plagiarism” whatsoever. I also declare that, if a case contrary to my declaration is detected in my work at any time, I hereby express my consent to all the ethical and legal consequences that are involved.

Signature

Hussein Ahmed SHUKUR

İÇİNDEKİLER

IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİNİN TUZHURMATU AĞZI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
Konu	1
Önem	1
Amaç	1
Yöntem	1
Malzemenin Türü ve Konusu	1
Irak Türkmen Türkçesi Üzerine Daha Önce Yapılmış Çalışmalar	2
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. TUZHURMATU	3
1.1. Konumu	3
1.2. Coğrafyası	3
1.3. Tuzhurmatu Yer Adının Kökeni	3
1.4. Nüfusu	4
1.5. Tuzhurmatuda yaşam	5
İKİNCİ BÖLÜM	7
2. SES BİLGİSİ	7
2.1. Ünlüler	7
2.1.1. Artdamak Ünlüleri	7
2.1.2. Öndamak Ünlüleri	7
2.2. Ünsüzler	8
2.3. Ses olayları	10
2.3.1. Ünlülerde	10
2.3.1.1. Ünlü uyumu	10
2.3.1.2. Ünlü uzaması	10
2.3.1.3. Ünlü kısalması	11
2.3.1.4. Ünlü daralması	11
2.3.1.5. Ünlü genişlemesi	11
2.3.1.6. Ünlü türemesi	12

2.3.1.7.	Ünlü düşmesi	12
2.3.1.8.	Hece düşmesi	12
2.3.1.9.	Hece binişmesi	13
2.3.1.10.	Kapalı /é/	13
2.3.1.11.	Yuvarlaklaşma	13
2.3.1.12.	Düzleşme	13
2.3.1.13.	Öndamaksıllaşma (İnceleme)	14
2.3.1.14.	Artdamaksıllaşma (Kalınlaşma)	14
2.3.2.	Ünsüzler	14
2.3.2.1.	Ünsüz düşmesi	14
2.3.2.2.	Ünsüz türemesi	15
2.3.2.3.	Ünsüz değişimleri	16
2.3.2.4.	Ötümlüleşme (Tonlulaşma)	16
2.3.2.5.	Ötümsüzleşme (Tonsuzlaşma)	17
2.3.2.6.	Ünsüz ikizleşmesi	17
2.3.2.7.	Dudaksıllaşma	17
2.3.2.8.	Aykırılaşma	17
2.3.2.9.	Sızıcılaşma	18
2.3.2.10.	Kaynaşma	18
2.3.2.11.	Benzeşme	18
2.3.2.12.	Ulama	19
2.3.2.13.	Göçüşme	19
2.3.2.14.	Nazal (n)	19
2.3.2.15.	Aslını koruyan kelimeler	20
2.3.2.16.	Çift dudak /v/ sesinin korunması	20
2.3.2.17.	Art damak seslerin korunması	20
2.3.2.18.	Arapça kelimeleri olduğu gibi telaffuz etmek	21
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		22
3. ŞEKİL BİLGİSİ		22
3.1. Şahıs Zamirleri		22
3.2. İsim Çekim Ekleri		22
3.2.1. İyelik eki		22
3.2.2. Çokluk eki		23
3.2.3. Soru eki		23
3.2.4. Hâl ekleri		23
3.2.4.1. İlgi hâli		23

3.2.4.2.	Belirtme hâli	24
3.2.4.3.	Yönelme hâli	24
3.2.4.4.	Bulunma hâli	24
3.2.4.5.	Ayrılma hâli	25
3.2.4.6.	Eşitlik hâli	25
3.2.4.7.	Vasıta hâli	26
3.2.4.8.	Yön Gösterme Hâli	26
3.3.	Fiil Çekim Ekleri	26
3.3.1.	Basit zaman	27
3.3.1.1.	Bildirme kipi	27
3.3.1.2.	Tasarlama kipleri	31
3.3.2.	Birleşik Zaman	33
3.3.2.1.	Hikâye	33
3.3.2.2.	Rivayet	36
3.3.2.3.	Şart	36
3.4.	Olumsuzluk	36
3.5.	Fiilimsiler	37
3.5.1.	İsim fiil ekleri	37
3.5.2.	Sıfat fiil ekleri	37
3.5.3.	Zarf fiil ekleri	37
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM		39
4.	Sonuç	39
BEŞİNCİ BÖLÜM		45
5.	METİNLER	45
ALTINCI BÖLÜM		88
6.	SÖZLÜK	88
6.1.	A	88
6.2.	B	89
6.3.	C	91
6.4.	Ç	91
6.5.	D	92
6.6.	E, é	94
6.7.	F	96
6.8.	G	97
6.9.	H, h, ħ	97
6.10.	I	100

6.11.	İ, i	100
6.12.	K , k	102
6.13.	L	105
6.14.	M	105
6.15.	N	108
6.16.	O	109
6.17.	Ö	110
6.18.	P	110
6.19.	R	110
6.20.	S	110
6.21.	Ş	112
6.22.	T	112
6.23.	U	115
6.24.	Ü	115
6.25.	V	115
6.26.	Y	116
6.27.	Z	117
Kaynakça		118

Tablo 2.1. Tuzhurmatu ağzında ünlülerin çıkış biçimleri	7
Tablo 2.2. Tuzhurmatu ağzında ünsüzlerin çıkış biçimleri	8
Tablo 3.1. Şahıs Zamirleri	22
Tablo 3.2. İyelik Teklik ve Çokluk Ekleri	22
Tablo 3.3. Zamir soylu şahıs ekleri	26
Tablo 3.4. İyelik soylu şahıs ekleri	27
Tablo 3.5. Emir kipinde kullanılan şahıs ekleri	27
Tablo 3.6. Görülen geçmiş zaman çekimleri	27
Tablo 3.7. Öğrenilen geçmiş zaman çekimleri	28
Tablo 3.8. Geniş zaman çekimleri	29
Tablo 3.9. /n/, /l/, /r/ sesleri ile biten kelimelerin geniş zaman çekimleri	29
Tablo 3.10. Şimdiki zaman çekimleri	30
Tablo 3.11. Gelecek zaman çekimleri	30
Tablo 3.12. Şart kipi çekimleri	31
Tablo 3.13. Emir kipi çekimleri	32
Tablo 3.14. Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi çekimleri	33
Tablo 3.15. Şimdiki zamanın hikâyesi çekimleri	33
Tablo 3.16. Geniş zamanın hikâyesi çekimleri	34
Tablo 3.17. Gelecek zamanın hikâyesi çekimleri	34
Tablo 3.18. İstek kipinin hikâyesi çekimleri	35
Tablo 3.19. Şart kipinin hikâyesi çekimleri	35
Tablo 3.20. Şart kipinin çekimleri	36

GİRİŞ

a. Konu

Irak Türkmen Türkçesi Tuzhurmatu ilçesinin merkez ağzına ait özelliklerin derlenen metinler aracılığıyla tespittir.

b. Önem

Irak Türkmen Türkçesi içerisinde Tuzhurmatu ağzı özellikle kaybolma tehlikesiyle karşı karşıyadır ve üzerine hiçbir bilimsel araştırma yapılmamıştır. Biz, bu ağzın taşıdığı özelliklerden dolayı Türk lehçeleri ve ağızları arasında önemli bir yer tutacağını görüşünderiz. Bu çalışmayla hem bu ağzın metinler vasıtasıyla özelliklerinin kayda geçirilmesi hem de gelecekteki araştırmacılar için ön bilgi ve bir kaynak olması hedeflenmektedir.

c. Amaç

Irak Türkmen Türkçesinin farklı ağızları vardır. Bazı ağızlar üzerine birçok çalışılma yapılmıştır; ancak bazı ağızlar hiç çalışılmayıp hatta şehir olarak bile tanınmamaktadır. Bu çalışmada, Tuzhurmatu gibi Türkmeneli bölgesinin en önemli yerleşim yerlerinden biri olan, diğer bölgelere göre saf bir Türkçe konuşan bölge ağzının özelliklerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bilindiği gibi dünyadaki hızlı gelişim, dönüşüm ve etkileşim sonucunda; Türkiye Türkçesi ile Arapçanın etkisi ile bu üzerinde çalışılmayan ağız kaybolmaya maruz kalmaktadır. Bugün dünyada ölmek tehlikesiyle karşı karşıya olan dil, lehçe ve ağızlar üzerinde çalışmalar yapılması dilbilim alanında önemli çalışma konularındandır. Biz, bu önemli ağzın kaybolmaması ve Tuzhurmatu'nun Türklüğünün özelliklerini metinler aracılığıyla ortaya koymak için bu çalışmayı yapmaktayız.

d. Yöntem

Bu çalışmada uyguladığımız temel yöntem, bugün Irak Devleti sınırları içinde yer alan Salahaddin iline bağlı Tuzhurmatu ilçesinde belirli kişiler ile irtibat kurarak, ilçeye gidip belirli kişilerden ses kaydı alarak derleme yoluyla oluşmaktadır. Kaydettiğimiz ses kayıtları, transkript işaretleri kullanılarak metinler halinde yazıya geçirilmiştir. Ardından bu metinlerdeki kelimeleri tek tek inceleyerek Tuzhurmatu ağzının özelliklerini ortaya koymaya çalıştık.

e. Malzemenin Türü ve Konusu

Tuzhurmatu ilçesinden belirlediğimiz kişiler ile görüşerek ses kayıtları aldık. Başta kadın ve erkek olmak üzere; ağzın inceliklerini ortaya koymak için hem genç hem de yaşlı, eğitilmiş ve eğitimsiz insanlar ile de görüştük. Konu olarak, eskiden yaşamları, kültür,

gelenek – görenek, hatıralar, masallar, şiir, hoyrat ve atasözleri olarak çeşitli konular hakkında sözlü kayıtlar alındı.

f. Irak Türkmen Türkçesi Üzerine Daha Önce Yapılmış Çalışmalar

Gerek Türkiye gerekse Irak'ta, Irak Türkmen Türkçesi veya diğer bir söyleyişle Türkmeneli ağzı çalışmaları altmışlı yıllarda başlamıştır. Ancak ilk çalışmalar 1960'lı yıllarında Irak'taki *Kardaşlık* ve *Beşir* dergilerinde yayımlamakla kısıtlıydı. Irak Türkmen Türkçesinin ilk ağız çalışmalarını başta Ata Terzibaşı, Mehmet Hurşit Dakuklu, Abdullatif Benderoğlu ve Ali Maarofoglu yapmıştır. Bilimsel olarak 1960 yıllarının sonu ve 1970 yıllarında Prof. Dr. Sadettin Buluç Hanekin, Telafer, Kerkük, Mendeli ağızları ile ilgili makaleler yayımlamıştır. Abdullatif Benderoğlu ise 1977 yılında "Irak Türkmen Dili" kitabını basmıştır. Daha sonra 1979 ve 1980 yıllarında Irak Türkmen Türkçesi ile pek çok yüksek lisans ve doktora çalışmaları yapılmıştır. Kerkük, Irak Türklerinin merkezi olduğu için bu çalışmaların başta birçoğu Kerkük ağzı ile ilgili olmuştur. 1979 yılında; Çoban Haydar'ın "Irak Türkmen Ağızları", Hidayet Bayatlı'nın "Halk Şiirinde Irak Türkmen Ağzı" ve Hüseyin Şahbaz'ın "Kerkük Ağzı" olmak üzere üç doktora tezi yapılmıştır. 1987 yılında Muhsin Nuri, "Erbil ve Amirli Ağızları" karşılaştırmalı bir doktora tezi yapmıştır. 1989 yılında ise Abdullatif Benderoğlu'nun "Irak Türkmen Dili – Dil Bilgisi Karşılaştırma" kitabı basılmıştır. 1996 yılında ise Hidayet Bayatlı'nın "Irak Türkmen Türkçesi" kitabını Türk Dil Kurumu tarafından basılmıştır. 1999 yılında ise Önder Saatçi "Kerkük, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Harput Ağızlarının Fonetik ve Morfolojik Mukayesesi" başlıklı yüksek lisans tezini hazırlamıştır. 2000 yılından 2013'e kadar ise daha çok makaleler yayımlanmıştır. 2013 yılında ise Luqman İsmail tarafından "Irak Türkmen Türkçesi Bayat Ağzı", Firas Sabır'ın "Irak Erbil Türkmen Ağzı" ve Demiral Rauf'un "Altunköprü Ağzı ve Özellikleri" yüksek lisans tezleri yapılmıştır. 2015 yılında ise Zana Bilal'in "Erbil Türkmen Ağzı" yüksek lisans, 2016'da Jasim Zeinulabdeen'in "Kerkük Merkez Ağzı – Ses Bilgisi" doktora ve Dler Jirjees'in "Erbil Türkmen Ağzı – Biçim Bilgisi" yüksek lisans tezleri bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TUZHURMATU

1.1. Konumu

Tuzhurmatu, Kerkük'ü Bağdat'a bağlayan karayolu üzerinde bulunan bir Türk ilçesidir. Kerkük, Erbil ve Telafer'den sonra dördüncü Türkmen yerleşim merkezidir. Kerkük'ün güney doğusuna düşen Tuzhurmatu ilçesine bağlı 86 köy bulunmaktadır. Kerkük'e 78, Bağdat'a 188 ve Salahaddin iline ise 131 kilometre uzaklıktadır. Tuzhurmatu, Osmanlı hâkimiyetinde Kerkük'e bağlı olan Kifri ilçesine bağlı bir nahiye idi. 1951'de ilçe olmuştur (Saatçi S. , 2010). 1976 yılında Tuzhurmatu'nun Türk kimliğini silmek ve Türkleri asimile etmek amacıyla ilçe, yeni yeni kurulan Salahaddin iline bağlanmıştır (Saatçi Ö. , 2017c). Tuzhurmatu ilçesini, hâlen il yapma çabaları devam etmesine rağmen bazı gruplar olaylar yaratarak ne eskisi gibi Kerkük'e bağlı olmasına ne de tek başına il olmasına izin vermektedirler ve dolayısıyla bölgenin Salahaddin iline bağlı ilçe konumu devam etmektedir.

1.2. Coğrafyası

Tuzhurmatu'nun yüzölçümü 5226 m² olarak (Kerkuklu, 2008) düzlük üzerinde kurulan Tuzhurmatu ilçesi, kuzey ve güneyden zincirli Tuzhurmatu'nun *Mursa Ali, Karvul* ve *Ali Murtaza Dağları* ile etrafı sarılmaktadır. Aksu, Uzeyim nehrinin bir kolu olarak, Karadağ dağının eteklerinden akan sulardan Tuzhurmatu'ya geçerken; *Kayalık, Hatari Dere* ve *Beg Arki* olarak üç kola ayrılır (Saatçi S. , 2010). Halkın anlattığına göre son zamanlarda bazı siyasi nedenlerden dolayı, suyun Aksu'ya ulaşması engellenerek nehir kurutulmuştur. Hatta Aksu nehrinin kolları bile kurutulmuştur. Tuzhurmatu, eskilerden bağ ve bostanları ile meşhur zirai bir düzlük olarak bilinir. Ancak son zamanlarda insanların ticaret ve eğitim ile uğraşmasından dolayı eskisine göre yeşillik ve bağlık alanları azalmasına rağmen yine de Tuzhurmatu hurma ağaçlarıyla meşhur bir şehirdir. Tuzhurmatu'nun güney doğusunda kibrit, petrol ve tuz gibi madenler de bulunmaktadır (Saatçi S. , 2010).

1.3. Tuzhurmatu Yer Adının Kökeni

Tuzhurmatu'nun ismi hakkında farklı teoriler yürütülmektedir. Halkça ve birçok bilim adamına göre; Tuzhurmatu tesmiyesi üç kelimenin birleşmesiyle ortaya çıkmaktadır. Kelime tuz, hurma ve dut kelimelerinden oluşmakta, bunun sebebi şöyle açıklanmaktadır; tuz kelimesi, şehrin 2 kilometre uzaklığında bulunan tuzluklardan gelmektedir. Irak topraklarının hurma ile ün kazandığı bilinmektedir. Bu hurma

ağaçlarının Tuzhurmatu'dan başlayıp güneye doğru ilerlediği söylenebilir. Ancak dut kelimesinin tarihine bakmamız gerekirse; bir Tuzhurmatulu araştırmacıya göre, Osmanlı döneminde halk ipek böceği beslemekte imiş. Bilindiği gibi ipek böceği, dut yaprakları üzerinde beslenir. Tuzhurmatu'da da dut ağaçları bol imiş. Dolayısıyla dut ağacının adı şehrin ismine yansımıştır.

Bir diğer görüş ise Tuzhurmatu'nun tuzunu Huri Metti isminde Hristiyan rahibin bulmasıyla, Tuz Huri Metti zamanla halk ağzında Tuzhurmatuya dönüşmüştür. Buna benzer diğer bir rivayet de Metti adındaki bir Nasrani'nin sahip olduğu tuzluğu, öldükten sonra fakirlere dağıtmasından dolayı "Tuz Hayır Metti" olarak zamanla halk ağzında değişmeye uğrayarak şimdiki Tuzhurmatu şeklini almıştır (Kevseroğlu, 2012). Bir başka görüşte ise yine ilk iki kelimenin tuz ve hurmadan geldiği savunulmakta; ancak kelimenin sonundaki *tu* morfeminin Moğolca aitlik bildiren ekten geldiği düşünülmektedir (Saatçi S. , 2010). Bu konudaki son görüşe göre; Tuzhurmatu adı, bölgede bulunan ve M.Ö. 2600 yılına dayanan Babil dönemine ait bir testinin üzerinde bulunan yazıda eski bir yerleşim yeri olarak ismi kaydedilen Harişso kelimesine dayanmaktadır (Fransis, 2017).

1.4. Nüfusu

Prof. Dr. Suphi SAATÇI yaptığı araştırmalarına dayanarak 16. yüzyılda Tuzhurmatu'nun 229 ev ve 43 bekarın var olduğunu söylemektedir. Diplomat Haşim Nahit Erbil, 1923 yılında *Türk Yurdu* dergisinde yayımladığı araştırma yazısında, Tuzhurmatu'nun o dönemdeki nüfusunun 7500 olduğunu belirtmektedir (Kerkük, 2004). Irak Devletinin 1970 nüfus sayımına ait resmi belgelerinde nüfusun 50 bin civarında olduğunu görülmektedir. 1977 – 1978 yıllarına ait nüfus sayımında kayıtlarda sadece Arap ve Kürt şeklinde iki seçenek bulunmakta, seçenek tercihi yapmayanların oyu ise Arap listesine eklenmekteydi (Samancı, 1999). Ancak Irak'ta genel olarak siyasi ve güvenlik koşullarından dolayı resmi nüfus sayımı bulunmamaktadır ya da politik amaçlı olup gerçek dışı bir sayım olmaktadır. 2003'ten de önceki nüfus sayımları, Saddam'ın yaptığı demografi değişimlerinden dolayı pek güvenilir sayılmamaktadır. Ancak bazı gayri resmi kurumların tahmini sayımlarına göre Tuzhurmatu'nun yaklaşık 200 bin olan nüfusunun asıl sakinlerini Türkmenler teşkil ederken, az sayıda Arap ve Kürtler de çalışmak için veya siyasi nedenlerden dolayı şehrin demografisini değiştirmek amacıyla bölgede bulunmaktadırlar. Tuzhurmatu'ya yerleşen Türkmen oymakları ise soyca Bayat

boyundan olup Azerbaycan ve Hazar'dan göç ile gelmişlerdir (Hürmüzlü & Pamukçu, 2005).

1.5. Tuzhurmatuda yaşam

Tuzhurmatu, Türkmenlerin yoğun olduğu bölgelerden biridir (Çakmak, 2014). Türkmeneli'nin en çok zarara uğrayan ve şehit veren bölgelerinden sayılır. Saddam döneminde Şiilik ve Türkçülük yüzünden yüzlerce genci şehit edilen şehrin halkı, ev satın alma, devlette memur olma ya da iş kurmak gibi doğal vatandaşlık haklarından yoksul bırakılmıştır. Bölgede yaşayan Türkler, ancak kendi milliyetini, nüfus dairelerinde değiştirdikten sonra herhangi bir devlet işini gerçekleştirebilmekteydi. Irak'ın önce İran sonra da Kuveyt ile yaşanan savaşlarında, Irak Türklüğü savaş alanlarının ön safta yer almak zorunda kalmışlar, sonuçta da bu savaşlarda birçok Türkmen genci şehit düşmüştür. Irak için ön safta savaşmalarına rağmen devletin kağıt üzerinde verdiği en doğal haklardan yoksun bırakılmışlardır.

2003'ten sonra, yeni dönemde de ırkçılık ve şehrin Türklüğünü silme politikası farklı yöntemlerle devam etmektedir. Patlamalar, adam kaçırma, silahla çayhaneleri “kıraathane” tarama ve ev – iş yerlerini kundaklama gibi saldırılar sonucunda Tuzhurmatu'da her evden en az bir şehit veya sakatlanmış biri bulunmaktadır. Saddam döneminde kapatılan ve ziyareti yasaklanan Şiiler için mukaddes kabuledilen Ali Murtaza makamı, 2003 yılında patlatıldığında, halk ertesi gün protesto yaparken bu defa da silahlı saldırıya uğramış, sonuçta onlarca sivil vatandaş ya öldürülmüş yahut yaralanmıştır (Duman, 2012). Bu da yetmemiş ardından Türkmen liderleri öldürülmeye başlamıştır. 2013 senesinde Tuzhurmatu ilçesi her gün patlama sesleri ile uyanmaktaydı. 2011 - 2016 tarihleri arasında Tuzhurmatu'da her gün en az bir patlama gerçekleşmekteydi. Havanın kararmasıyla halk evine çekilmekte, şehrin cadde ve sokakları bomboş kalmaktaydı. Sık sık olan patlamalardan vahim sonuçlar ortaya çıkmaktaydı. Örnek olarak 2013 senesinin bir gününde, sadece iki patlamada yaklaşık 60 kişi şehit düşerken 100 kişi de yaralanmıştır.

Bu duruma son vermek için Tuzhurmatu halkı çadırlar kurarak protesto amacıyla Kerkük – Bağdat karayolunu kapatmıştır. Çadırların üzerinde Irak Türkmen bayrağının bulunması bazı grupları rahatsız ettiği için indirilmesi istenmiştir. Ancak Tuzhurmatu'nun Irak Türkmen Cephesi Başkan Yardımcısı Ali Haşim Muhtaroglu halkla bir araya gelerek tüm gruplara karşı çıkıp bayrağın indirilmemesi için gereken çabayı

harcamıştır. Bu olaydan bir gün sonra çadır intihar saldırıya uğramış, sonuçta Irak Türkmen Cephesi Tuzhurmatu Başkan Yardımcısı Ali Haşim Muhtaroglu, Salahaddin ili vali yardımcısı Ahmet Koca ve iki oğluyla birlikte şehit düşmüştür. Ancak protesto ve barışçıl yöntemlerin bir sonuca varmaması halk silahlanmaya başlamıştır ve şehirde iç savaş çıkmıştır. Bu süreçte Tuzhurmatu beton bariyerler ile ikiye bölünmüş ve bazı mahalleler arasına geçiş yasaklanmıştır.

Bu iç savaş sonuçta onlarca insanın ölmesine sebep olmuştur. Ancak 2017 yılında Irak ordusunun şehri kontrolü ile patlama, insan kaçırma ve silahla taramalara son verilmiştir. Ancak, Tuzhurmatu ilçesinin 1918 Osmanlı hakimiyetinden çıktıktan sonra başlayan ve bugüne kadar süren şehrin Türk kimliğini silme çabaları hâlen devam etmektedir. Bütün bu olumsuz şartlara rağmen diyebiliriz ki Tuzhurmatu halkı, ırkına ve mezhebine bağlı olduğu için kendi diline ve dinine muhafaza etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SES BİLGİSİ

2.1. Ünlüler

Tuzhurmatu ağzında şu ünlüler tespit edilmiştir:

Tablo 2.1. *Tuzhurmatu ağzında ünlülerin çıkış biçimleri*

	Düz		yuvarlak		Düz	
	Geniş	dar	geniş	Dar	Geniş - Dar	Dar
Kalın	a	ı	o	u	ı	
İnce	e	i	ö	ü	ö	é

2.1.1. Artdamak Ünlüleri

/a, ı, o, u/: Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Ancak /ı/ sesi, /u-ı/ arası bir ses olmakla birlikte genellikle 2. ve 2. heceden sonra gelmektedir.

2.1.2. Öndamak Ünlüleri

/e, i, ö, ü/: sesleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir.

/é/: /e-i/ arasında bir ses olarak ilk hecede gelmektedir. Irak Türkmen Türkçesinin karakteristik özelliklerinden biridir. Bu ses Anadolu ağızlarında da bulunmaktadır. Bilindiği gibi Türkiye Türkçesinde *kapalı e* diye bilinen bu ses yazı dilinde bulunmamaktadır.

/e/: Kısa /e/ sesi Türkçe olan kelimelerden sadece *nene* ve *dede* kelimelerinin ilk hecelerinde görülmektedir. Ancak Irak Türkmen Türkçesine giren bazı yabancı kelimelerde de rastlanır.

/ı/: /i-ı/ arasında bir sestir. Bu ses genellikle 2. heceden sonra gelir.

/i/: /i-ı/ arasında bir sestir çok az örnekte bulunmaktadır.

/ü/: /ü-ı/ arasında bir sestir. Genellikle 2. ve 3. hecede bulunmaktadır. Bu sestten sonraki hecede genellikle düz-dar ünlüler kullanılmaktadır.

/ö/: /ü-ö/ arasında bir sestir. Bu ses sadece *gözel* kelimesinde görülmektedir. Irak Türkmen Türkçesi ağızlarında *Güzel* kelimesi genellikle iki türde söylenir; *güzel* ve *gözel*,

ancak Tuzhurmatu ağzında üçüncü söyleyişi ile karşılaştık. O da *güzel* ile *gözel* arasında *gözel* söyleyiştir.

2.2. Ünsüzler

Tuzhurmatu ağzında tespit ettiğimiz ünsüzler şunlardır:

Tablo 2.2. *Tuzhurmatu ağzında ünsüzlerin çıkış biçimleri*

	Ötümlü		Ötümsüz		Ötümlü-Ötümsüz	
	Sürekli		Süreksiz		Süreksiz	
	Akıcı	sızıcı	Patlayıcı	sızıcı	Patlayıcı	sızıcı
Çift dudak	m, ɱ		b		p	ɸ
Diş dudak				f		
Diş	n	ɳ, ɲ	d	ʒ, s	t	ʒ
Diş-damak			c	ʃ, ʂ	ç	
Ön damak	l, ʎ			ʒ	k	
Art damak	ʕ	ğ	g	ħ	ķ	
Gırtlak				ḡ, h, ħ		
Çarpmalı	r					
Yarı ünlü	y					

/b, c, ç, d, f, g, , h, k, , l, m, n, p, r, s, ʃ, , t, y, z/: Bu ünsüzler Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Türkiye Türkçesinin yazı dilinde olmayan ünsüzler ise şunlardır:

/ħ/: /b-p/ arasında bir sestir. Genellikle /p/ ile biten kelimelerde karşımıza çıkmaktadır. Önemli bir kullanılışı ise *-İħ* görülmeyen geçmiş zaman ekinde görülmektedir.

/ḡ/: Arapçadaki /ġ/ sesidir. Irak Türkmen Türkçesinde Arapça tellaffuzunda olduğu gibi tam olarak çıkarılır.

/ḡ/: /ḡ-ħ/ arasında bir sestir. Genellikle emir 1. çokluk kişi ve mastar eklerinde /k/ sesinin yerine kullanılır.

/ħ/: Arapçada olan gırtlaktan çıkan /ç/ sesidir. Bu ses Türkçe olan kelimelerden sadece Kerkük ve bazı Türkmeneli bölgelerinde kullanılan *hepsi* kelimesinde tespit edilmiştir. Denebilir ki bu ses genel olarak Arapça kökenli kelimelerde kullanılmaktadır.

/ħ/: Gırtlaktan çıkan hırıltılı /h/ sesidir.

/k/: Art damak /k/ sesidir. Bu ses genellikle kelime başında veya ortasında bulunur. Genel Türkçe kelimelerin sonundaki art damak /k/ sesi Irak Türk ağızlarında çok defa /ħ/ olmaktadır.

/š/: Arapçadaki peltek /s/ sesidir. Bu ses sadece Arapça kökenli kelimelerde görülmektedir. Tuzhurmatu ve Irak Türkmen Türkçesinde genellikle /s/ sesine dönüşmektedir.

/z/: Arapçadaki dat sesidir. Bu ses sadece Arapça kökenli kelimelerde tespit edilmiştir. Ancak Irak Türkmen ağızlarında genellikle /z/ olarak telaffuz edilir.

/z/: Arapçadaki /j/ sesidir. Bu ses sadece Arapça kelimelerde bulunmaktadır. Bu ses bölgelerdeki Türklerce /z/ telaffuz edilir.

/ž/: Arapçadaki /ʒ/ sesidir. Sadece Arapça kökenli kelimelerde bulunur. Ancak Irak Türkmen ağızlarında genellikle /z/ telaffuz edilir.

/ž/: /z-s/ arasında bir sestir. Genellikle -mAz ekiyle biten kelimelerde görünür. Zaman zaman kelimelerin başında veya ortasında da bulunduğu tespit edilmiştir.

/ʻ/: Arapçada olan /ʻ/ ayın sesidir.

/ʻ/: Arapça olan /ʻ/ hemze, çok kısa /e/ sesidir.

/k/ /ç-k/ arasında olan bir sestir. Kerkük ve Erbil'e mahsus olan bu ses Tuzhurmatu'ya da geçmektedir.

/č/: /c-z/ arasında bir sestir. /j/ sesine de benzerliği vardır. Genellikle *üç* kelimesinde görülür.

2.3. Ses olayları

2.3.1. Ünlülerde

2.3.1.1. Ünlü uyumu

2.3.1.1.1. Büyük ünlü üyumu

Tuzhurmatu ağzında ve Irak Türkmen Türkçesinin genelinde büyük ünlü uyumu kendini güçlü bir şekilde göstermektedir.

2.3.1.1.2. Küçük ünlü uyumu

Tuzhurmatu ağzında küçük ünlü uyumunun yuvarlaklık uyumu yok denecek kadar azdır. Ancak düzlük uyumu güçlüdür.

2.3.1.2. Ünlü uzaması

Sadettin BULUÇ'a göre Irak Türkmen Türkçesi ağızlarının tipik özelliklerinden biri, ses düşmesi veya ses kaynaşması olmadan bazı ünlüler uzun olarak söylenmesidir. Yer yer kelimelerin çekim ya da yapım ekleri aldıklarında da ünlü uzaması görülür. Ancak Eski Türkçe döneminden kalma uzun ünlülere de rastlamaktayız (Bayraktar, 2002). Talat Tekin'e göre de Irak Türkmen Türkçesindeki uzunluklar arkaik ve asıllıdır (Saatçi Ö. , 2019).

2.3.1.2.1. İlk hecede ünlü uzaması

ka:ldırı (1.a.10), dö:güşü (1.a.13), da:rlıġlar (1.a.15), ba:cı (1.a.16), o:hurdıġ (1.a.17), va:ıt (2.a.7), a:ltım, ge:ldım (2.a.3), ne:dı (2.a.2), né:tsın (2.b.6), ö:ldürü (2.b.6), ye:ıl (3.a.4), a:çıb (3.a.4), he:dise (3.a.16), va:rıymış (2.b.8), ke:mışlıġı (3.a.2), be:rı (3.e.30), a:yırdı (4.b.23), ça:ğırın (4.b.24), da:yıl (5.a.1), be:lı (5.a.7), é:mız (11.b.6), de:mır (13.a.28).

2.3.1.2.2. Orta hecede ünlü uzaması

Kelimelerin çekim ekleri aldıklarında, ekten önceki ünlünün uzanması görülür. Irak Türkmen Ağızlarında tek heceli asil ünlüler kısalmışsa da ek aldıklarında uzunluk yeniden görülür (Saatçi Ö. , 2019).

seçme:gmızın (1.a.9), bilme:dıġ (1.a.11), olsa:ydı (1.a.18), haya:tımnan, ıstıfa:da (2.a.4), étme:dım (2.a.4), leçe:gı (2.a.6), éde:rdı (2.b.1), inanmaġla:rına (2.b.2), niyetle:rı (2.b.3), üstüne:ydıler (2.b.3), olma:ızıymış (2.b.5), birte:gı (2.b.7), saġla:nı (2.b.6), diye:rıġ (10.a.8), ehe:li (3.a.16), kura:rdıġ, otura:rdıġ (4.b.40), ada:mdı (7.b.3).

2.3.1.2.3. Son hecede ünlü uzaması

Genellikle bir işi yaparken vurgulamak için son ünlü uzatılır.

ira:ḡ (1.a.6), apa:ʿra:m (14.b.25).

Kelimenin son sesi düşmesiyle son hece uzatılır.

ge: (11.a.15)

2.3.1.3. Ünlü kısalması

Zaman zaman ünlülerin normalden daha kısa söylenmesi kimi araştırmacılara Azerbaycan Türkçesinin bir kolu olmasına bağlanmaktadır (Bayraktar, 2002).

d^eke < deḡıke Ar. (5.c.11), n^ene < nene (2.a.10), parça < pa:rça Fa. (2.b.1), z^eyrât > ziya:ra Ar. (3.a.6), d^edem (11.a.7), ḡırmaşa < ḡırma:şe Ar. (13.a.12), sellece (13.a.25).

Genelde uzun ünlüyle telaffuz edilen kimi tek heceli kelimelerin ikileme olarak kullanıldığında kısa söylendiği tespit edilmiştir.

çoḡ çoḡ (14.b.27).

2.3.1.4. Ünlü daralması

Bilindiği gibi Türkçede genellikle /g, ḡ, y/ seslerinden sonra gelen geniş ünlüler daralır (Banguoğlu, 1986). Ancak Tuzhurmatu ağzında, bu seslerin bulunmadığı yerlerde de daralma konusudur. Yaptığımız derlemelerde ünlü daralmasının genellikle Türkçe asıllı kelimelerde ve yuvarlak ünlülerde tespit edilmiştir.

uttuz < otuz (1.a.46), tuḡbaḡa < toḡbaḡa (2.a.13), ḡuḡarttılar < kopar- (10.d.4), bücke < böcek (13.e.5), gir-¹ < ked- ET. (6.a.12).

Irak Arapçasına ait kimi kelimelerdeyse düz ünlülerin daralması görülmektedir.

mantıḡa < mantāḡa Ar. (7.a.4).

2.3.1.5. Ünlü genişlemesi

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Tuzhurmatu ağzında da ünlü genişlemesi Türkçe asıllı kelimelerde az görülmektedir (Buluç, 1968).

olaş- < ulaş- (3.b.9), enebil- < inebil- (4.a.13), kömeleller < küme (14.b.20)

Ünlü genişlemesi olaylarına daha çok Arapçadan alınan kelimelerde rastlamaktayız.

seḡeb < saḡıḡb (3.d.24), zerʿetıyđı < ziraʿa (13.a.9), zeyrât < ziyara (3.a.6).

¹ Gir- fiili, insan elbisenin içine girme eylemi olarak da düşünülmektedir.

2.3.1.6. Ünlü türemesi

Bilindiği gibi Türkçede genellikle alıntı kelimelerin sesletim ve heceleme uyması için ünsüzlerin arasına ünlü türetir (Demircan, 1996). Bu durum Tuzhurmatu ağzı için de geçerlidir.

Metinlerde geçen Arapça kelimelerinde ünlü türemeleri şunlardır:

zulüm < zulm (1.a.11), herîfler < herf (7.a.20)

Metinlerde geçen ünlü türemesi Türkçe kelimelerde şunlardır:

ala (2.b.10), enge < eñ ET. (2.a.2), ussu < su < suv < sub (3.c.14), ebeyleymîş < böyleymiş (3.b.12).

ala kelimesinde ünlü türemesi alanına aldığımız *al* kelimesini, Ercilasun'a göre bir pekiştirme ekidir (Sökmen, 2011).

2.3.1.7. Ünlü düşmesi

a. Metinlerde kimi zaman kelimeler 1. çokluk kişi iyelik eki aldıklarında yardımcı /i/ sesini kullanmazlar. Yer yer 3. çokluk kişi iyelik ekinden sonra hal eki aldıklarında iyelik ekinin bünyesindeki /i/ sesi düşmektedir.

obala:rna (1.a.22), haya:tmız (1.a.25), ihtîrammız (3.b.28), başmıza (3.e.25), halmız (5.c.17).

b. Fiil çekiminde kip eklerinden sonra ekfiil *-idi* eki getirildiğinde, ekfiilin başındaki /i/ sesi düşmektedir.

otır'rla:rdı (14.c.1).

c. *Bura* ve *Ora* işaret zamirleri, isim hâl ekleri aldıklarında orta hecedeki /a/ ve /e/ sesleri düşmektedir.

burdan (9.b.53), orda (3.j.4.).

Belirsiz sebeplerden dolayı düşen ünlüler

özne < özüne (3.d.22), istîrhet < istira:ha (6.a.8), oħmuşam < oħumuşam (7.b.15), 'eşret < 'aşi:ra (12.78), tombil (13.c.4), menîmçîn < benim için (2.b.7).

2.3.1.8. Hece düşmesi

ki > ikki (3.a.13), deķe > deķiķe (5.c.11), issen > istîsen (14.b.18).

2.3.1.9. Hece binişmesi

yanızda > yanınızda (12.52).

2.3.1.10. Kapalı /é/

Tuzhurmatu ağzında kapalı é sesi genellikle aslını korumaktadır. Aslını korumanın ana sebeplerinden birinin Osmanlı Türkçesinin etkisi olduğunu düşünmekteyiz.²

2.3.1.10.1. Aslını koruyan /é/

bêş (1.a.22), yére (1.a.30), géce (2.b.4), yétmişlerde (10.c.40), geçende (3.b.2), iffíteh éden (3.a.20), démírem (3.c.8), étsínner (3.c.11).

2.3.1.10.2. Yardımcı fiile birleşen /e – é/ nöbetleşmesi

néder < ne éder (2.b.7).

2.3.1.10.3. /Y/ sesinin etkisiyle kapalı é telaffuzu

Şéy < şeyi' Ar. (3.a.3), gér < geyir Ar. (6.b.3), hémeye < heyne Ar. (14.b.17).

2.3.1.11. Yuvarlaklaşma

Bilindiği gibi /b/, /m/, /v/, /p/ dudak ünsüzlerinin etkisi ile komşu ünlüyü etkileyerek yuvarlaklaştırır (Esin & Tören, 2001).

böyük < bedük (3.c.4), böyük (3.e.11).

2.3.1.12. Düzleşme

Eski Anadolu Türkçesinden bu yana, düzleşme eylemi devam etmektedir (Pilancı, 2016). Ancak Tuzhurmatu ağzında düzlük – yuvarlaklık uyumu olmamasına rağmen yine de düzleşme görülmektedir.

Korkmaz'a göre düzleşme Irak Türkmen Türkçesinin bir çok bölgesinde farklı kelimelerde görülür, Tuzhurmatu da bu bölgelerin içindedir (Korkmaz, 2013).

2.3.1.12.1. İlk hecede düzleşme

2.3.1.12.1.1 Türkçe Kelimelerde

dağkuz < dokuz (13.a.3), yérí- < yörü- (7.b.15), yımırta < yumurta (11.c.2), ístí başları < üstü başları (13.a.25).

² Irak Türkleri 20. Yüzyılın son yıllarına kadar Osmanlı Türkçesi kullanmaktaydılar. Bilindiği üzere Osmanlı imlasında (yer, gece, beş vs.) kelimeleri (ے) ile yazılmaktadır. Ayrıca bu ses bazen /i/ bazen de /y/ okunmaktadır. Bunun etkisi kapalı (é)'nin etkisini sürdürmekte olduğunu düşünmekteyiz.

2.3.1.12.1.2 Yabancı kelimelerde

filan < fülen Ar. (5.b.1), mırteḥīydī < murteḥün Ar. (5.c.14), bilbıl < bulbul Fa. (11.c.2), kífte < kufte Fa. (14.a.5).

2.3.1.12.2. İlk heceden sonra düzelşme

Tuzhurmatu ağzında genellikle ikinci hecede düzelşme çok yerde bulunur.

2.3.1.12.2.1 Türkçe kelimelerde

e:riginnen < erüg ET.(10.b.18)

2.3.1.12.2.2 Yabancı kelimelerde

tendírlígí < tennur Ar. (3.c.1), ḳebléttíg < ḳeḅul Ar. (5.a.6), fanıstan < fanus Ar. (5.e.6), dinye:ní < dünya Ar. (12.8), fasılya < fasulya Ru. (14.a.2).

2.3.1.13. Öndamaksıllaşma (İnceleme)

Genellikle Türkçede /ç/, /ş/, /y/ seslerin etkisiyle incelmeye olur.

Ancak Irak Türkmen Türkçesinin özelliklerinden biri de alıntı kelimeleri art ve öndamaksıllaşmayla uyuma sokmaktadır (Saatçi Ö. , 1999).

teksi < taxi Fr. (1.a.22), ḳerelí (3.e.28), terefe > taraf Ar. (3.a.2), yéşíl³ (3.a.3), ḥâşşetten < ḥassaten Ar. (4.a.6), Se:líḥ (3.d.4), telebeydím > talaba Ar. (4.b.1), dehe (4.b.34), şert > şart Ar.(3.d.27), beyrâmâ > bayram Fa. (5.c.3), ístírḥet > istira:ḥa Ar. (6.a.8), E:zerbécanlılar (9.b.10), löfe < lofa Ar. (10.c.15), gerec (10.c.19), yesyet > yasıyya Ar. (11.a.3), ḳeḅül > ḳabul Ar. (12.58), isitme (13.e.28).

2.3.1.14. Artdamaksıllaşma (Kalınlaşma)

sâyâra < seyyârrâ (3.a.18), ḥeyyanâtta > ḥeyyene:t Ar. (3.a.18), hapsi (3.c.14), diyanata > diy:ne Ar. (3.d.15), filan (5.b.1), degírmânnen (5.c.3), ḥıyanat > ḥıye:ne Ar. (6.a.4), badıncandı (6.b.9).

2.3.2. Ünsüzler

2.3.2.1. Ünsüz düşmesi

- Kelime başında /y/ sesinin düşmesi

Azerbaycan Türkçesiyle sıkı bağları olan Irak Türkmen Türkçesinde de kelime başında /y/ sesinin düşmesi olayı özellikle dar ünlülerden önce görülmektedir:

üzünnen (1.a.6), il (1.a.45), üre:gí (2.a.22).

³ Musul'a bağlı Telafer ilçesinde eskiliğini korumaktadır.

- Orta hecede düşen ünsüzler

Orta hecede düşen ünsüzler, genellikle çift ünsüzden kaçınılmasından kaynaklanmaktadır.

çükû (1.a.7), seper (2.b.4), beke (1.a.10), bular (3.a.2), ifftel (3.a.19), sora (3.a.32), oları (3.j.9), narıc (10.c.29), kedyoğ (11.a.37), e:míz (11.b.6), haıı (13.e.23).

- İki kelimenin birleşmesi sonucu düşen ünsüzler

Binnar < bin dinar (1.a.19)

- *için* edatı ile oluşan birleşik kelimelerde bazen /n/ bazen de /y/ yardımcı ses düşmektedir.

ne:çí (11.a.18), neyçí (11.a.21), meníçín (12.11), ne:çín (12.15), özmüzçí (5.c.15), seníçín (9.b.18).

- Başta yabancı kelimelerin son /h/ sesi yanında Türkçe kelimelerde de son sesin düşmesi görülmektedir.

maşalla (3.c.6), mesele (4.g.4), bismille (12.27), he bele < hep böyle (12.37), le (argo) (12.31), ege (6.a.1), ö:zi < öziy, bilíse (2.a.6).

- Dar ünlüler ve /l/ ünsüzü ile biten kelimelerin sonuna geniş zaman veya *-dlr* ekfiili gelirse, sondaki /r/ sesi düşer.

bilí (13.a.8), o:lú (2.a.7), kırtúlu (3.i.3), ildí (14.b.14)

- Kelimeye tamlanan eki geldiğinde genellikle son /n/ sesi düşmektedir.

baza:rınna (3.e.3), hekkí (3.a.16),

2.3.2.2. Ünsüz türemesi

Türkçenin genel özelliklerinden olan iki ünlünün yan yana gelmesi durumunda ortaya çıkan ünlü çatışması sorununu gidermek için Tuzhurmatu ağzında da iki ünlünün arasına /y/ yardımcı ses girmektedir.

Kaynaklarda Tuzhurmatu ve Kerkük ağızlarının tipik özelliklerinden biri de kelime başında /h/ ve /y/ sesleri türemesi olarak kaydedilmektedir (Buluç, 1980). Ancak derlediğimiz metinlerde bu türden kelimeler tespit edilmemiştir.

düşkünüydí (1.a.16), kıarda:şıydıg (1.a.17), vérmezíydí (10.c.24).

- Kelime Ortasında Ünsüz Türemesi

bír‘ez (3.h.2), yé:mínd (12.70).

yé:mínd (12.a.70) kelimesi ise Irak Türkmenleri arasında “bunca and bunca yemind” kalıplaşmış bir şekilde söylendiği için *and* kelimesi *yemin* kelimesini etkileyerek sonuna *d* sesi türemiştir (Saatçi Ö. , 2017).

2.3.2.3. Ünsüz değişimleri

2.3.2.3.1. h > ħ değişimleri

me‘hed (1.a.9), hefte (3.j.2), keħír (5.c.6), merħem (7.c.24).

2.3.2.3.2. ظ, ض > z değişimleri

Arapçadaki dat ve zı sesleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibi /z/ şeklinde telaffuz edilmektedir.

zuruf (2.a.22), teyzih (8.8), bír‘ez (11.e.9), mihafaza (10.c.23), mozaflar (3.g.3), inzıbat (3.j.3).

2.3.2.3.3. Peltek s > ث değişimleri

Arapçada olan /ث/ sesi genel olarak /s/ sesine dönüşmektedir, bazen de /t/ sesine dönüşür.

meselen (7.a.27), sellece (13.a.25), tele:te (11.a.13)

2.3.2.3.4. l > n değişimleri

manı (12.a.22)

2.3.2.3.5. r > l değişimleri

talhana (5.c.13)

2.3.2.3.6. s < > z değişimleri

sekzen (13.d.11), zılķ (14.a.5), suķaķında (12.80)

2.3.2.3.7. Diğer değişimler

badıncan < bézincen Ar. (6.b.9), azan < eze:n (3.b.15), telefızyon (13.a.26), meħsım (5.c.8).

2.3.2.4. Ötümlüleşme (Tonlulaşma)

Türkiye Türkçesinde iki ünlü arasında kalmakla ötümlüleşen kelimeler, Tuzhurmatu ağzında genellikle kökten ötümlüdür.

erkegler (6.a.24), üre:g (2.a.22), o:lub (2.b.5), kab (2.b.4), uşa:gı (2.b.6), bíte:gı (2.b.6), bazarda (3.d.27), çıha:rdırdılar (3.a.19), küçüg, (10.a.3), dörd (12.73), ineg mineg (3.g.3),

žopa (5.e.3), irağta (9.b.12), kaḫattılar (10.c.3), feleg (11.g.11), küregí (12.39), derzílīg (13.a.10) da:rçındı (14.a.11).

2.3.2.5. Ötümsüzleşme (Tonsuzlaşma)

‘eyýtí < ‘a:ıd Ar. (3.d.32), tukânımız < dükkân Ar. (4.b.2), meth̄e:línde < medḥel Ar. (10.c.13), Míṭhet < Medḥet Ar. (11.g.18), pískít < biscuit Fr.(14.b.6).

2.3.2.6. Ünsüz ikizleşmesi

Tuzhurmatu ağzında genellikle iki tür kelimelerde ünsüz ikizleşmesi karşımıza çıkar. Birincisi sayılarda, ikincisi ise bazı niteleme sıfatlarında çıkmaktadır. Araştırdığımız metinlerde iki hayvan isminde de ikizleşme tespit edilmiştir.

daḫkuz (14.e.43), ikkí (1.a.45), sekkíz (3.b.11), uttuz (7.b.6), ellí⁴ (3.d.2), yéddí (4.b.3) ussu (5.c.1), kıssadı (9.a.14), küccüg (11.a.10), beyyüg (11.d.2), çaḫḫal (12.48), eşşeyden (12.56), ḫırrı (14.a.6), eyyídí (2.b.9).

Arapçada şedde harekesinden dolayı ikizleşmeler görülür.

sebbeḥ (2.b.4), felleḥetlīg (3.c.14), mısavvırıydım (4.b.28), melevven (6.b.10), muḫa:ssırīg (7.a.12), mücemmed (12.27), ‘âssabıydí (8.11), seyyíd (8.9), neḥḥetler (10.b.8), ḥeccí (11.a.29), ‘effe:rím (11.c.2), ittíceh (12.81), sellece (13.a.25).

Bilindiği gibi Türkçede ikiz ünsüz bulunmaz. Bundan dolayı da alıntı kelimelerdeki ikiz ünsüzler çok defa tekleştirilir. Bu durum Tuzhurmatu ağzında görülmektedir. Bundan dolayı da Arapça kökenli kimi kelimelerdeki şeddeli yani ikiz ünsüzler tekleşir.

2.3.2.7. Dudaksıllaşma

Dudak ünlülerinden sonra gelen /g/ ve /n/ sesleri, /v/ ve /m/ seslerine dönüşmektedir (Esin & Tören, 2001).

mine:níndí (3.i.2), dö:güş (4.a.6), ögsün (11.g.29).

Ancak Tuzhurmatu ağzında bazen düz ünlülerden sonra da dudaksıllaşma görülmektedir.

indíye < imdi (6.a.14), bağyan < bağban (3.h.8).

2.3.2.8. Aykırılma

Ünsüzlerin, özellikleri kendine benzemeyen başka bir ünsüze dönüşmesidir. Türkçe ve yabancı kelimelerde görülür.

⁴ Eski Türkçeden *elig* kelimesinden /g/ sesinin düşmesiyle çiftleşmesi düşünülmektedir.

tendírlíġi > tennur Ar. (3.c.1), yéríştíġ < yérişmek (3.e.35), mata:lím < masal (11.c.9), eşşeyden < eşek (12.56).

2.3.2.9. Sızıcılaşma

Anadolu ağızlarında da görülen patlayıcı ünsüzlerin sızıcı ünsüzlerine dönüşmesi Tuzhurmatu ağızında da görülmektedir. Bu özellik, Türkmenistan Türkmen Türkçesinde de görülür (Buran & Alkaya, 2012).

herkéş (3.j.6), uştı (7.b.26).

Azerbaycan Türkçesi ve Doğu Anadolu ağızlarında da olduğu gibi genelde Irak Türkmen Türkçesi özelde Tuzhurmatu ağızında da, çok defa kalın /k/ sesi sızıcı - gırtlaktan hırıltılı /ħ/ sesine dönüşmektedir.

kaħar (12.a.15), baħar (2.b.4), yıħtılar (3.a.11), kaça:ħçı (3.a.14), yuħarı (3.a.19), yaħla:şıb (3.b.4), doħsan (1.a.13), ħorħudan (4.a.5), yuħa (5.a.2), arħtân (5.c.4), yaħam (9.b.64).

Artdamak ünlülü kelimelerin sonundaki /k/ sesleri /ħ-ġ/ arası olan /ġ/ sesine dönüşmektedir. Bu durum araştırmacılar tarafından Irak Türkmen Türkçesinin tipik özelliklerinden biri olarak kaydedilmiştir (Buluç, 1980).

uşaġ (2.b.5), ba:lıġ (3.g.5), ancaġ (3.g.8), buçuġ (13.c.7)

2.3.2.10. Kaynaşma

Bilindiği gibi ünlüyle biten bir kelimenin ünlüyle başlaması sonucu, iki ünlünün birbirleriyle kaynaşması olayıdır (Pilancı, 2016). Bu olaya Tuzhurmatu ağızında rastlanmaktadır

neyçîn < ne için (13.e.1), néttîler < ne éttîler (14.c.9), nolı nolmaz < ne olu ne olmaz (1.a.10), néder < ne éder (2.b.6), üzüstîne:yďí < üzü üstüne < yüzü üstüne (12.68).

2.3.2.11. Benzeşme

Türkçenin en fazla görülen ses olaylarından birisi de kelimede seslerin değişik noktalardan birbirlerine benzeşmesidir (Hengirmen, 1995). Tuzhurmatu ağızında tespit ettiğimiz benzeşme örnekleri şunlardır:

2.3.2.11.1. Tam benzeşme

dadı (4.b.42), ebi (11.a.11), bayaz (11.g.4), bulġul (5.c.2).

2.3.2.11.2. Yarı benzeşme
baḥaḡ (3.f.34).

2.3.2.11.3. İlerleyici benzeşme
annadacaḡam (1.a.20)

İlerleyici benzeşme özellikle sonu /n/ ile biten tabanlara +lAr çokluk eki geldiğinde karşımıza çıkar:

étsínner (3.c.11), ‘Usmannar (7.a.22), günner (12.a.1).

2.3.2.11.4. Gerileyici benzeşme
ossun (13.a.25), gessey (3.d.30), ánnan (3.j.3), assın (5.d.7), ḡassın (9.a.14), yassin (14.b.37), bissey (3.c.10), böyük (3.d.8), böyük (3.e.10).

Gerileyici benzeşme, genellikle /r/ ile biten tabanlara +lAr çokluk eki geldiğinde görülmektedir.

yapallar (3.a.23), diyeller (3.b.2), yazıllar (3.b.8), tanıllar (3.d.16), bileller (3.d.33), döneller (3.e.14), defterler (11.a.8).

2.3.2.12. Ulama

İlk kelimenin son ünsüzü, sonraki ünlü ile birleşmesidir.

ḥeşde:líndedí (3.c.6), neḡlo:lmuşam (4.a.4), ḥükmédírí (13.a.30), se:níyçín (3.g.20), ḥemdolsun (1.a.47), tab‘olmuyıb (11.a.8), ferḡétmez (3.h.9), ‘elesen (10.c.14), ḡeblétmez (11.a.11).

2.3.2.13. Göçüşme

Kelime içinde iki sesin yer değiştirmesi (Esin & Tören, 2001) olan ses olayı şu kelimelerde tespit edilmiştir.

öskürme (14.c.32), naḥsı (14.c.50), arḡad (14.b.36), samırsaḡ (6.b.8), ḡe:dyoḡ > ḡeydyoḡ (11.a.29), yarpaḡınnan (13.e.7).

2.3.2.14. Nazal (n)

Irak Türkmen Türkçesinde nazal n sesi yoktur. Nazal n bulunan kelimelerin genellikle /v/, /g/, /ḡ/ seslerine dönüştüğü görülür. Tuzhurmatu’ya özgü olarak iyelik ekinin 2. teklik ve çokluk kişilerde /n/ sesi, /y/ sesine dönüşmektedir.

ḡe:yíl (7.c.71), ya:lḡuz (11.a.1), ö:gmûz (6.a.23),

2.3.2.15. Aslını koruyan kelimeler

Irak Türkmen Türkçesi, Eski Türkçeden pek çok kelimeler barındırmaktadır ve arkaikliğini korumaktadır (Saatçi Ö. , 2017b).

igîrmî (7.a.45), ögsûn (11.g.30), kölgesinde (11.d.1), konuşudan (5.b.1), degersîz (2.a.2), begen (2.a.15), degîrmân (5.d.6), düğme (7.b.5), ege (6.a.1).

2.3.2.16. Çift dudak /v/ sesinin korunması

Tuzhurmatu ağzında Arapçanın etkisiyle çift dudak (و – w) genel olarak Arapça kelimelerde korunmaktadır.

ya:ḥıt (2.a.7), evel (2.b.8), duzlayılara (3.d.32), Nahrayan (3.b.3), yefat (3.c.8), deya:cîn (3.g.4), yafalı (4.b.18), mısavvırıydım (4.b.28), ney' (7.a.1), vezirdî (7.b.3), mîḥe:vele (7.b.3), teyziḥ (8.8), da:yıl (5.a.1), kese yetlîğlerî (3.d.18).

-Türkçe asıllı kelimelerde de görülmektedir.

éy (4.b.39), ya:rıymış (2.b.8).

-Araştırmamızda, Farsça kelimelerden bir örnekte karşımıza çıkmaktadır.

pilay (5.c.3)

2.3.2.17. Art damak seslerin korunması

Tuzhurmatu ağzında, bazen Arapça etkisi, bazen de Eski Türkçenin art damak seslerin korunması görülmektedir.

2.3.2.17.1. Ayın / ' , ɛ / sesi

'eynen (6.a.39), ye'nî (2.a.20), 'ümrüme (2.a.9), 'e:ilemîz (2.b.1), 'elem (3.a.7), 'ira:ki (3.a.13), 'eleses (3.a.14), meşru' (3.c.15), me'den (3.b.34), me'mel (3.c.20), rüb'ü (3.d.7), 'a:tıl (4.a.8), 'utla (4.b.2), ney' (7.a.1), me'lümet (11.a.7), 'ezyemîzden, 'aba (5.a.4).

Arapça olmayan kelimelerde bazı harflerin ayın sesine dönüşmesi görülür. Irak Türkmen Türkçesinde yer yer kelime başına *ayın* sesinin eklenmesi Arapça etkisinden kaynaklanmaktadır (Saatçi Ö. , 2018).

(13.e.10) 'încîr

2.3.2.17.2. Art damak kalın /k/, /q/ sesi

tuḫbaḳa, ḳa:bıḡ, (6.b.13), ḳocam (3.4), ḳe:mîşlîḡı (3.c.2), maḳam (3.a.3), daḳḳuz (3.a.5), ḳoyma:dı (3.a.15), teḳriben (3.d.2), ḳuşçu (3.b.6), îstıḳrar (3.e.29), başḳa (3.f.4), neḳlîm (4.a.3), ḳırar (4.a.11), ḳurtlar (4.a.13), fırḳam (4.b.28), aḳ (5.c.4), ḳanatında (12.51).

2.3.2.17.3. Gırtlak /h/ /ħ/ sesi

uşağ, қаһar (3.c.33), қорһудан (4.a.5), қаça:һçı (3.a.14)

2.3.2.17.4. Hemze e kısa e sesi

yo' (3.a.12), му'еміrun (3.e.16), bi:'e (7.a.9)

2.3.2.18. Arapça kelimeleri olduğu gibi telaffuz etmek.

Irak Türkmen Türkçesinde ve özellikle de Tuzhurmatu ağzına Arapçadan geçen kelimelerin telaffuzu çok defa korunmaktadır.

sandұk (2.b.8), Eħmed (3.a.9), te'ele (3.a.15), ħeyvanâttan(3.a.18), infişaliler (3.a.22), teħri:ftı (3.b.7), 'ece (3.b.9), Se:lılħ (3.d.3), eyvelen (14.a.4), kıt'a (3.d.20), 'Ereb (3.e.9), 'eşret (3.e.9), zıkrâ:dı (4.a.8), bézıncen (5.d.1), 'ele kullin (7.c.3), Heyşeme (11.a.31), nızam (12.14), lizelik (12.41).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ŞEKİL BİLGİSİ

3.1. Şahıs Zamirleri

Tablo 3.1. Şahıs Zamirleri

Nu.	Teklik	Çokluk
1.	Men	Bíz / Bízler
2.	Sen	Síz / Sízler
3.	O	Olar / Onnar

3.2. İsim Çekim Ekleri

3.2.1. İyelik eki

Türkiye Türkçesinde bugün /n/ ile söylenen iyelik eki 2. teklik ve çokluk kişilerde aslında sağır n'dir (Ergin, 2009). Sağır n sesinin zamanla /y/, /v/, /g/ seslerine dönüşme özelliği vardır. Tuzhurmatu ağzının en belirgin özelliklerinden biri de tıpkı Diyarbakır Bismil ağzında olduğu gibi 2. teklik ve çokluk kişilerde sağır ne sesinin /y/ olmasıdır (Sökmen, 2011).

Tablo 3.2. İyelik Teklik ve Çokluk Ekleri

Teklik ve Çokluklar	Şahıs Zamirleri	İyelik Ekleir
1. Teklik	Mením	-m, ím, -ım, -qm -úm
2. Teklik	Seníy	-y, -íy, -ıy, -ıy -úy
3. Teklik	Onun	-í, ı, -ı -ú, -sí, -sı, -sı, -sú
1.Çokluk	Bízím	-míz, -mız, -mıız -múz, -ímíz, -ımız, -ımız, -úmúz
2. Çokluk	Sízíy	-yíz, -yız, -yıız -yúz, -íyíz, -ıyız, -ıyıız, -üyúz
3. Çokluk	Oların / Onnarın	-le:rí, -la:rı

Tuzhurmatu ağzında genellikle 1. ve 2. çokluk ekinde yardımcı ünlü düşer *günmüz* (5.e.4), *ö:gmüz* (6.a.23) . Bilindiği gibi genel Türkçede 3. teklik kişi iyelik eki ünlüyle biten tabanlara geldiğinde +sI biçiminde kullanılır. Bu durum Tuzhurmatu ağzı için de geçerlidir ancak Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *ne* ve *ussu* “su” kelimelerinden sonra ek geldiğinde y yardımcı sesini alır.

3.2.2. Çokluk eki

Tuzhurmatu ağzında çokluk eki +lAr biçimindedir.

zamanlar (1.2), günler (1.15), da:rlıĝlar (1.15), ĥakatla:rı (2.b.12.), ça:ĝırçılar (4.b.34.), toylar (11.g.3), yemeĝler (14.a.1), ĥısımlar, ĥonşular (14.c.6), mantıkalarda (13.e.34)

Ancak sonu /n/ ile biten kimi kelimelerde, kural olmamak kaydıyla gerileyici benzeşme sonucu +lAr > +nAr olur:

günner (12.a.1), ‘Usmannar (7.a.22), étsínner (3.c.11).

3.2.3. Soru eki

Irak Türkmen Türkçesinde soru eki bulunmamaktadır. Ancak sorular tıpkı Azerbaycan ve Kıbrıs Türkçelerinde konuşma dilinde gibi son heceyi vurgulayarak, tonlamayla sorulur.

3.2.4. Hâl ekleri

3.2.4.1. İlgi hâli

Tuzhurmatu ağzında ilgi hâli eki bütün Oĝuz grubu lehçelerde olduğu gibidir; yani ünlüyle biten tabanlarda +Xn biçimindedir.

+ın, +in, +un, +ün, +nın, +nin, +nün, +nün

ĥakatmızın (1.28), te’inín (1.31), memleketmízín (1.43), leçeĝlínín (2.a.6), arıyadın (2.a.7), erke:ĝín (2.a.8.), n^enele:rín (2.a.11.), ĥaştĥananın (7.a.62), éylerín (14.b.15), baharatın (14.a.10), bünün (12.a.31), haranın (12.a.38).

Bazen tek heceli tabanlara ekin büyük ünlü uyumuna aykırı biçimde geldiği görülmektedir: bünün (2.b.15), onun (3.h.13), onun (14.c.43), Duz’ın (3.d.9).

Çok heceli kelimelerde üçüncü heceden itibaren ekin yuvarlak ünlülü biçimleri görülmez.

Ĥurmatı’nın (13.e.5), ‘e:mím o:ĝlının (11.a.15), özünín (10.c.12).

Bunların dışında Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerinde olduğu gibi ilgi hâli birinci teklik ve çokluk şahıs zamirlerine +im biçiminde gelir:

me:ním (3.a.4), bízímnen (4.b.30), bízím (d.10.7).

3.2.4.2. Belirtme hâli

+ı, +i, +u, +ü, +nı, +ni, +nu, +nü

Belirtme hâli için Azerbaycan ölçünlü Türkçesinde olduğu gibi ünsüzle biten tabanlar ek +I / +U ünlüyle biten tabanlara ise +nX şeklinde gelir.

píríncí (14.a.10), mekteble:rmízí (1.3), şahadanı (1.32), dilmízí (1.37), müsteķbelleríní (1.48), babanı (11.d.3), kápımı (4.b.8), vafalını (4.b.18), kürekení (5.a.5), ö:zíní (3.a.13).

Kural olmamakla birlikte çok heceli kelimelerde üçüncü heceden itibaren ekin yuvarlak ünlülü biçimleri görülmez.

Kerkûgí (10.d.4).

-AkA ekinin ise farklı işlevleri vardır. Ancak en belirgin işlevi ise önceden hakkında bilgi edinmiş nesne ile kullanılır. İngilizcede (the) anlamına gelmektedir (Gökdağ, 2012).

damaķa (3.2), adamaķa (3.a.13), ĥediseķe (3.a.27), kitabaķâ (7.b.15), kızaķâ (9.b.11), suķaķaķâ (10.c.11). ķ

3.2.4.3. Yönelme hâli

Tuzhurmatu ağzında yönelme hâli eki +A biçimindedir.

+a, +e, +ya, +ye

ö:zíne (7.b.3), herķeķe (14.b.12), ĥémeye (14.b.17), a:ğzıya (14.b.19), ĥoşlarına (14.b.26), gezmeye (14.b.27), günortaya (14.c.3), mantıkaya, ‘İraķa (13.a.3), yérlerine (13.a.30).

Bunlara ek olarak Türkiye Türkçesinde *ben* ve *sen* zamirlerine ek geldiğinde kökün değiştiği görülür: *bana* ve *sana* olur. Ancak Tuzhurmatu ağzında Azerbaycan ölçünlü dilinde olduğu gibi kök değişmez: *mene* ve *sene*.

3.2.4.4. Bulunma hâli

Tuzhurmatu ağzında bulunma hâli eki +DA biçimindedir.

+da, +de, +ta, +te

Duz'da (14.a.2), yollarda (14.b.16), senesinde, igirmide (13.a.3), mehellende (4.b.38), şeyde (14.b.37), 'İrakta (1.a.14), içinde (1.a.22), deyle:ttinde (13.a.29), çeyhanada (13.b.7), terefte (1.a.17), yadımda (3.h.4), dö:guşinde (3.b.3), türbeliğe (3.d.8.), gençliğinde (3.d.14), dübekte (5.d.7), kışte (6.b.7).

3.2.4.5. Ayrılma hâli

Tuzhurmatu ağzında ayrılma hâli eki +DAn biçimindedir.

+dan, +den, +tan, +ten, +nan, +nen

e:skiden (10.b.7), e:liyden (14.b.16), gñnortadan (14.c.3), soradan (13.a.5), yerlerden (13.a.17), şeyden (13.a.25), nñneden (2.a.13), etreften (3.e.7), sebebeñten (5.e.5), çekmeğten (5.c.16).

Ancak sonu /n/ ve /m/ sesleri ile biten kimi kelimelerde ve iyelik eklerinden sonra gelen zamir n'den dolayı, kural olmamak kaydıyla, gerileyici benzeşme sonucu +DAn> +nAn olur.

birliğinñen (14.b.24), sebebeññen (14.c.3), şamnan (14.c.4), günñen (1.43), dilñne:ndñ (2.a.11), onnan (1.a.26), haya:tımnan (1.a.4).

Ancak bu kurala aykırı olan sadece bir kişinin konuşmasında tespit edildi. Bunun sebebi ise Türkiye Türkçesinin etkisi olduğu düşünülmektedir.

ondan (10.c.20), yanından (10.c.8).

3.2.4.6. Eşitlik hâli

Tuzhurmatu ağzında eşitlik hâli eki +cA biçimindedir.

+ca, +ce

yüzlerce, binlerce (3.d.1), boyunca (7.a.3), mence (7.a.26), arhayca (14.b.19), bildiğimce (13.a.22), ayca (13.c.2).

Bunların dışında ekin *ne* zahirine geldiğinde iki türlü kullanıldığı görülür: *neçe* ve *nece*. Ancak bunlar arasında anlam farkı bulunmaktadır: *neçe* “ne kadar”, *nece* “nasıl”. Bunların dışında metinde yer yer *neçe* biçiminde ünsüz ikizleşmesi de görülür: *neççe*.

Son olarak eşitlik hâli eki, -dığ sıfat-fiilinin üzerinde +ça şeklinde kalıplaşarak oluşturduğu -dığça zarf-fiilinde +ça, +çe şeklindedir: *oldığça* (11.e.5).

3.2.4.7. Vasıta hâli

Tuzhurmatu ağzında vasıta eki ilginç biçimde +DAn ve +nAn şeklindedir. Burada acaba ayrılma hâli Türkiye Türkçesindeki “Erkence yola çıktık.” veya “Erkenden yola çıktık.” cümlelerindeki *erkence* / *erkenden* kelimelerinde eklerin birbirinin yerine kullanabilmesinde olduğu gibi işlev değiştirerek vasıta hâli için mi kullanılmaktadır? Yoksa bu tamamen başka bir yapıdan mı gelişmiştir? Bu nokta tartışmalıdır.

+dan, +den, +tan, +ten, +nan, +nen

zəhmətliġten (3.a.18), matraqtan (4.b.8), daġdan (4.b.14), ‘ezyem’izden (5.a.4), onuydan (5.c.5), se:niyden (14.b.5), zordan (14.b.19), ö:ziyden (13.b.5).

Ancak kelime dudak ünsüzleri /m/ ve /n/ sesleri ile bitiyorsa, vasıta eki +nAn olur.

bízimnen (4.b.30), ö:zünnen (14.b.31).

3.2.4.8. Yön Gösterme Hâli

+ra, +re, +arı, +erí

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bu ek arkaik biçimini koruyarak yalnızca kalıplaşmış halde bulunur.

sora (14.a.11), bura (14.b.27), içeri (14.b.32), ge:ri (13.a.20).

3.3. Fiil Çekim Ekleri

Irak Türkmen Türkçesi iki ana bölüme ayrılır. /y/ grubu “Kerkük, Erbil, Dakuk, Hanekin ve Mendeli” şehirlerini kapsamaktadır. /y/ grubu ise “Telafer, Altunköprü, Tisin, Beşir, Tazehurmatu, Tuzhurmatu, İmam Zeynelabdin, Kifri, Karatepe ve Bayat köylerini kapsamaktadır (Tokatlı, 2013).

Fiil çekiminde kullanılan şahıs ekleri şunlardır:

Şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve istek kipinde kullanılan Zamir Soylu Şahıs Ekleri:

Tablo 3.3. Zamir soylu şahıs ekleri

Nu.	Teklik	Çokluk
1.	+Am	+Xġ
2.	+sAy	+sXz

3. Ø +lAr

Görülen geçmiş zaman ve şart kipinde kullanılan İyelik Soylu Şahıs Ekleri

Tablo 3.4. *İyelik soylu şahıs ekleri*

Nu.	Teklilik	Çokluk
1.	+m	+ġ
2.	+y	+yXz
3.	Ø	+lAr

Emir kipinde kullanılan şahıs ekleri:

Tablo 3.5. *Emir kipinde kullanılan şahıs ekleri*

Nu.	Teklilik	Çokluk
1.	-Xm	-Aġ/-AġIn
2.	Ø- GInAn	-Xn
3.	-sXn	-sXnlAr/-sXnnAr

3.3.1. Basit zaman

3.3.1.1. Bildirme kipi

3.3.1.1.1. Görülen geçmiş zaman

Tuzhurmatu ağzında görülen geçmiş zaman eki –DX şeklindedir.

-dı, -dí, -du, -dú, -tı, -tí, -tu, -tú

Tablo 3.6. *Görülen geçmiş zaman çekimleri*

Şahıs ekleri	Kal-	Dé-	Dön-	Çıh-	Ét-
Men	qaldım	Dédím	Döndüm	Çıhtım	Éttím
Sen	qaldıy	Dédíy	Döndüy	Çıhtıy	Éttíy
O	qaldı	Dédí	Döndü	Çıhtı	Éttí
Bíz	qaldıġ	Dédíġ	Döndüġ	Çıhtuġ	Éttíġ

Sız	qaldıyız	Dédıyız	Döndüyız	Çıhtıyız	Éttıyız
Onnar	qaldılar	Dédiler	döndüler	Çıhtılar	Éttiler

dö:ndüm, ba:htım (3.j.3), dédí (7.a.63), de:gışındı (14.b.40), qaldı (7.b.10), çıhtı (7.c.27), partlattılar (14.c.16), diye:rdığ (9.a.13), girdı (13.a.2), éttı (13.a.14), gétmedım (13.b.3), düştü (9.b.67).

3.3.1.1.2. Öğrenilen geçmiş zaman

Tuzhurmatu ağzında, öğrenilen geçmiş zaman 1. Teklik ve çoklukta (-mış, -mış, -muş, -mış), 2. ve 3. teklik ve çoklukta (-ıb, -ıb, -ıb -ıb) kullanılır. Ancak 3. teklik ve çokluk kişilerde zaman zaman (-ıbtı, -ıbtı, -ıbtı, -ıbtı) kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 3.7. Öğrenilen geçmiş zaman çekimleri

Şahıs ekleri	Apar-	Bitir-	Ol-	Gömül-
Men	Aparmışam	Bitirmişem	Olmuşam	Gömülmüşem
Sen	Aparıbsay	Bitirıbsey	Olıbsay	Gömülübsen
O	Aparıb/aparıbtı	Bitirıb/ Bitirıbtı	Olıb/ Olıbtı	Gömülüb/gömülübtı
Bız	Aparmışığ	Bitirmişığ	Olmuşığ	Gömülmüşığ
Sız	Aparıbsız	Bitirıbsız	Olıbsız	Gömülübsız
Onnar	Aparıblar/aparıbtılar	Bitirıblar/bitirıbtılar	Olıblar/olıbtılar	Gömülüblar/gömülübtılar

aparmışam (14.b.31), görmüyüblar (14.b.33), ge:lıb, ola:şıb (14.c.18), édıblar (14.c.23), o:lıb (2.a.13), bitirme:mışem (1.21).

3.teklik ve çokluk kişilerde hareketin bittiği ve kesinlik kazandığı halde -XbtX kullanılır (Sökmen, 2011).

düşübtüler (3.d.12), ge:lıbtı (3.d.10), ka:lıbtı (9.a.4), o:lıbtı (3.d.38), o:hırdı (9.a.6), kuruıbtı (14.c.2).

Bu eklerin zaman zaman görülen geçmiş zaman için de kullanıldığı görülmektedir.

3.3.1.1.3. Geniş zaman

Tuzhurmatu ağzında geniş zaman eki $-(A)r$ olmaktadır. Ancak 2. teklik ve çoklukta $/r/$ sesi düşerek sadece $-A$; 3. çoklukta ise gerileyici benzeşme sonucu $/r/$ sesinin $/l/$ sesine dönüşmesiyle; $-llAr$ eklenir.

Tablo 3.8. Geniş zaman çekimleri

Şahıs ekleri	Et-	kat-	koy-
Men	éderem	kataram	koyaram
Sen	édesey - édesen	katasay - katasan	koyasay - koyasan
O	éder	katar	koyar
Bíz	éderíġ	katarıġ	koyarıġ
Síz	édesíz	katasız	koyasız
Onnar	édeller	katallar	koyallar

éde:ríġ (14.a.2), édesen (14.a.8), koyasan (14.a.10), yé:rísey (14.b.2), yerem (14.b.9), katarıġ (14.a.12), édeller (1.52), diyer (2.a.4), kaĥar (2.b.3).

Ancak kelime $/n/$, $/l/$, $/r/$ sesleriyle biterse 1. teklik ve çokluk kişide son ses tekrarlandıktan sonra kişi eki eklenir. 3. teklik ve çokluk kişideyse geniş zaman eki $-I$ olarak eklenir.

Tablo 3.9. $/n/$, $/l/$, $/r/$ sesleri ile biten kelimelerin geniş zaman çekimleri

Şahıs ekleri	kal-	Düşün-	Otur-
Men	qallam	Düşünnem	Oturrām
Sen	kalasay - kalasan	Düşünesey- düşünesen	Oturrasay - oturrasān
O	kalı	Düşüní	Oturrı
Bíz	qallıġ	Düşünníġ	Oturrıġ
Síz	kalasız	Düşünesíz	Oturrasız
Onnar	qalallar	düşüneller	Oturrallar

düşünnem (14.b.3), gellem (1.23).

3.3.1.1.4. Şimdiki zaman

Irak Türkmen Türkçesinin Tuzhurmatu ağzında şimdiki zaman *-Xr* olmaktadır. Ancak 2. teklik ve çokluk kişilerde *-I* olur. 3. çoklukta ise gerileyici benzeşme sonucu *-XllAr* olur.

Tablo 3.10. Şimdiki zaman çekimleri

Şahıs ekleri	Çek-	Sağlan-
Men	Çekîrem	Sağlanıram
Sen	Çekîsey	Sağlanısay
O	Çekîrí	Sağlanırı
Bíz	Çekîríğ	Sağlanırığ
Síz	Çekîsíız	Sağlanısız
Onnar	Çekîller	Sağlanıllar

gé:dírí (14.b.3), ístírí (14.b.6), ístemîrem (14.b.8), bilírí (14.b.9), yıǵlıllar (14.b.36), bilmírí (14.c.15), dayam é:dírí (1.11).

3. teklik kişide fiil /r/ ve /l/ sesleri ya da /rI/ ile bitiyorsa, son ses tekrarlandıktan sonra /I/ eklenir.⁵

yérrí (14.b.5), aǵırrı (14.b.3).

Düz geniş ünlü /a,e/ ile biten kelimeler de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi daralır.

başlırı (14.c.12).

de- fiili ise iki şekilde tespit edilmiştir: diyírí (2.a.10), dirí (7.b.19)

3.3.1.1.5. Gelecek zaman

Tuzhurmatu ağzında gelecek zaman eki *-acağ*, *-eceğ* şeklindedir. Ancak genelde gelecek zamanı ifade etmek için geniş zaman kullanılır.

Tablo 3.11. Gelecek zaman çekimleri

Şahıs ekleri	konuş-	Annat-
Men	konuşacağam	Annadacağam

⁵ Bilindiği üzere şimdiki zaman eki *-Xr*'dir. Ancak /I/ sesi iki benzer sesin arasında kaldığı için erimek üzeredir.

Sen	konuşacağsıy	Annadacağsıy
O	konuşacağ	Annadacağ
Bíz	konuşacağığ	Annadacağığ
Síz	konuşacağsız	Annadacağsız
Onnar	konuşacağlar	annadacağlar

konuşacağığ (1.1), annadacağam (1.20), nédeceğ (11.a.36).

3.3.1.2. Tasarlama kipleri

3.3.1.2.1. Şart

Tuzhurmatu ağzında şart kipi eki –sA şeklindedir.

-sa, -se

Tablo 3.12. Şart kipi çekimleri

Şahıs ekleri	Gel-	konuş-
Men	Gelsem	konuşsam
Sen	Gelsey	konuşsay
O	Gelse	konuşsa
Bíz	Gelseğ	konuşsağ
Síz	Gelseyíz	konuşsayız
Onnar	gelseler	konuşsalar

gelseğ (1.28), gessey (3.d.30), olmasa (3.e.32), konuşsa (7.a.59), geçsem (14.c.47), gétsem (14.b.14)

3.3.1.2.2. İstek

Tuzhurmatu ağzında istek kipi Türkiye Türkçesinde olduğu gibi –A’dır ve derlediğimiz metinlerden sadece bir kelimedede rastladık.

getíreydím (14.a.13).

3.3.1.2.3. Gereklilik

Irak Türkmen Türkçesinin Tuzhurmatu ağzında, istek ekinin önüne *gere*, vurgu yapmak için ise *gerek* kelimesinin getirilmesiyle oluşmaktadır. Ancak *gerek* kelimesinin *gerek ki* kelimelerinden *ki* edatının düşmesiyle meydana geldiği düşünülmektedir.

gerek seni yériy oşşun (3.d.23), *gere Türkman olasay* (3.d.26), *gerek şeymeymíz külçe he: cetmíz olağ ö: zlerine yéreğ* (6.a.6), *gerek fasılya le: tke ossun* (14.a.4).

3.3.1.2.4. Emir

Tablo 3.13. *Emir kipi çekimleri*

Şahıs ekleri	ét-	Yap-	Ohu-
Men	édím	Yapım	Ohuyım
Sen	éde	Yap / yapgınan	Ohu / ohuğınan
O	étsín	Yapsın	Ohırsın
Bíz	édeğín / édeğ	Yapağın / yapağ	Ohıyağın / Ohıyağ
Síz	édeyín	Yapın	Ohıyın
Onnar	étsínner	yapsınnar	Ohırsınnar

étsín (1.7), diyím (4.a.2), o:huıyağ, yazağın (1.38), diye:ğ (3.a.8), yapa:ğın (3.a.17).

Irak Türkmen Türkçesinde *al-* ve *-et-* fiilleri emir kipinde iki şekilde söylenir. Biri eksiz olarak *-al* kullanılır, ikincisi ise *-ala* şeklinde bulunmaktadır. *et-* fiili ise 2. kişide *ya* (éle < eyle) *ya* da *éde* kullanılır, nadiren *et-* fiili yalın olarak kullanılır.

Ercilasun’a göre Türkçe’de *-ala* fiilden fiil yapma eki “pekiştirme” görevindedir. *-a* ve *-la* olarak iki ekletikten oluşmaktadır. Irak Türkmen Türkçesinde (la) düşerek sadece *-a* kalmıştır (Sökmen, 2011).

Irak Türkmen Türkçesinde bir başka husus da ünlüyle biten kelimeye genel Türkçe’ye göre *y* yardımcı ses gelmesi gerekir, ancak Kerkük ağzında *y* yerine *ve* gelmektedir.

Tuzhurmatu Ağzında: éleyin, séleyin, bağlayın

Kerkük Ağzında: éleyín, seleyín, bağlayın

3.3.2. Birleşik Zaman

3.3.2.1. Hikâye

3.3.2.1.1. Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi

Tablo 3.14. Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi çekimleri

Şahıs ekleri	Gét-	Ol-
Men	Gétmíştím	Olmuştım
Sen	Gétmíştíy	Olmuştıy
O	Gétmíştí	Olmuştı
Bíz	Gétmíştíg	Olmuştíg
Síz	Gétmíştíyíz	Olmuştıysız
Onnar	Gétmíştíler	Olmuştılar

3.3.2.1.2. Şimdiki zamanın hikâyesi

Tablo 3.15. Şimdiki zamanın hikâyesi çekimleri

Şahıs ekleri	Apar-	Gel-
Men	Aparırdım	Gelírdím
Sen	Aparırdıy	Gelírdíy
O	Aparırdı	Gelírdí
Bíz	Aparırdíg	Gelírdíg
Síz	Aparırdıyız	Gelírdíyíz
Onnar	aparırdılar	Gelírdíler

3.3.2.1.3. Geniş zamanın hikâyesi

Tablo 3.16. Geniş zamanın hikâyesi çekimleri

Şahıs ekleri	kiy-	Oğur-
Men	kiyerdīm	Oğurdım
Sen	kiyerdīy	Oğurdıy
O	kiyerdī	Oğurdı
Bíz	kiyerdīg	Oğurdīg
Síz	kiyerdīyíz	Oğurdıyız
Onnar	kiyerdīler	Oğurdılar

3.3.2.1.4. Gelecek zamanın hikâyesi

Derlediğimiz metinlerde gelecek zamanın hikâyesine rastlamadık. Derleme yaparken bölge insanların gelecek zamanın hikâyesi için Türkiye Türkçesindeki gibi kullandıklarına şahit olduk. Ancak genellikle gelecek zaman yerine geniş zamanın kullanıldığını canlı olarak duymuştuk.

Tablo 3.17. Gelecek zamanın hikâyesi çekimleri

Şahıs ekleri	Gel-	Sor-
Men	Geleceğtīm	Soracağtım
Sen	Geleceğtīy	Soracağtıy
O	Geleceğtī	Soracağtı
Bíz	Geleceğtīg	Soracağtīg
Síz	Geleceğtīyíz	Soracağtıyız
Onnar	Geleceğtīler	soracağtılar

3.3.2.1.5. Görülen geçmiş zamanın hikâyesi

Metinlerimizde yapı tespit edilmemiştir.

3.3.2.1.6. Gereklilik kipinin hikâyesi

Metinlerimizde bu yapı tespit edilmemiştir. Ancak bu yapı istek kipinin önüne *gere* veya *gerek* kelimelerinin getirilmesiyle oluşur.

3.3.2.1.7. İstek kipinin hikâyesi

Metinlerimizde yapı tespit edilmemiştir. Ancak Tuzhurmatu’da derleme yaptığımız sırada duyduğumuz halkın konuşmasından istek kipinin hikayesini Tablo 4.18 gibidir.

Tablo 3.18. *İstek kipinin hikâyesi çekimleri*

Şahıs ekleri	yér-	Al-
Men	yéreydím	Alaydım
Sen	yéreydíy	Alaydıy
O	yéreydí	Alaydı
Bíz	yéreydíġ	Alaydıġ
Síz	yéreydíyíz	Alaydıyız
Onnar	yéreydíler	alaydılar

3.3.2.1.8. Şart kipinin hikâyesi

Tablo 3.19. *Şart kipinin hikâyesi çekimleri*

Şahıs ekleri	çih-
Men	Çihşaydım
Sen	Çihşaydıy
O	Çihşaydı
Bíz	Çihşaydıġ
Síz	Çihşaydıyız
Onnar	Çihşaydılar

kíye:rdíler (1.36), çihşaydıy (4.b.44), otırla:rdı (14.c.1), başla:rdı (14.c.3), qorhırdı (14.c.14), ge:lírdí (13.a.6), tapmazdılar (13.a.7), aparırdılar (13.a.8), éderdíler (13.a.10), ossaydı (14.c.33), aparsaydı (13.b.5).

Hikâye kipinde çekimlerin bütünü bulunmadığı için; derlediğimiz kelimelerin çekimlerini, derleme sırasında duyduğumuz konuşmalara göre yapmaktayız.

3.3.2.2. Rivayet

Irak Türkmen Türkçesinde rivayetin; görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şart, istek ve gereklilik kipleri nadiren kullanılır. Derlediğimiz metinlerde de bu yapılarla karşılaşmadık. Bu metinlerde sadece rivayetin 3. teklik ve çokluk geniş zamanına rastlamaktayız.

Olma:zıymış (2.b.5), o:hurmuş, ça:gırmış (3.d.14), gide:rmış (12.56), gömermişler (14.c.53).

3.3.2.3. Şart

Tablo 3.20. Şart kipinin çekimleri

Aldıysa	Görülen geçmiş zamanın şartı
Almışsa / alpsa	Öğrenilen geçmiş zamanın şartı
Alırsa	Şimdiki zamanın şartı
Alsa - alarsa	Geniş zamanın şartı
alacağsa	Gelecek zamanın şartı

alma:dıysa (1.29), ge:lirse (1.49), giderse (7.a.35), dönersey (7.a.26).

3.4. Olumsuzluk

-İsim soylu yüklemelerde olumsuzluk

Tuzhurmatu ağzında isim soylu yüklemeleri olumsuz yapmak için “değil” ile aynı kökten gelen dö:gí ve de:gí kullanılır.

-Fiil soylu yüklemelerde olumsuzluk

Fiillerin olumsuzluk durumunda genel olarak -mA- kullanılır; ancak kimi ses olaylarından dolayı ekin -mX- şekli de söz konusudur. Kiplere göre kullanım ise şöyledir:

1. Görülen geçmiş zaman ve şart kipinde -mA kullanılır
2. Şimdiki zaman ve gelecek zamanda -mX kullanılır.
3. Geniş zamanda -mA kullanılır ancak 3. teklik ve çoklukta -mAz kullanılır.

4. Öğrenilen geçmiş zamanın 1. teklik ve çoklukta *-mA* kullanılır. Diğer kişilerde ise *-mX* kullanılır.
5. Emir kipinin 1. teklik ve çoklukta *-mX* kullanılır. Diğer kişilerde ise *-mA* kullanılır.

3.5. Fiilimsiler

3.5.1. İsim fiil ekleri

-mAḡ

‘Erebleştirmeḡ (3.e.16), öldürülmeḡ, kaçirtma:ḡ (3.e.26), bezenme:ḡ (5.a.4), kalmaḡ (6.a.19), déme:ḡ (7.b.2), o:hımaḡ (9.b.18).

-Xş

ge:lîş, gé:dîş (metin dışı örnekler).

3.5.2. Sıfat fiil ekleri

Tuzhurmatu ağzında bulunan sıfat fiil ekleri şunlardır:

-An

yére:niydî (3.d.13), sepen (3.d.35), yazanlar (3.e.19), bilene (3.i.1), olmayannan (4.b.1), gelen (5.a.2).

-DIḡ

Tuzhurmatu ağzında bu ek iyelik ekleri ile birlikte gelmektedir.

ge:ldîḡ (7.a.20), déđîḡ (3.a.21).

-AcAḡ

geleceğlerden (1.a.51)

-mXş

koşmuş, görmemiş (metin dışı örnekler)

3.5.3. Zarf fiil ekleri

-ken

diyerken (7.b.15), çıhardarken (11.c.6), gele:rken (11.e.8)

-AnI

Bu ek Türkiye Türkçesindeki *-alı*, *-eli* ekinin *l > n* değişimine uğrayan şeklidir.

düşe:ní (3.e.30), gide:ní (14.c.15).

-mAdAn

géc:meden (11.e.9), gé:tmeden (14.b.4).

-XncA

a:tıncalar (7.b.5), olmuýınca (12.a.8).

-DIġcA

yérídígce (14.b.6)

-a....-a, -e..-e

séyíne séyíne (5.c.10)

-r...-mAz

baĥar baĥmaz, ge:lí gelmez (metin dışı örnek).

-AndA

Irak Türkmen Türkçesine mahsus olan bu ek Tuzhurmatu ağzında *iken* ya da *dıġında* ekinin işlevini görmektedir.

géc:ende (3.b.2), aparanda (11.a.24), gidende (12.54), kúllanandaġ (7.a.19).

Irak Türkmen Türkçesine mahsus olan *DXġ* + *iyelik eki* + *birley* ile yapılan zarf fiil eki:

étтіġiy birley (14.a.10) olduġı birli (14.a.12)

Aynı anlama gelen bir başka zarf fiil eki ise *mAġ* + *iyelik eki* + *DAn* ile yapılmaktadır.

Éttiġiyden, geldíġiyden (metin dışı örnekler).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ

1. Irak Türkmen Türkçesi Tuzhurmatu ağzında tespit ettiğimiz 14 ünlü vardır. (a, e, é, ı, i, í, ĩ, o, ö, ò, u, ı, ü, û).
2. /i/ ve /ö/ gibi ünlüler sadece birkaç kelimedede tespit edilmiştir. /ö/ ünlüsü sadece *gözel* kelimesinde görünmektedir. /i/ ünlüsü ise *ikki* ve *kız* kelimelerinde karşımıza çıkmaktadır.
3. /ı/ ve /û/ ünlüleri ikinci hece ve sonrasında bulunur. Bunun sebebi ise Irak Türkmen Türkçesinin küçük ünlü uyumunda, ikinci heceden sonra düzleşme göstermesinden kaynaklanır. İkinci hecede yuvarlak ile düzleşme arasında olan /ı/ ve /û/ seslerinden sonra tam düzleşmeyi görürüz.
4. Tuzhurmatu ağzında /i/ sesi sadece birinci hecede bulunmaktadır. İkinci hece ve sonrasında genellikle /ĩ/ (sakin) sesi görmekteyiz.
5. /ĩ/ sesi ilk hecede bulunamaz, genellikle ikinci heceden sonra bulunur.
6. Tuzhurmatu ağzında tespit ettiğimiz 32 ünsüz vardır. Bu ünsüzlerin bir kısmı Arapçadan Türkmen Türkçesine girmiştir.
7. Arapçadan Irak Türkmen Türkçesine giren ünsüzler şunlardır: (' - ع), (ğ - غ), (z - ذ), (ž - ظ), (z - ض), (ħ - ح), (š - ث), (' - ء).
8. Irak'ta eğitim dili Arapça olarak, Araplar ile yaşadıkları için Arapça harflerini bir Arap gibi teleffuz etmektedirler. Ancak Türkçe konuşulduğunda genellikle Türkçe kurallarına uyarak telaffuz edilir.
9. Peltek /s/ ث sesi; /s/ ya da /t/ telaffuz edilir.
10. ض ve ذ sesleri /z/ telaffuz edilir.
11. Ancak ع, غ, ح ve ء sesleri değişiklik yapmadan Arapça'da olduğu gibi telaffuz edilir.
12. Kalın /k/ ق sesi ise Türk dünyasının birçok bölgesinde kalın telaffuz edildiği için Arapça'dan Türkmen Türkçesine girmediğini düşünmekteyiz.
13. /v/ sesi Arapça'da و İngilizce'de w gibi telaffuz edilir.
14. Türkçe'de olan /ğ/ sesi, Tuzhurmatu ağzında /ğ/ olarak telaffuz edilir.

15. Genellikle *-mAz* olumsuz eki ve /s/ ile biten kelimelerin sonu /z – s/ arasında bir ses olarak /ž/ telaffuz edilir.
16. Tuzhurmatu ağzında genellikle kelimenin sonundaki /p/ ve /b/ sesleri, ikisinin arası bir ses olan /b/ sesine dönüşür.
17. Tuzhurmatu ağzında kalın /k/ ile biten kelimeler genellikle /h/ sesine dönüşür. Ancak *-Ak* emir 1. çokluk kişide ve *-mAk* mastar eklerinde /k/ sesi; /h - ğ/ arasında olan /ğ/ sesine dönüşmektedir.
18. Kalın /k/ ق sesi genellikle ilk hecede olarak, nadiren kelimenin sonunda bulunur.
19. Tuzhurmatu ağzında pek çok sebeplerden dolayı ünlü uzamasına rastlamaktayız. İlk hecede uzunluklar genellikle arkaıktır. İkinci hecedeki uzunluklar genel olarak çekim ekleri aldıklarında oluşur. Üçüncü hecede ise vurgu yapmak içindir. Ancak Arapça'dan giren kelimelerin her yerinde uzunluğa rastlayabiliriz. Yer yer ünlü düşmesinden de ünlü uzamasına rastlayabiliriz.
20. Ünlü kısalması ise Türkçe asıllı olan sadece *dede* ve *nene* olarak iki kelimedede rastlamaktayız. Ancak Tuzhurmatu ağzına giren bazı yabancı kelimelerde de kısalma görülür.
21. Tuzhurmatu ağzında ünlü türemesi genellikle hecelelemeye uyması için türetilmektedir.
22. Ünlü düşmesi; genellikle 1. çokluk kişide yardımcı /i/ sesi düşer ve 3. çokluk kişi isim hâl ekleri aldıklarında da /i/ sesi düşer. Bir diğer düşme olayı ise kelimenin ekfiil *-idi* aldığı zaman ekin ilk /i/ sesi düşmektedir. *Bura* ve *Ora* işaret zamirleri isim hâl ekleri aldıkları zaman orta hecedeki /a/ ve /e/ sesleri de düşmektedir.
23. Tuzhurmatu ağzının karakteristik özelliklerden biri *için* edatı her zaman arkasındaki kelime ile birleşmektedir. Bu birleşmenin sonucu *için* edatının /i/ sesi düşerek *çin* olarak kelime ile kaynaşır.
24. Tuzhurmatu ağzı ve Irak Türkmen Türkçesinin karakteristik özelliklerinden biri kapalı /é/ sesini muhafaza etmeleridir. Yer yer bazı seslerin bile kapalı /é/ ile nöbetleşmesi görülür.
25. Tuzhurmatu ağzında yuvarlaklaşma olayı çok az kelimedede görülür.
26. Tuzhurmatu ağzının karakteristik özelliklerinden biri ikinci heceden sonra düzleşmesidir. Ancak yer yer düzleşme Türkçe asıllı ve yabancı kelimelerde de ilk, orta ve son hece olarak kelimenin her yerinde görülür.

27. Tuzhurmatu ağzında büyük ünlü uyumu güçlü bir şekilde görülmektedir. Zaman zaman Türkçe asıllı ya da alıntı kelimeleri uyuma sokmak için bazen inceltme bazen de kalınlaşma tespit edilmiştir.
28. Tuzhurmatu ağzında akıcı ünsüzden sonra patlayıcı ünsüz geldiği zaman, akıcı ünsüz düşmektedir. Bazen de /n/ sesinden sonra /r/ ve /l/ sesleri geldiği zaman /n/ sesi ya düşer ya da önündeki sesleri gerileyici benzeşme ile kendine benzetir.
29. Bir diğer karakteristik özellik ise bazı kelimelerde /y/ sesinin genellikle kelime başında düşmesidir.
30. Orta hecede genellikle çift ünsüzden kaçınmaktadır. Onun için Tuzhurmatu ağzında çift ünsüz yan yana geldiğinde birisi düşmektedir.
31. Tuzhurmatu ağzında alıntı kelimelerin genellikle /h/ sesi ile bitiyorsa düşer.
32. Tuzhurmatu ağzında fiiller /ı/, /i/, /u/, /ü/ ve /l/ ile bitiyorsa geniş zaman eki geldiği zaman ekin /r/ sesi düşmektedir.
33. Fiile –*dIr* ekfiil eklendiği zaman ekin /r/ sesi düşmektedir.
34. Yer yer kelimelerin tamlanan eki aldıkları zaman ekin son /n/ sesi düşmesi görünür.
35. Bazı belirsiz nedenlerden dolayı kelimenin ortasında /r/ ünsüzü türemektedir.
36. Tuzhurmatu ağzının ilginç özelliklerinden biri ise genel Türkçenin Arapça’da olan **ح** sesinin olmamasına rağmen zaman zaman /h/ sesinin /h/ sesine dönüşmesi görülür.
37. Zaman zaman iki harfin yakınlığı ve birbirine benzeşmesi için /l – n/, /r – l/ ve /s – z/ seslerinin yer değiştirmelerine rastlanmıştır.
38. Türkiye Türkçesinde iki ünlü arasında kalmakla ötümlüleşen kelimeler, Tuzhurmatu ağzında genellikle kökten ötümlüdür.
39. Ötümsüzleşme olayı ise genellikle alıntı kelimelerde görünür.
40. Yer yer /t/ sesinin /d/ sesine dönüştüğü görülür. Bazen de /d/ sesi eskiliğini korumaktadır.
41. Tuzhurmatu ağzında Türkçe asıllı kelimelerde ikizleşme genellikle bazı sayılarda ve niteleme sıfatlarında tespit edilmiştir. Ancak Arapçada şeddeli kelimelerin de ikizleşmesi görünür.
42. *Su* kelimesinin *ussu* telaffuzu ise Tuzhurmatu ağzına özgü bir özelliktir.
43. Arapçadan Tuzhurmatu ağzına giren bazı şeddeli kelimelerin tekleşmesi vardır. Ancak araştırdığımız metinlerde bu tür kelimeler ile karşılaşmadık.

44. Yer yer /g/ ve /n/ seslerinin dudaksıllaşma olayından /v/ ve /m/ seslerine dönüştüğü görünür.
45. Tuzhurmatu ağzında sızıcılaşmanın en belirgin özelliği ise kalın /k/ sesinin /h/ sesine dönüştürmesidir. Bazen de /ç/ sesinin /ş/ sesine dönüşmesine rastlanır.
46. Hızlı konuşmak için bazı kelimelerde kaynaşma olayına rastlamaktayız. Ancak Tuzhurmatu'nun kritik özelliklerinden biri olan genellikle *için* edatı tek başına kullanılmayarak sonrasından gelen kelime ile kaynaşmaktadır.
47. Tuzhurmatu ağzında benzeşme olayına birçok yerde rastlamaktayız. İlerleyici benzeşme, genellikle kelime, /n/ sesi ile bitiyorsa çokluk eki aldığı zaman /l/ sesinin /n/ sesine dönüştüğünü görmekteyiz. Gerileyici benzeşme ise genellikle iki yerde görünür; birincisi, kelime /l/ sesi ile bitiyorsa ve emir teklik üçüncü kişi aldığı zaman /l/ sesinin /s/ sesine dönüştüğünü görürüz. İkincisi ise şimdiki ve geniş zamanın çokluk üçüncü kişide /r/ sesinin /l/ sesine dönüştüğünü görmekteyiz. Ancak defteller > defterler, günner > günler ve annadacağam > anlatacağım gibi kelimelerde de benzeşme olayı belirlenmiştir.
48. Tuzhurmatu ağzında şahıs zamirleri şunlardır, “men, sen, o, bíz, sız, olar – onnar”
49. İyelik ekleri şunlardır, “+Xm, +Iy, +Xs, +ImXz, +XyIz, +lArI”.
50. Tuzhurmatu ağzının karakteristik ve en belirgin özelliklerinden biri ise iyelik ve şahıs eklerinin ikinci teklik ve çokluk kişilerinde *Y* kullanmalarıdır.
51. Tuzhurmatu ağzında çokluk eki *-lAr'dır*. Ancak kelime /n/ sesi ile biterse ilerleyici benzeşme sonucu *-nAr* olur.
52. Irak Türkmen Türkçesinin genelinde soru eki bulunmamaktadır. Ton ve vurgu ile soru sorulur.
53. Tuzhurmatu ağzında ünlü ile biten isimlere belirtme eki eklendiğinde /n/ yardımcı ses kullanılır.
54. *-AkA* eki ise Irak Türkmen Türkçesinin tipik eklerinden biridir. Farklı fonksiyonlarda önümüze çıkmaktadır. Birinci fonksiyonu ise önceden hakkında konuşulmuş bir nesneye eklenir. İngilizce ile karşılaştırsak (the) anlamı verir, Arapça ile karşılaştırsak (o) işaret zamiri anlamına gelir. Bir diğer fonksiyonu ise tanınmayan çocuğa sevgi hitabı şeklinde kullanılır.
55. Tuzhurmatu ağzında yönelme ve bulunma ekleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir.

56. +*DAn* olan ayrılma eki; isim /n/ ve /m/ sesleri ile biterse ilerleyici benzeşme sonucu +*nAn* kullanılır.
57. Eşitlik eki +*cA* olarak kullanılır. Araştırdığımız metinlerde ve Tuzhurmatu'da duyduğumuz konuşmalardan sert ünlüyle biten kelimelerde +*çA* bulunmamaktadır.
58. Vasıta eki, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi değildir, *ile* edatının yerini +*DAn* eki almıştır. Ancak kelime /n/ ve /m/ sesleri ile biterse benzeşme sonucu +*nAn* ekine dönüşmektedir.
59. Yön gösterme eki ise sadece kalıplaşmış kelimelerde görülmektedir.
60. Tuzhurmatu ağzında şahıs ekleri üçe ayrılır: Zamir soylu, iyelik soylu ve emir kipinde kullanılan iyelik ekleri.
61. Görülen geçmiş zaman Türkiye Türkçesi'nde olduğu gibi –*DX* şeklindedir.
62. Öğrenilen geçmiş zamane eki 2. ve 3. kişilerde –*Xb* şeklindedir. Zaman zaman 3. çokluk ve teklikte –*XbtX* kullanılır, 1. çokluk ve teklik kişilerde ise –*mXş* şeklindedir. Tuzhurmatu ağzında ikinci heceden sonra düzelme görüldüğü için, öğrenilen geçmiş zaman ekinin ya yarı yuvarlak ya da tam düz eki olur.
63. Geniş zaman eki –*Ar* olmak üzere, 2. teklik ve çoklukta /r/ sesi düşerek sadece –*e* eklenir. Ancak 3. çoklukta gerileyici benzeşme sonucu ek –*AllAr* olur. Fiil /n/, /l/, /r/ sesleriyle biterse 1. teklik fiilin son harfi tekrarlanarak kişi eki eklenir ancak fiilin tek heceli geniş ve yuvarlak ise genellikle 3. teklik kişide geniş zaman eki –*X* olur.
64. Irak Türkmen Türkçesinde şimdiki zaman sorunlu bir ek sayılabilir. Tuzhurmatu ağzında şimdiki zaman eki 1. teklik ve çokluk kişilerde –*Xr* şeklindedir. Genellikle fiil /r/ sesi ile biterse 3. teklik, 1. teklik ve çoklukta /X/ sesi çok hafif telaffuz edilerek zamanla düşeceğini düşünmekteyiz. 2. teklik ve çokluk kişilerde ise ek –*X* şeklindedir. 3. teklik kişide ek –*XrI* şeklinde olarak 3. çoklukta gerileyici benzeşme sonucu ek –*XllAr* şeklinde olur. Türkiye Türkçesi'nde olduğu gibi fiil /a/ ve /e/ sesleri ile biterse şimdiki zaman eki geldiği zaman /a/ ve /e/ sesleri daralır.
65. Gelecek zaman eki –*AcAg'dır*. Ancak genellikle gelecek zamanı ifade etmek için geniş zaman kullanılır.
66. Tasarlama kipinin şart eki, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi –*sA*'dır.

67. Tuzhurmatu ağzında gereklilik eki yoktur. Ancak gereklilik anlamını veren istek kipinin önüne *gere* edatı gelerek belirlenmektedir. Vurgu yapmak için de *gerek* kullanılır.
68. Emir kipi'nde 2. Teklik kişi ek almadan diğer kişilere sadece şahıs eki eklenir. Ancak 3. çokluk kişide ise ilerleyici benzeşme sonucu *-XnnAr* şeklindedir. Irak Türkmen Türkçesinin emir kipindeki bir diğer özelliği ise 2. teklik kişide vurgu amaçlı *-GXnAn* kullanılır. 1. Çokluk kişide ise yer yer *-Ağ* ekinin üzerine *-In* eki eklenir.
69. Birleşik zamanlarda, öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi *-mXş* şeklindedir.
70. Şimdiki zamanın hikâyesi *Xr + dI + kişi eki* şeklinde kullanılır.
71. Geniş zamanın hikâyesi *Ar + dI + kişi eki* şeklinde kullanılır.
72. Tuzhurmatu ağzında genellikle gelecek zaman yerin geniş zaman kullanılır. Nadiren gelecek zaman ve gelecek zamanın hikayesi görülür.
73. Tuzhurmatu ağzında istek eki bulunmamaktadır. Ancak istek kipinin hikâyesine metinlerde karşımıza çıkmasada Tuzhurmatu'da halkın konuşmasından var olduğunu duymuştuk.
74. Şart kipinin hikâyesi ise Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir.
75. Tuzhurmatu ağzında görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şart, istek ve gereklilik kiplerinin rivayeti konuşmalarda bulunmamaktadır. Sadece geniş zamanın rivayeti tespit edilmiştir.
76. İsimlerin imek fiili aldıkları zaman ekin ilk /i/ sesi /y/ sesine dönüştüğü görülür.
77. Tuzhurmatu ağzında *sele* ve *éyle* fiilleri sadece emir 2. teklik ve çokluk kişilerde kullanılır. Diğer kişilerde ise *sele-* fiilinin yerine *de-* fiili, *éyle-* fiilinin yerine *et-* fiili kullanılır. Ancak yer yer Türkmen Türkçesinde *eyle-* fiili *ne* soru zamiri ile kullanıldığını da konuşmalarda duymuştuk. Örneğin: *neylediý (neynediý), neylisey (neynisey)*.
78. *-gınan* eki bir konuda vurgu yapmak için kullanılmaktadır.
79. Tuzhurmatu ağzında cümleyi ve anlamı pekiştirmek içi ikilemelere pek çok rastlamaktayız. (3.d.3.) ineg mineg, (3.e.4.) 'eşş meşek, (5.a.3.) salon malon, (5.c.3.) pilay milay, (12.58.) hile mile, (14.c.12) patlama matlama

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. METİNLER

1. Ahmet Zeynûlabdin

Doğum yeri ve tarihi: 1978 Tuzhurmatu

Cinsiyet: Erkek

Meslek: Okul Müdürü

a. Türkmen Eğitimi ve Eğitim Hayatı

Néce diyer bu alanmıza geçtiğimiz zamanı konuşacağığ kardaş bız doğrudan
2 şaddam rejimî zamanında bız mektebe ya:zıldığ o zamanlar o:huduğ şaddam
zamanı bız o:huduğ mekteble:rmızı bitirdiğ tamam ettiğ lâ:kin bız o zaman bilîsen
4 ibtide:'iyye zama:nı ilk o:kul zama:nı oşşun ay mesele diyeğ ibtide:'i zamanı
oşşun mıtavastaya geçtiğ mıtavastanı da bitirdiğ burda do:ğrudan bız 'eskerliğ
6 üzünnen 'eskerliğ üzünnen bir yer seçtiğ ki bızı 'eskerliğden birez ira:g etsin çukû
o zaman 'eskerliğ çoğ bir a:gır bir şe:yi ydı çoğ kimselerimiz keybettiğ onda şehid
8 yé:rdiğ özle:rîn fe o:nıyçın biz do:ğrudan mehhed 'i'de:dîl mü'elliminî sé:çtiğ
me'hed 'é'de:dîl mü'elliminin seçme:gmızın de ama:cı o beş illiğdi dediğ burdan
10 beş ile keder dünya nolı nolmaz âllah ya rabbi beke bu zulumı ka:ldırı üstümüzden
halaş ollığ bu mâvzu'dan lâ:kîn bilme:diğ zulum he dayam é:dîrî bızimnen işte
12 bız do:ğrudan gettiğ gétme:diğ men bilnısbe ö:zîm gettim ola:ştım néce diyer
Tikrit yerinde o:humağa dohsan ücte bız haşar zamanına girmiştiğ kıyét dö:güşü
14 olduğı şaddamnan 'iraqtan kıyét mâvzu'u oldu çoğ bir çetin günler gö:rdüğ o
zaman ye'in çoğ da:rlığlar çe:ktiğ para mâvzu'u maddi mâvzu' çoğ mîlle:tîn halı
16 düşkünüydi é bız doğrudan üç dörd üç karda:şıydı bir ba:cı o mehel her birimiz bir
terefte o:hurdığ ye'nî günler çoğ zehmet gecti o mekte:bi bitirdiğimiz zaman
18 doğrudan te'in düşünmürdiğ te'in yo:htı çukû te'in o mehel bir dene te'in olşa:ydı
üç binnar bir-ra:tîbden hiç bir haya:t geçme:ziydi men do:ğrudan o zaman hakat
20 haya:tım ye'nî men kıssaca annadacağam sene men onda doğrudan bir fetre burda
şeyde işle:dîm 'elvede işle:dîm ke:tîb diyim burda 'elve:nî bitirdim bitirme:mışem
21 hele dayam é:dîrem mekte:bîme 'utlalar zama:nında gellem burda işlerem onnan

şora bir teksî aldım bir fetre de bir teksîçîlîğ éttîm Hürmatı içinde de:hîl
22 Hürmatı'nın obala:rna gide:rdîğ gözel gözel obalarmız burda adla:rın bir bês
ondanasın sayabillem mesele diyeğ Hâşadarlısı oşşun ay Kö:kûzû oşşun ay
24 Kerenazı oşşun Çardağlısı oşşun Bîra:yçılı oşşun bu öz obalarmızdı bîzîm buların
Yé:ngícî oşşun bulara gide:rdîğ kîra bir başıt kîra ala:rdîğ haya:tmızı bunıdan
26 yürüttûğ ye'nî onnan şora da do:ğrudan işte şaddam gé:ttî bı dönem ye:ngî dönem
ge:ldî ébû ye:ngî dönem bîrez te'in meyzu'una ba:hıtîğ önem-yé:rrî işler néce diyer
28 ba:hıtîğ iş müstekbele dö:ndû hâkatmızın so:nuna gelseğ ye'nî şahada çoğ
muhimdî bağ insan şahada alma:dıysa bîr aççîğda ka:lı tamam sen günüy apa:rısay
30 yola bir yere kederdî o gün ihtimalen bir gün bağ indî ye'nî te'in olmiyan ba:hîsen
bîraz zorluğ çe:kîrî her gelen düşûb te'inîn ya:yına te'in bîz o zaman elmîzde bir
32 şahada ya:rıydı o şahadanı hemen tef'ile gé:çirttîğ eyel âllâh atandîğ o mehel
rehmetlî bîzîm âllâ 'ef étsîn 'Eli He:şîm Muhtaroğlû zama:nı burda dırassa
34 Tukmanıya açıldı mektebler dırassa Turkmanıya bilme:zdîler Turkmanca
o:humağ yo:huydı mekteblerde tâb'en şaddam zamanında o mehelden de çoğ
36 kîye:rdîler bu mayzû'a mecâl hiç yérmeziydî é bu dönem oldû bîzîm ye'nî yasada
hette destürde bîz heğ kaza:ndîğ bîz çoğluğ bir yerde édebillîğ öz dilmîzî o:huyağ
38 yazağın fe o:nun şé:yînde âllâ 'ümrün uzun étsîn 'Eli He:şîm Muhtaroğlû ye o
zamanda Heyder Reşid Kaşşaboğlû 'eynen eytîm şé:yînde burda Cephe:nîn
40 şé:yînde eytîm bö:lümünde:ydî fe o zaman bîzler e:ng birîncî gırub Türkmanca
burda deyre:sîne girdî:ğ kursuna girdî:ğ o deyrede bîz birîncî cem'e:tiydîğ
42 kıhtânâya ya:hınyıydîğ o zaman bîz te'ine gé:çtîğ ki bin bêshte o günnen de bu güne
işte öz memleketmîzî içinde Tükmanca de:rsî vé:rrîğ bîz öz uşağlarmıza
44 Türkmanca ana dilîn a:lıştırırîğ özle:rîne ikki il üç ki il üç ile girdîm men müdillîğe
şéy oldum indî men Ye:fi' mekte:bînîn müdirîyem fe burda olan arhdaşlarmız da
46 bîzîm kardaşlarmızdılar bir uttuz beş kırğ ciya:rında hey'e te'limiye yar Ye:fi'
mekte:bînîn şé:yînde kâ:dîrînde dörd yüz kusur telebe:mîz yar hemdolsun âllâha
48 işte gözel bir şikilde bu uşağları ço:cukla:rı néce diyer müstekbellerînî elden gelen
néce diyer elden ne keder ge:lîrse bîzîm cafamızı ko:yırîğ bula:rın şé:yînde
50 inşallah bula:r da müstekbelle:rî parlağ o:lû bu gelen nesiller inşalla bu
geleceğlerden istifada édeller ve inşalla sîz de başarlur direm sene mofaşsan
inşalla sağ olasan yar olasan.

2. Ayhan Reşit

Doğum yeri ve Tarihi: 1967 Tuzhurmatu

Meslek: Müdür yardımcısı

Cinsiyet: Kadın

a. Ata Sözleri

“A:ltım kéçe üstüm kéçe ge:ldím héçe gétím héçe”

- 2 ye‘nî altım kéçe ö:zî kéçe ne:dî ye‘nî bir enge ye‘nî degersîz bir şé:ydí tamam fe
a:ltım kéçe ye‘nî ‘eynen fekkîr ge:ldím üstüm de ‘eynen kéçe geldím héçe
4 haya:tımnan bîr şey îstîfa:da étme:dím o bîrsî de var ye‘nî kuvatlídı var diyer
şéyîn
6 “leçeglinîn leçegî ö:zi bilse leçeg leçeglinîn leçe:gî do:lú ya:ştı ye‘nî arıadın
henin o:lú arıad arıad her ya:hıt henín‘tî ço:htı arıadın kúřağlının kúřağı do:lú
8 daştı kúřağ ye‘nî erke:gîn do:lîr da:ştı neyçîn üre:gî keyyím o:lú daha diyer
“kız yalan oğlan yalan ‘ümrüme düştü tanan”
10 ye‘nî hepsî yala:ndı ye‘nî kız besle:dím oğlan besle:dím he n‘ne diyîrî hepsî nene
n‘nele:rîn dilînne:ndî hakatlar ye‘în bular hepsî nene nînne nemîn şé:yînnen
12 almışa:m buları sözle:rî diyer
“tužbaķa ka:bğınnan çıhtı ka:bğın begenme:dî ” ye‘nî n‘neden ö:zî o:lúþ nene
14 do:ğúþ ö:zîn onnan řora buķerem uřa:g kaķa:r nene baba:nı begenme:ž ye‘în
nenesînî begenmež bular buna ye‘nî dele:let éder daha çoħ var bes indî fıkrîme
16 gelenler ķeder.

b. Nohut Hikâyesi

- Ye‘nî bîr ‘e:ilemîz ka:hıtı né:ttî şey éde:rdî ye‘în bele parça parça ya:dımda ka:lıþ
2 ö:zînnen o ye‘nî ‘ekliyeteye göre inanca göre o ya:hıt néce inanmağla:rına göre üz
şey niyetle:rî üstüne:ydîler beşerler o zamanda kaķar gece şey éder no:hıt ibídî
4 sebbeħ bîr kaþ no:hıt ibídî gece seper ö:zîn sebbeħ kaķar baķar bular hapsî uşağ
o:lúþ he ye‘nî indî ne:dî uşa:gı olma:zıymış bele diyîbler hepsî év uşağ baķar
6 uşağ doğar é bunca uşa:gı né:tsîn kaķar hepsîn ö:ldürü bîrte:gî saħla:nı fe o néder
kaķar diyer baħ né:ttîm men ha:psın öldürdüm uşağ kalma:dı menîmçîn bîr teg
8 kaķar şé:yîn altınnan sandúķ ya:rıymış evel sandıķça diye:rîğ ö:zîne onun
altınnan çıħar diyer néne men kalmışam diyer eyyídî diyer nédîm diyer apar ala
10 yeme:gî apar babay şeyde çölde işlîrî he apar bunı babayçın da kaķar mıķkana
no:hıttı işte gider ‘ekkîl işte uşağ ‘eklî ye‘nî uşa:gın ‘eklîne nece girrî şeyle:rî

- 12 ھاkatla:rı bu da apa:rı şey baba:sı işlirí diyer baba men geldim oyza ahta:rı buyza
ahta:rı kımse yoħ ses var kımse yo:ħtı diyer otta men burdayam daha işte bının
14 üstüne bunca ya:dımda ھا:lıħ gider günde babasıyçın yemeğ apa:rı bilmem ye'nı
bele hoş şeyle:rdı buncadı bının buncası ھا:lıħ ya:dımda daha şey édebilmirem.

3. Haydar Mehmet

Doğum yeri ve Tarihi: 1975 tuzhurmatu

Meslek: Öğretmen

Cinsiyet: Erkek

a. Bayram – Mursa Ali Dağı

- Duz'da Duz'un dağına Murse 'E:lí dağı diye:rğ biz kereul dağ diyeller ö:zine
2 Murse 'E:lí dağı diyeller ö:zine bu terefe orda Faťma néne ھا:mışlığı var bular
Duz'un yerler Duz'un dağında Murse 'E:lí dağında ne var şey var maķam var
4 maķam diyendeğ kümbet ye:şıl kümbet var ö:zinde me:nım kocam göz a:çıb
Murse 'E:lí'nı bele görübtü kocam kocam da bin daķķuz yüz meye:lídıdı bele
6 görüb ö:zın he bele görmüşüğ ö:zın fe ye'nı miraz yeren bir ye:rdı bir z'yrât
eyvel giderdiğ beyrâmda biz beyrâm oşşaydı 'elem şeye gide:rdı ikinci gün
8 birıncı gün hiç diye:ğ etrefe gide:rdı oyza bıyza gide:rdı dost eħbe:biye ikinci
gün İmam Eħmed'e giderdiğ üçüncü gün Murse 'E:liye giderdiğ 'e:lem çıħa:rdı
10 dağ üstüne:dı meycüttü ye:rı zeyrât éderdiler ö:zın fe bunu ĩkki bin ücte
irhabiler infisaliler yıħtılar ö:zın partlattılar ö:zın partlattılar ö:zın Türkman'a
12 'âyıd olduğına Duzlayırlara 'âyıd olduğına yıħtılar ö:zın onnan eyvel yo'
şaddam zamanı cesh cesh 'ira:ķı burda bir za:bıť ya:rıydı yıħtı ö:zın ki bin ücten
14 yıħtı ö:zın yıħtı ö:zın 'eleses burda ھاça:ħçı saħla:nırı bilmem ne saħla:nırı
yıħtılar ö:zın fe yıħtılar ö:zını âllâ te'ele koyma:dı ye'nı adamaķâ bir süreden
16 bir ھا:dise oldu noldu ye'nı heķķı aldı ö:zınnen gétı ĩkki bin ücten şora eħe:li
millet ھا:ħtı Duzlayılar dédıler bunu yapa:gın yaptılar ö:zın işte bilisey
18 zehmetliğten dağ üstüne sâyâra çıħmaź bir şey çıħmaz sözüm yabana
heyvenâttan çıħa:rdırdılar ö:zın kerbiçlerı yuħarı yaptılar ö:zın yaptılar
20 bitirdiler ö:zın iffıteħ éttiler ö:zın iffıteħı günü şer şattılar ye'ın burda iffıteħ
éden millete gece:sı partlattılar ö:zın gećesı partlattılar ö:zın dédığım tekı irhabi

22 inñışaliler partlattılar ö:zín işte indí o zamannan ka:lıb bele bes işte he zuruf
daha bilmem ha zaman yapallar ö:zín yapmazlar bes meycüttü yé:rí Murse ‘Eli
24 dağı.

b. Neden Mursa Ali Dağı?

Murse ‘Eli dağı ö:zî he imam ‘E:lî’ye ba:ğlıdı salam ossun imam ‘E:lî’ye
2 ba:ğlıdı bîr diyeller imam ‘E:lî bûrdan ge:lîb geçende namaz kılıbtı bîr kısmî
diyîrî imam ‘E:lî ola:şmıyıb bûra öbür kısmî diyelle Nahrayan dö:güşinde
4 terefe yaħla:şıb gelîb bûra ikkî ‘eşre:tîn ara yérinde bîr dö:güş olub ge:lîb
hellé:dîb özeriyçîn çıhıb yuħarda şey kılıbtı sücde şükür kılıbtı bû şíkîl diyeller
6 ö:zî bûdı imam ‘E:lî bes bîr‘ez kıśım ne diyeller elmersâd el‘e:li bele dö:gî
ħakat dö:gî teħri:ftî bî‘ezî görrem bî‘ez yérde yazır cihet düşman ciheler
8 yazıllar dıyîrî elmarşad el ‘â:li diyeller bûna bele dö:gî ö:zî imam ‘E:lî’ye ba:ğlı
bîr yérđî ‘ece imam ‘E:lî olaşıb ay imam ‘E:lî’nîn uşağlarınnan bîrite:gî ola:şıb
10 a:dı ‘Eliymîş bûrda kılıb muhim ye‘nî bîr bele ħe:diseke bûdı mením kocam
bin daħkuz yüzde göz a:çıb bunî bele görümiş ye‘ín yüz on sekkîzz ildî bunan
eyvel ebeleymiş bûra babamnan eyvel.

c. Fatma Nene Kamışlığı

Fatma nene ħe:mîşlığı diyeller ö:zîne Fatma nene tendîrlîğı Fatma nene
2 ħe:mîşlığı ye‘nî tendîr var ö:zinde va:rıymış ö:zinde ħe:mîşlığ va:rıymış ö:zinde
men hemen olaşmamışam ö:zîne doğrıdan çünkî bilisey bû e:ħîr e:ħîrde
4 ‘ümrûmûz çoħ böyük dö:gî cês e:lînde:yđî cêsden şora péşmerge a:ldı ö:zín
onıyçın yaħlaşabilmeziyđîğ ö:zîne bes ħakatlara göre fe indí gidebillîğ
6 ħeşde:lîndedî indí maşalla ħepsî ħeşîd Turkmani e:lînde:dî er yé:rí var ö:zinde
kyeler şey var ye‘nî Fatma neneye ‘e:yît bîr sé:yđî bes Fatma nene işte salam
8 oşşın ye‘ín çoħtan yefat gidebilmezđîğ o terefe daha işte démîrem sene imamların
uşağlarınnadı karamatlı bîr kimselerđiler bûrda va:rıymışlar Duz‘dadı ‘eynen
10 dağdadı ħo:tırcanı dedîm sene ‘eynî bukerem bissey dağın yasınnan ortasınnan
şey geçer çay geçer Akşu çayı Akşunu gene işte:dîler teħrif étsîner bes
12 édebilmedîler ö:zín dağı ikkiye bö:lübtü Akşu çayı bûnnan işte eyvel indí de hele

yar ye'ní arhına géde:rdíler Başamlı Yéngíce Duz E:mírlí Çardağlı Bırayçı
14 kerenaz bu köyler hapsi bunnan ussu bağ bostan fellehetlíglerí he nın üstüneydí
bes indí ehir fetre meşru' ge:ldí meşru' rey Kérkuk dé:dler ö:zîne ihmél oldu
16 arhlar ihmál oldu.

d. Tuzhurmatu'da Ünlü Şahsiyetler

Duz'un te:rihí ö:zíy bissey e:skí bir te:rihí yar yüzlerce binlerce yıl Duz'un te:rihí
2 uzındı fe men sele:şírím seníyçín tekríben meselen bunnan yüz yüz ellí il eyelí
Duz'un eng biríncí şeyí ye'ín bize bele ola:şıb mulla Se:líh ya:rıydı mulla Se:líh
4 bir ağa te:kí sayıla:rdı burda ay ye'ín diye:gín he:kím medení te:kín sayıla:rdı
burda ay ağa te:kíniydí ohub yazarlı bir ada:mıydı ye'ín diyebillem sene ohub
6 yazar eng biríncí to:hımnı o e:kíh Duz'da mulla Se:líh Kuşçu diyelle ö:zîne
bunun yefa:tı ha zama:ndı bin daqquz yüzde bin daqquz yüzde adam yefat é:debtí
8 indí hele türbesí ka:lıhtı meycüttí böyük türbelígte adamlar üstüne sele:şírem
seníy Duz'ın şahsıyetlerí üstüne olan gün mulla Se:líh olan gün yefat éden gün
10 neneden me:ním kocam diyeğ nene:mín babası haya:ta ge:líbtí 'Elníye Merden
a:dı Merden'dí 'Elníye Merden diyelle ö:zne aşılđa ö:zú Musul
12 Türkmanlarınandı bes ama şeydí düşübtüler bura me:ním kocamdı 'Elníye
Merden azan vére:niydí éyyelen ö:zí bir çağırçı ada:mıymış ye'ín bissey
14 gençlígínde çağırçıymış éyyí bir makam o:hırmış me'níler çağırarmış fe zaman
gécťígtén şora işte dö:nüb dıyanata azana ye'ní 'Elíye Merden désey Duz'da
16 tanıllar ö:zín hep 'elem tanır ö:zín o da birí bir şahşıyyettí 'eyní gene yafatı da
bin daqquz yüz dohşan birde géc'ındí 'eyní zamanda dédíğím adamlar
18 keseyetlíglerí ne:ydí he felehetlígíydí ço:hı felehetlíg yérde eke:rdíler işte
heyvanat besle:rdíler Duz'da bilísey bir zıra'i yér şa:yılı e:skíden çoğ bağlar
20 ya:rıydı Duz'da indí kalma:dı bağlar işte ço:hı kıt'a oldu Saddam mehe:lí çoğ
bağları düzle:díler istile éttíler ö:zín Duz'ın etrefí bir parça indí heliyyen yé:rdí
22 bağ diyebillem sene bağ çoğ az ka:lıh bağlar özne yér ço:htı burdan kağar
Yéngíceye burdan Şéhsayan oba:sına kağar bura Duz yérlerí diyeller ve Duz
24 şehble:rí de aslı Duz şehble:rí aslında hepsí Türkmandılar hepsí de yér
sehe:bídíler ye'ní Duz şehbí sen oşşay gerek seni yériy oşşın aslı Duz
26 şehbísey gere Türkman olasay gerek yériy de oşşın şert dö:ge ye'ní zıra:'i yér

oşşun ay bazarda ye'ní bir mülkiy oşşun ay ye'ní e:skí meħellelerde bir damıy
28 oşşun bu şertínnendí Duzlayılığın ye'ní başkalarına ihtírammız var tamam
meselen ge:líb geribdí o:turíb burda ona ihtírammız var o da 'eynı Duzlayı sayılı
30 bes ye'ní aşı buğı eses gessey bu terefe Kö:küs yérle:rı diyeller özle:rıne burdan
cesírín cínübü tereffinnen kaħar burdan işte kö:küs Kafsalı yérler bular hepsí
32 Duzlayılara 'eytí gene dağ etegínnen dağ etegínnen ko:turca var buna ko:turca
yérle:rı diyeller ko:turca hepsí arħadaşlar bileller kime désey ko:turca bunda ussu
34 var me'den ussuyu bele siyan şıklı ussudu ama me'dendí daha ne me'de:nı var
ö:zinde bilmem a:dı ne:dí nişín ko:turca diyeller ö:zine bunda ko:turluğ sepen
36 ya:ħında géde:rdí bunda çime:rdí yeħe:rdíler ö:zín yeħe:rdíler ö:zínı bir kere ikki
kere eyyı ola:rdı indí le yezel meycüttí işte bes me'lesef etrefinde zıbıllıg tökeller
38 belediyenín nífiye:tí o:lubtı etrefi. işte daha neden konuşım se:niyçín

e. Okullar – Pazar - Aşiretler

Duz'un mektebleri e:skí ya:ħıt işte néce diyer mektebler muħla é:yinde oħurdular
2 ħurda ħurda taťayvır é:ttí mekteb oldu üç mekteb dörd mekteb beş mekteb indí
maşalla mektebler ço:ħtılar. Baza:rınna ko:nısağ seniycín küçüg bazar ya:rıydı
4 böyüg bazar ya:rıydı içinde ħanlar ya:rıydı keyseriler ya:rıydı indí le yezâl
keyseriler meycuttular bes bo:ştı keyseriler indí tergtiler ħanlar ya:rıydı işte
6 ħanlar arpa buğda şatardılar kaşın karbız şatıladı ö:zinde Bayat obalarınnan
gele:rdí bura bu etreften gele:rdí 'Ereb obalarınnan Kürd obalarınnan gele:rdí
8 bura şatıladı ħette bular kırħ elli il eyve:ldí gesse 'eşretlere 'eşretler ħapsí
herkéşen kırħ elli 'eşret var Duz'da ye'ín ço:ħı da Bayat'a döner çoħı hepi 'eşret
10 Türkmandılar ama ço:ħı Bayat'a döner bilísey Bayat ta eng bir böyük Türkman
'eşretídí işte indí bu e:ħir fetrelerde bir kısım ka:ħtı Bayat'ı 'Erebe döndermege
12 Bayat diyille 'Erebdí Bayat 'Ereb dö:gu 'e:leme cihana hepsí bellídí Bayat'ın
Türkman olduğunı Bayat'ın kârânaz'dı Birayçılıdı E:mírlídí Baştamlıdı
14 Ħaşadarlıdı bular hepsí Bayat'a döneller Duz'un teħriben işte dé:díğım te:kí sene
ya:rı 'eşretleri çoħı Bayat'a döner işte gö:rrıg bir kısımı bu e:ħi:r eħi:rde Be'íz
16 zamanında mı'emírun oldu Bayat'ı 'Erebleştirmeğ ve teħriben débillem sene
yarı be yarı 'Erebleştírdiler ö:zín ye indí le yezâl ço:ħı ye'ní bissey ħükmet

18 baħanda ‘Ereb kímín baħar bes indí ye‘nı bilínnı ye‘nı işte eyyí kimseler yar
 şıħler yar yazanlar yar kâ:tıbler yar bildırlller ‘eleme.
 20 Duz’da duzlağ yar dağda bir duzlağmız yar bu me‘mel duz me‘me:lídı ye duzun
 bir kelimesı Duzhurmatu duzu ona ba:ğlı bir şe:ydı eng birinci duzdu mantıkada
 22 me‘meldı işte çoħ iller indı daha bilmem işlırı işle:mırı bes bunnan eyvel işle:rdı
 duzlağ yar duzu oyza yza gider Duz’un de kelimesı Duzhurmatu ‘eynen
 24 ħurmalığ ta ço:ħuydı Duz’da démeme sene bağlar da ço:ħuydı kalma:dı tutlar
 ço:ħuydı kalma:dı olar da kalma:dı fe işte bu eħir zamanda başmıza gelen
 26 partımlar öldürölme:ğ kaçırma:ğ işte bular bissey hapsı ye‘ın mantıka bir
 büyük mu’a:maraydı Türkman olduğmızı yermızın başına yatmağ istırdiler
 28 bellı etrefler fe Duz mılle:tı çoħ çe:ktı çoħ kere gün çekti fe hemdolsun işte bir
 ikki ildı bir tekriben bir néce diyer bir nısbe istıkrar almışığ ħükmetın ko:hsı oldu
 30 bırda. işte bızım de burda ki bin ücten de be:rı buyza ħükmet düşe:nı Cephemiz
 yar bırda Türkman’ı temsil eden bir müessesemizdı bırda reħmetlı ‘Eli He:şım
 32 ya:rıydı işte ‘Eli He:şım şehid olmasa işte başkanlar yar bırda hecı Heyşem gilı
 yar bırda Türkman’ı néce diyer çoħ néce diyer işleri çoħ müşkilele:rı çoħ şeyle:rı
 34 ħelliderler fe indı daha baħağ yerışmışığ bu güne keder daha yerıştiğ allâ inşalla
 eyyi günlere aparı bızı.

f. Duz’un Mahalleleri

Duz’un meħelleleri eyvelde Duz’un dörd meħellesı ya:rıydı Mılla Sefer,
 2 Mıştafa Ağa, Orta Meħellesı, Çakala Meħellesı dörd meħelleydı dördü de
 Türkmanıydı dördünün de muħta:rı Türkmanıydı bu dörd meħelle ya:rıydı fe
 4 ye‘nı dörd meħelleden başka bir şey yo:ħıydı indı şoradan meħelleler büyük oldu
 hey ‘Eskeri çıtı hey İmam ħüsén çıtı bular bu şoradan bular da ‘eynen Türkman
 6 meħelle:sıdıler obur meħellenın üstüne hey Aksu ge:ldı İmam ħüsén meħelle:sı
 geldı İmam Ahmed meħelle:sı geldı ayrı meħelleler de yar.

g. Tuzhurmaru’da Meslekler

eyvel feleħe:tiydı işte bir kısmı ticarette işle:rdı işte ħâyvânât besle:rdiler hem de
 2 işle:rı yo:ħuydı e:skı zamanda diyeğın meselen ellilerde kırılarda şoradan kahtı
 şey olmağa ye‘nı mozaflar bazar ticâret oldu koyun kuzu beslerdiler ineg mineg

- 4 beslerdîler a bûlardı mesele indî de indî de ço:htı ye'nî deya:cîn var ba:lîğ
kuyuları var Duz'da ço:htı ba:lîğ hayuzları 'eynî zamanda işte koyun kuzı ineg
6 besleller deyâ:cîn var bûlar da var bes ama nîsbe:sî mîllete göre azaldı bissey ével
mîlletîn üç rûb'ü bû işte:ydî bes indî ye'nî kalmadı tekriben diyebillem sene
8 yüzde birî ikkîsî ancağ bû işte işlerî.

h. Şairler

- Duz'un eyyî şe'îrlerî var bilîsey hesen Görem rehmetlî, rehmetlî 'Eli Me'ru:f
2 bîr'ezî de kalıb Mehdî Çayıştı ye'nî hatırıma gelmez indî sayım senîyçîn özle:rîn
şe:'îr Duz bilîsey şe:'îrler yerîdî edebiyatçı ye:rîdî. vâllâ horyat bilmîrîm horyat,
4 horyat var şey üstunedî bele e:skî zamannan yadımda kalıb 'eşk meşk üstunedî
Duz-üsüne dö:gî derî
6 gülû gülden
göseddî gülû gülden
8 a:slı bağyan olmayan
ferkétmez gülû gülden
10 ba:htımın keresîne
kim bilî yara:sı ne
12 (naşîto) neynesîn
onun yara:sîne

i. Atasözleri

- “Bilene bir bilmeyene bin”
2 “At mine:nîndî don gire:nîndî”
“Soğanı yen kurtulı kı:bıgı yen tutulı”
4 “kazan dinginde:nî kabağın tapar”
“kızım direm ge:lînîm sen eşî”
6 Ço:htı yûden fazla billem bes hâtırıma gelmîrî

j. Askerlik Hatıraları

‘eskerlîg he ‘esker bin daqquz yüz doĝsan bêşte me‘he:dî bitîrdîm me‘hed î‘ded
2 mu‘ellîmin bitîrennen şora bîr buçuḥ il ‘eskerlîg éttîm Kergügde ki hefte қа:ldım
üç ay Bağdadda Te‘îzde қа:ldım ânnan şora dö:ndûm inzibat idari heres
4 cumhuride Tikrîte orada tekriben қа:ldım bîr il îkki ay қа:ldım orda tesriḥ oldım
çoḥ zaman bîr buçuḥ il ‘eskerlîg é:tmîšem, bîr he:disem yo:huydı bes gétîm
6 şordım ordan Türkman yar bilîsey herkeş öz séyer şordım Türkman yar Duzlayı
yar dédíler bîr Duzlayı yar Kürddî hele arḥa:daşımdı indîye keder meycüttî bîr
8 Türkman ya:rıydı Kergüglüydî Mueyyed adında bîkes séyendîm oları gördüm
her yerde öz memleketlîsîn görse öz dilînî görse ḥo:şına gider ama he:dîse bîr
10 şey gelmedî hemdolsun ṭabi‘i günler geçîrtîg özîn

4. Cafer Rıza Ahmet

Doğum yeri ve tarihi: 1970

Meslek:

Cinsiyet: Erkek

a. Askerlik Hatıraları

yâllâ ḥâtîrâlar ço:ḥtı e:skî gençlîgten ye ḥaşşâten ‘eskerlîg ya:ḥtınnan bîzde çoḥ
2 olay olardı o ya:ḥıt ta şaddam ya:ḥtıydı bir ḥâ:tîrâ diyîm size özümki menîm
ya:ḥtında neklîm çıḥtı Tikrit’ten kite:b neklîm a:ldım ‘İma:ra üstüne ‘İma:ra’ya
4 neklö:lmüşam fe bele çâşırttım özözüm ‘İma:raya gétmemişem Musul’a gé:ttîm
ye‘nî çâşîdan qorḥudan ha ‘İma:ra çoḥ zehme:tiydî o ya:ḥıt orda ḥâşşeten şey
6 ya:rıydı meşelen dö:gûş ço:huydı müşkîle ya:rıydı çoḥ fe bu ḥâtîrâlârdân bir de
‘eynî Kîfrî’de ḥâ:tîrâm oldu bu sâyârâm ye‘nî bukerem sé:ydí bu bir olay oldu
8 mene ye‘nî bele zîkrâ:dı sâyârâdâ yolda ge:ldîm sâyârâm yolda ‘a:tıl oldu on üç
gün қа:ldım bu dağlarda bu yolda on üç gün ye‘nî yême:gîm de yo:huydı
10 yemeğîm ne:ydí şekerden şammun bes bu ‘eskeri şammun onda ‘eskeri şammun
ki kelley kırar kelleyi kırar ebele:ydí on üç gün men қа:ldım bu sâyârâdâ yédîgîm
12 de şekerden çaydı sé:ydí şekerden ‘eskeri şammun enebilmem de aşığıya ha
qorḥumnan étreffimde qurtlar ço:huydı dağlarda géce ossaydı qurt gele:rdî
14 sâyârânın üstün örte:rdîm ‘eskeri sâyârâm ya:rıydı.

b. Gençlik Yılları – Atasözleri – Hoyratlar

- Ha gençliğimde ‘esker olmayannan evvel telebe:ydım şeyde işle:rdım Bağ^{da}d’ta
- 2 ‘utla ya:htı tukânımız ya:rıydı ya:htında fe orda yâllâ hâtırâlâr çohtı bes ama eyyî
ya:dıma ge:lmırî meşele gençliğ on yéddî on sekíz ya:şında otuz otuz bés il
- 4 evvelídî. yâllâhi eyyî ha:trıma ge:lmırî.
“Duz’u koydım kendîye olaşmadım dul kızî fendîye” ye‘în bu dul kıızı ístüne:dî
6 ye‘nî duzu koydım kendiye olaşmadım dul kızî fendîye ye‘în olaşmadım
oyunlarına ye‘în onca oyun bissey dul kızî. Bu bele:dî.
- 8 Bir atasözû yar diyer “çalma kapımı tağ tağtan kapı çalını matrağtan” ye‘nî
başıya gelî ye‘nî bir dene yar diyer “gülme konuşuya gelî başıya”
- 10 Bir daha atasözû yar diyer “kazana ne koysay çemçeye o ge:lî” ço:htı atasözû,
şe‘ır yar ‘eynen diyer
- 12 Dağa güllem
çağmışam dağa güllem
- 14 sinem dağdan dolıb
dağ başsay dağa güllem
- 16 yé:rî yar
söz hâkâtın yé:rî yar
- 18 yafalını beklemisey
yafasıza yérî yar
- 20 yarı yardan
kım gö:rûb yarı yardan
- 22 felegín gözû kór oşşn
a:yırdı yarı yardan
- 24 ça:gırın dilden ö:zûn
uçan bülbulden ö:zín
- 26 oğlan küreken olub
beze:dín gülden ö:zín

28 yadımdadı eyvel çoh toy éde:rdığ özí men neçe il mısavvırıydım da fırkam da
ya:rydı ye'ní rehmetlí hemze Hüsín duzluqdan Mehmed karda:şı kêmân çala:rdı
30 bízímnen o 'E:lí Benne gılı Nécdet Mıstafa Kâma:l Kerkte çoh hefle étmışem
ye'ní olaşmışam hette Reşidiyeye Mensurdan oyza Reşidiyeye olaşmışam bular
32 hefle éderdím Altunköprü'de Kerkük'te Bağdat't étmışem şeyde na:di aha'
Türkmanide mısavvırıydım ö:zím hem de fırkamız ya:rydı fırkanın adı
34 Dile:giydí ça:gırçılar ya:rydı bízde dehe men bir yerde oturmağmız qağmağmız
işte bíz de çağırardığ özleriyden günmíz geçırde:rdığ hoş günle:riydí . vâllâhi
36 doğsan dörtten ta kibín bire keder bes heflenín dadı ya:rydı ho:şuydı ye'ní
gétseydığ aşıamanan géderdığ ye'ní se'et bire keder kiye keder ye'ní yazda
38 meħellede şey éderdığ fırka 'elem yığışar:rdı kalabalığ de'ya 'e:mme kímíniydí
tekriben fe géceden şora néderdığ éve giderdığ otıurardığ kürkenín évinde bükere
40 baştan kura:rdığ otıura:rdığ sebbehe keder bele bír'ez sefer ya:rydı yo' nedide
éde:rdí ö:zín şey ka:'e tuta:rdı ka:'ede 'eynen heflení güzel éderdığ öziyçín
42 bite:rdí ye'ní se'et on ikki bir bite:rdí bes meħelle manı yo' ayrı şıkılı:ydí dadı
ho:şuydı ve hâştân bízím Türkman köylerí çoh ho:şuydı ye'ní bele çıhsaydı
44 Telle'ffer terefne 'İyyazıyye Reşidiye bırdan çıhsaydı Altunköprü Térkalana
oların dadı ayrıydı bura kímín dō:gıldí bular nediler şıf Türkmanıydılar hepsí bí
46 kere gesseydiy bırdı zıqbın çeket gire:rdíler hepsí ye'ní bele koyallar sení
zıkreyetiy güzel dönsün bırdı onca yo:hıydı bele şey a:ziydı bırdı rehmetlí
48 hemzeydí Hüsiniydi kardaşı hemzenín rehmetlí kesím kardaşı rehmetlí öldü allâ
'ef étsín özlerín 'E:lí benne:ydí Nejdıet Mıstafa Kamalıydı 'İsam Şınayıydı.

5. Dursun Jasim İbrahim

Doğum yeri ve tarihi: 1949 Tuzhurmatu

Meslek: Ev Hanımı

Cinsiyet: Kadın

a. Eskiden düğünler

E:skí toylar işte da:yıl çala:rdılar yéddí gün ánnan şora bír dene otıura:rdı yaya:rdı
2 şey kıoya:rdılar şâç ekmek éderdíler şey yuħa olara gelen şey bu toya bına para
vére:rdíler ata:rdılar para ö:ziyçín. işte bıydı ánnan şora yo:hıydı sa:lo:n ma:lo:n
4 yo:hıydı ye'in bezenme:g yo:hıydı. öz 'ezyemízden kırmızı péçe, kırmızı 'aba:

örte:rdíler getíre:rdíler bízí bes bünca hette kürekení de görme:zdíğ. gelírdíler
6 kerbín kesmeğe қа:рı ardında dura:rdığ şorardılar bir démezdiğ ikki démezdiğ
üçüncü diye:rdiğ be:lí yâllâ keblé:ttíğ işte buydı toyda gelírdí küreken dama
8 çıha:rdı para sepe:rdí çiklét seperdíler bes bünü gördiğ daha bir şey bilmírem
yâllâ.

b. Kız isteme geleneği

Nece gede:rdíler қонşудан sora:rdılar na:hısı kıız eyyídí diyerdíler filan yerde bir
2 eyyí kız var bele:dí işle:ktí zire:ktí gelerdíler işte elçılığe ki âryad gele:rdí şora
bitennen şora baba gele:rdí küreken görmezdíğ teb'en bir kere içe:rde göre:rdiğ
4 ö:zíní ko:rdí kéçeldí e:gírdí néce diyer bilme:zdíğ heddímíz yo:hıyadı diyeğín
íste:míríğ beke öldürüller bízí o ya:hıt bele:ydí indí kızların elíndedí ístíller
6 ístemíller tamam yo yo buydı bilmezdíğ. ne:dí.

c. Eskiden ve şimdiki yaşamın farkı

Ussı yo:hıyadı ışığ yo:hıyadı cereyden ussu çeke:rdiğ arhtan getíre:rdiğ küp
2 kurmuştığ he buydı işmíz tendírde ekmek yapa:rdığ bulğul éde:rdiğ
degírmânnen dârtâ:rddiğ oní ye:rdiğ bilmezdíğ pilay milay ne:dí beyrâmnân
4 beyrâmâ göre:rdiğ buydı işmíz arhtân aқ şudan getíre:rdiğ cereyden he yâllâ
onıydan çeke:rdiğ doldıra:rdiğ küple:rí haya:tmız buydı bes o hayâteke bu
6 hayâ:ttân eyyídí he haya:tım tâb'en kehir yo:hıyadı öldirmeğ yo:hıyadı kızımín
oglı қа:рı ö:günde öldírdíler gírmí yaşında:ydı yé:ngí қа:hırdı beyrâmâ üç gün
8 қа:lmıştı gétті âşbâb aldı âşbâbın girme:dí mehsûm bu oğlımın da kulağın
késtíler me:ní üç ay sícín éttíler üç ay Télâfer'e apardılar sícín éttíler mení he
10 yâllâ o haya:tí eyídí yo bu hayat eyídí gelm sévîne gétті âşbâb aldı pı:ntır a:ldı
ge:tírdí târâş oldí dé:dí nene bâh oları girrem he o d'eke girme:ğıyden eye қа:pının
12 ö:günde öldírdíler ö:zúní indí o güne bâh bu güne bağ bes döğí bir şey taqmırdığ
yé:dígmíz buğul talhana:ydı bu günnen eyyiydí o günnen yâllâ bu mehsímín ne
14 suçı var kulağın késtíler oda bağ kulağı no:líb mırtehiydi herkeş gede:rdí oğlan
kız görükme:zdí özmüzçí bele gözel bilme:zdíğ oğlan ne:dí kız ne:dí hı:ç

16 mırte:hiydıg bes cafa:mız ço:hıydı gerçekten cafa:mız ço:hıydı ussu çekmeğten
şey étmeğten néce diyer tendürde ekmek yağmağdan işte halmız bıydı.

d. Eskiden yemekler nelerdi ve nasıl yapılırdı?

Yoğ vâllâ tağmazdıg işte bâmyâ kırıda:rdıg bézincen kırıda:rdıg işte buları
2 éde:rdıg yo:hıydı yemeğ hârdân he terhâna:ydı bulğulıydı işte buları yé:rdıg
doşa:bıydı ekmekten yé:rdıg vâllâ haya:tımız bunıydan geçirttiğ vâllâ ne gördüğ.
4 işte yo:gurttan éde:rdıg güneşte kırıda:rdıg kaldırırđıg kişçin ö:zın bes sada
yoğurttan şey yarma he, bulğulu da işte keynede:rdıg de:gırmendı dertâ:rdıg
6 özmız özmız éde:rdıg ö:zını yérđıg. éyde éyde bele degırmân ya:rdı el manı
onıydan dübekte de şe:ydı ö:zın de döge:rdıg ka:bıgın assın bir buncana tahta:ydı
8 bele içi şe:ydı onıydan éde:rdıg şeyın ala:rdıg ka:bıgın annan şora de:gırmende
dertâ:rdıg ö:zını he vâllâ haya:tımız he cafaydan gétı biraz işten gördü bu kere
10 bu günlerđ gö:rdüğ vâllâ ge:m kehı:r.

e. Eskiden ramazanda zaman nasıl geçerdı

Ramazan e:skı ramazan vâlâ şeyden kıra:rdıg bulğuldan tarhânâydan kıra:rdıg
2 bilme:zdıg birinç ne:dı bes beyrâmdân beyrâmâ pilav göre:rdıg étme:zdıg
bilme:zdıg ne:di. Hiçbir şey işte otırmıştıg žopa yo:hıydı manğalada şey
4 éde:rdıg kömür başında otırırdıg o konşı ge:lırdı bu konşı ge:lırdı günmüz
géçırde:rdıg he vâllâ. Yazı harda var yazı yo:hıydı fekırler sebehten çıhardılar
6 bostannan biçım biçmeğden aışam da olırdı gelırdıler éye helek he vâllâ kömür
ata:şıydan é hardan žopa gördüğ kahraba gördüğ fanıstan.

6. Leyla Velibender

Doğum yeri ve tarihi: 1960 Tuzhurmatu

Meslek: Arapça öğretmeni

Cinsiyet: Kadın

a. Eskiden Komşuluk ve Bayramlar

É:skí günler ege diyeğín ko:nşulıg tereffinnen ko:nuşa:gın é:skí ko:nşulıg çoh
2 ho:şuydı çoh çoh ho:şuydı ko:nşuydıg ye'ní biz men görduğum günlerí o
meħellede ki dünyeye ge:ldím ye ħette şe:yinde babam sıekte:ydí çoh güzel
4 günler géçirttiğ ye'ní ne kímín ko:nşu hıyanat yoh kelbler bele güzel bir yahud
beyrâm o:lurdu külçe é:diríğ bír birmızden şey éderdiğ néce diyer ittífeğ éderdiğ
6 ye'ín buğün bular é:dirí biz gerek şeymeymız külçe ħe:cetmız olağ ö:zlerine
véreğ özle:ríne ne kímín teħte kímín şey kímín ye'ní çoh şey va:rıydı arayérde
8 meħebbet ihtíra:m ye'ní o gün buğünnen çoh ferğ é:dirí çoh çoh ístírhet éderdiğ
nefsiyetmız gelegín uşaglar ye'ní şe:ye gide:rdí beyram o:lurdu beyrâmdan evvel
10 bele güzel éyler ħekle:nírdí ħa:zırlıgımız göre:rdíğ beyrâm ħa:zırlıgı uşaglarımız
biz uşayıdıg gede:rdíğ beyrâma beyrâm diyerdíler babalarmız beyrâmlıg
12 vére:rdí bize yéngí asħablarmız gire:rdíğ bele güzel ge:lírdíğ o üç gün biterdí
ye'ní ísteme:zdíğ o günler bítśín o günler de ko:nşuluğumuz çoh çoh ho:şuydı ye'ín
14 indíye kímín bərbirmız göre:ndeğ ye'ní diyesen o gün hakat oldu é:skí
ko:nşumızdan direm özle:ríne e'yní diyísen ruħmız bír kelbímız de bír ye'ín bír
16 şíkíliydi bír bulğul keynede:rdíğ o kazanımız va:rıydı bizde o kazan sıraydan
éylere bír bír gide:rdí o de:gírmenmız va:rıydı bizde de va:rıydı o de:gírmení
18 sıraydan tutardılar bele hoş gide:rdí şe:ye ko:nşular bír bír ye'ín ihtíram çoh
ço:huydı koy diye:ğín şeymız çoh yardımçı o:lurduğ bərbirinde ħalmağ évinde
20 oturma:ğ yardım münesebelerde bír toy o:lurdu ko:nşumızda bír meylíd oldu
ħece géttí éylermız küçígiydi o ko:nşu y:rı misafırın ge:tírdí bizde yattı he işte yer
22 sa:ldıg bele hoş ge:ldíler arvadlar bizde ħadınlr da yarsı bizde yarsı év seħebinde
erkegler yazı ö:gmız çö:lúydí ħa:ħda yer salındı meħellede bele güzel erkegler
24 orda yattılar çoh güzel günler görduğ çoh güzel ko:nşulıg éttiğ ye'ín daha sünnet
olaydı işte şey éde:rdíler néce diyer de'vet yemeğ olurdu baħ ħurban késílí ne olu
26 ko:nşular ya:hún hısımler ħaħardılar şey hem yardıma hem şe:ye diye:ğín de'vete
yemeğ yemeğe onda da ħurban késerdíler herkiş ħa:lına göre ħallarına göre
28 ħurban késen var yemeğ éden var bamya bılay ayrı şeydí bula:rdı gene şey
éde:rdíler ziyâfet néce diyer vâllâhi beyrâmda giderdiğ ko:nşulara ko:nşu ko:nşuya
30 gide:rdí çoħluğ gelerdíler o gece beklerdiğ özle:rín ħeber vérdíler özlerí bize
gelírdíler külçe şey ħazırla:rdıg çerez çíklét buları ħepsín ħa:zırlardıg yéngí
32 asħablarn giribler geldíler beyrâm müba:rek oşsun beyrâ:mın da sebbeħí bizím
ko:nşumız erkegler sıraydan tutardılar ye'ín yadıma ge:líri bu şeyler bele bir bir

- 34 éylerí gire:rdíler şey éderdíler beyrâmlaşırđılar çıha:rdılar şora ye'ní kadınlar
‘eileler ‘eiler ge:lírdí üç günde bíz gide:rdíğ özleríne özle:rí gelírdíler bíze külçe
36 şırínlíğ bu éttígmíz şeylerí özle:riyçín, belí görđüğüüm uşa:glıgım ‘eynen bu
şeyle:rí oldı ö:gümde daha ne sorıy var.

b. Yemek Tarifleri

- Bugünkü kímín bugünler fazla ‘elem şey olurı çoğ ‘elem bulgulu ayrı yemeğler
2 ferklí yemeğlermíz ya:rıydı kullanırdığ şeylerde dolma bahar ya:hıtı mév
kullanırđı bu şeyden diyeğín gér ya:hıt kış ya:hıtı ayrı ya:hıtlar zılktan éderdíğ
4 teşkil éderdíğ ö:zín damataydan şeyden bu datlı yemeğtí koy diyeğín
münesebelerdí olurdu meylüderde şeyde bunı da bu şeylere katardılar ö:zín neler
6 kullanırdığ ye'ni şeyí hoş olanı diyeğín ét kullanıllar altına da evel şeyde bukle
bes baharda olırdı indí muğatıta var her şey var kışte yazda baharda bekla:ydı
8 mévíydí samırsağ şey éderdíler bu bir şíkıl olırdı bes ayrı ya:hıtlar diyeğín
tamaıadı ya da badıncandı soğa:nyıdı zılkıydı buları şey éderdíğ dolmanı
10 melevyen éder ye'ní rengíní türlü türlü şeyler kıya:rdığ içíne.

7. Niyazi MİMAROĞLU

Doğum yeri ve tarihi: Tuzhurmatu

Meslek: Eski millet vekili – Irak Türkmen Cephesi Bağdat İl Başkanı

Cinsiyet: Erkek

Şakir TERZİ

Doğum yeri ve tarihi: 1943 Tuzhurmatu

Meslek: Terzi

Cinsiyet: Erkek

a. Tuzhurmatu Ağzı

- Bízím Tuzhurmatıda lehçeler dil diye ki üç ney' var Tuzhurmatu'nın merke:zí
2 Bayat köyle:rí Bayat köyle:rínnen biraz fâ:rklídí E:mírlíde:kí léhceler ‘eynen
bírez fâ:rklídí bunın da nedenle:rí var bunın burdaki Türkmenler te:riğ boyunca

4 mühtelif yérlerden ge:ldíler bura Tuzhurmatu ya mantıka:şına ye zatan Bayat
Bayat Bayat ‘eşiretle:rí Tuzhurmatan daha e:skídíler burda onıçın biraz fâ:rklí
6 şey lehceler var E:mírlínin lehcele:rinde çoğ kelimeler var daya:nırı Türkçeye
Türkçeye (r çok hafif okunuyor) he Türklere de Tütçeye ye‘nî Tuzhurmatu
8 içe:rísinde lehceler olan lehceler indí de bugünlere keder bî‘ez kelimeler
kullanıllar ö:zín ‘Usmanlı kelimele:rídí ya:dırığ ye‘nî bablarmız kocalarmıza
10 olşma:dıg bablarmız ‘emmílermíz ye bibíle:rmíz böyüg ka:dın arvadlar şaf
Türkçe ‘Usmanlıya ko:nışardılar bízim bi:’e bi:’e bira:htı bízí ye‘nî dilmíze çoğ
12 heberdar olma:dıg muka:ssırıg dilmízín hekkinde başla:dıg katmağa ‘Erebceye
onun da sebebí bir Türkman eytímí yo:hıydı a:lısa:ğın bu dıkte:to:ri hukmetler
14 ki ‘ıra:kın te:rihinnen gé:çtı ki bín girmiden bu yana fırsat yérme:díler
Türkmanlara dille:rín o:hıusınlar filan étsínler onıyçın baħaşan ‘umum
16 Türkmanlar ‘Irakta baħasan ‘Erebce kullanıllar şeyle:rinde cümlele:rinde
Tuzhurmatıda ‘eynen ‘eynen ye‘nî yüzde áttuz yüzde igírím beş ‘erebce
18 kelimelerí var bízde zaten de ö:zı ‘Erebce kelime:tí Türkiyede de var Türk
dünyasında da var amma bíz ‘erebcení de kullandag tam ‘Erebce lehcesiyle
20 kullanırg ö:zín Türkiyede gé:díri yo:ğunlıga hefiflíge herifler dile ge:ldígi bízde
yoğ tam ‘Erebce ke‘ennehu bir ‘Ereb ‘Erebtí ko:nışırı burda bunı sebe:bí de
22 ‘Usmannar gidennen şora Türkmenlerí sıhıntı altına birahtılar göz altına
birahtılar hekle:rín yérme:díler işte dayam é:díri işte me‘elesef ki bin üçe kímín
24 ki bin üşte de ‘eynen başladı dayam étmege Türkmanların hekkinde bu sıhıntılar
bu heksızlıgler bu filanlar ye yérle:rmízín de üze:ríne ye dilmízín üze:ríne
26 te:rihmízín üze:ríne indíye keder buğüne keder basgınlr var sıhıntılar var mence
ege dönersey bízim şe:‘írler meselen Tuzhurmatu herkez bilír zengin bir şehirdir
28 edebiyatçılardan şe:‘írlerden filanlardan bízde Hesen Görem var bízde ‘Eli
Me‘ru:f var ye bízde Hüsén ‘Eli Müba:rak var bízde Meħemed Mehdi Beyâti
30 ya:rıydı bular ye‘nî bular keyd olarak bízde He:ni Şahíb ya:rıydı merhu:m zaten
bunun ihtıśasında:dı bes állâ ‘ef é:tsín işte állâhın rehme:tíne ka:yıştı Fazıl Bayat
32 var ‘eynen ihtıśası bunnandı bu işte:dí baħaşan he Şabah Zeynel‘ebdin ço:htıqlar
ye‘nî işte dile buları ege dönesey yazılarına orda hıssédesen ye‘nî Tuzhurmatu
34 ye Bayat köyle:rí bu bu ülkelermíz burda Kere Teppeden E:mírliden Bayat
köyle:rí filan hette giderse de Kızrabata kímín Celeyleye kímín zengindí Türk
36 Türk kelimeler kullanırlar zengindíler bu araştırmay şey íster daha fazla

insanla:rı görmeġ ister me:nım iħtişa:sım dö:ġu ama men bes mü:cez bilirem bu
38 işle:rı bız özmûz katma:rıġ her şeye bının iħtişası yar bular da sene bı‘ez şeyler
Şaba:h te bilı Şaba:h te bilı bir şey diyım sene baħ bı‘ez sırlar yar koy diyım sene
40 ye‘nı döne:ġ düz herfe kelimeye döne:ġ ge:tirdiy Duz‘da ge:tirdiy Duz‘da
ge:tırdı Kerkügte ge:tirdın Türkiye‘de yay nun ye‘ getirdiġin Kere Teppede bını
42 ya:ħtında ‘Eli Ma‘rufoglu rehmetliyden o:turduġ dé:dıġ bu ye:‘ ne:dı burda yaydı
Kerkügte baħıllar aġzımıza diyelle:r baħım yeyden sele:şısız dé:dı doġrusı bızıġ
44 bızıġ dé:dı bızıġ Türkiye‘de de bin sekkız yüz dokzannan şora bı‘ez de:ġişimler
oldı le:celerde çünkü bin daħkuz yüz igirmı beş sene oattuz etre:fınde tam
46 kelimeler de:ġişinde ye yabancı kelimeler ġirdı Türkiyeye Fransız ġirdı Alman
ġirdı Rus ġirdı Yonanısten dille:rı ġirdı filan ġirdı ama bura ġirme:dı burda fazla
48 baħ başla:dı millet e:yitım alma:dıġına fazla başla:dı ‘Erebce kelime:sı
kullanmaġa bu ferık yar ama bızde indı de indı de dayam é:dırı yaşı insanlarmız
50 dayam é:dırı ‘eynen bı‘ez kelimeler yar doġru Türk dilının de:rınınnen қо:нışıllar
de:rınınnen çoħ kelimeler yar ya:dımda yo:ħtu kelimler yar
52 Terzioġlu: Bin daħkuz yüz ellı beş çoħ kelimemiz yar Türkce:ydı
Mimaroglu: Men rehmetli kennem ġilı çoħ kennem sanki şeyden ge:lıb
54 bilmirem ye‘nı Türk Dünyasınan gelmiş bele қо:нışardı
Terzioġlu: Degışındı çoħ de:ġişındı işte ne:dı bele oldu indı istirem men meselen
56 Türkce қо:нışım öz eyelki dilım utannam dérem âllâ bilı karşı diyer mene bu
keşhalıġ é:dırı felsefe:lıġ é:dırı ye‘ın meselekı bele:dı indı
58 Mimaroglu: Bir nuhta daha yar herkese ögre:ndiġi dilı anadan babadan neneden
mémeleke:tinnen arħadaşlarinnan қо:нışsa daha gözel o:lı indı men Türkmanam
60 bırdan Tuzħurmatı‘dan mantıkasınan ġettım Türkiye‘ye ġettım Türkiye‘ye
ye‘ni olar da temenni édeller bız Türkmanca қо:нışa:ġın yoħ Türkce қо:нışa:ġın
62 men bir ġastħananın birsinde bir profisor mene dé:dı dedı men billem sen
Türkmanan ama men temenni éderem se:nı Türkmanca é:şıdım ġetme Türkceye
64 ġo:şuma ge:lırı ġo:şuma ge:lırı bu da yar i‘tize:zdı ye‘nı
Terzioġlu: bilısen o ġün sefrede ġoryatı diyendem aynadı tamam
66 Mimaroglu: He aynadı

b. Aslı Kerem Hikayesi

Terzioğlu: A:slydan Kerem bular bulara heḵ ‘e:şık diye:rdíler çoḡ séye:rdíler
2 b́rb́ŕń íşte ‘e:şık déme:ḡ ne:d́ íşte tamam he bular bele oldu: kızın babası
yezird́ bu Keremín babası bele başıit bir ada:mdı fe yermíler ö:zîne mîhe:vele
4 é:d́ŕ filan bilmírem ne yállâ tuttular ö:zín néttíler attılar ö:zín sícîne sícîne
a:tıncalar ö:zíní sö:ndúr ö:zín yadıma düşsún o Tahır Zahradı dé:d́ḡım b́ néttíler
6 dé:d́ler en eyísı b́rasın dügme éttíler uttuz sekkíz dügme yurdular b́ra:sına kırḡ
dügme yurdular b́ra:sına dé:d́ler sen kö:zgüden b́ dügmele:ŕ saz éyle yoḡ
8 elíyle ka:ḡtılar íşte şey o:tırıḡtı hebirler o:tırıḡtı ‘elem o:tırıḡtı ba:ḡırnı özle:rîne
aḡşamlar o:tırdılar íşte Kerem başladı
10 ısfahandı asıl b́zím é:límíz ordan uştı yeren ḡaldı gönlümüz
Ordan b́zím nece olı ḡa:lımız cöz aslım cöz göksümün dügmele:ŕn
12 Dügmeler açılı uttuz sekkíz dene ḱ dene ḡapanrı
Cöle düştüm ya:ta:nımdan élımden gör ki neler çektim ben b́ ‘eşḡın e:ĺnden
14 keyseríde heber aldım geĺnden cöz aslım cöz göksümün dügmelerín b́ kere
keyserí diyerken b́ kıtabı oḡmuşam billem kitabaḡâ ne diyírı keyse:ŕ ne:d́
16 keyse:ŕden geçerken b́r da:yıl zırna gördu yoldaşı şey ya:rıydı yoldaşına ded́
yerí gét yerí baḡ ḡorḡasay aslının to:yıdı b́ ḡorḡuşınnan
18 gene sebbeḡ olır déyan ḡurulır ḡazıdan meftün heberler sorulır
ne söylersem Sofı benden darılır cöz aslım cöz göksümün dügmelerín
20 diŕ dügmeler açılmadı A:slyıa diŕ cöz aslım aç dügmelerí diŕ şeye Sofıyue ne
diyím Sofır şey bilírı arḡada:şıdı
22 gidíḡımız ḡumaşlar cümle ‘ar oldu adreşimíz péştamal oldu
tutıldı dilímíz birden lal oldu cöz aslım cöz göksümün dügmelerín
24 en eḡırde kıız dé:d́ ö:zîne
aḡa Kerem paşa Kerem ḡan Kerem a:teş Kerem tutuş Kerem yan Kerem
26 ḡan aslı ölse sana ḡurban Kerem yandım Kerem beni rüsya eyleme
íşte parḡa uzun gé:d́ŕ daha çoḡ uzındı síḡrétmíştí yandı yandı he
28 Müdür: O b́rsı ḡafa ma:nı daha ḡo:şuydı ḡafa ma:nı ḡafaydan ḡo:nuşırdı çoḡ
‘ecibd́ ḡafa yerde b́r ḡafa ta:ḡtı uşaḡıydıḡ o:ḡırdı b́zímḡın çoḡ ḡo:şuydı
30 ḡafadan so:rrı sen ḡaya:tiyda zire:giydi cesüriydi ḡafaydan ḡo:nuşırnı saz ḡa:llı
çoḡ ḡo:şuydı şora ḡafa diyírı sen ḡa:lyda e:liy böyüḡliyd́ çoḡ ḡo:ştı uşa:ḡıydıḡ
ḡo:nışırdı b́zímḡın

c. Tahir ile Zehra Hikayesi

- Tahir Zahra ittífek éttíler bir gün gétsínler hamama Tahir gétí bir ‘aba girdí bir
2 kere ‘ebed ya:rıydı kere ‘ebed heber vé:rdí dé:dí Tahir Zahraydan barabar gé:dí
‘aba içinde ‘ele kullin tuttular ö:zín Tahir zire:giydí şey oldu filím oldu tuttular
4 attılar ö:zín Me:rdinde bir zindana zindana attılar ö:zín attılar zindana ö:zín sıdfa
keryan hardan gé:çírí Zahranın şeyín altınnan ne diyeller ne diyeller ö:zine sarayı
6 altınnan ordan gé:çírí dédí
Keryan geldí yol eyle kolları da yar eyle yo’
8 köç müsün keryan mísín
dertlere dermen mísín
10 men Tahire ístebilmísín
gécí géçírí hardan gé:çírí o zindanın ö:günnen gé:çírí Kerem çıhtı şeye
12 péncereden bahtı keryan ge:llí dé:dí
keryan geldí yar eyle
14 elle:rí infaz eyle
men Zahradan ayrıldım
16 egle:nírem saz eyle
keryanda bir gül oğlan ya:rıydı dédí
18 sazın kâr éttí bana
é:şiden kalar tuna
20 lütfeyle gerib ‘e:şík
ismíní söyle bene
22 gül oğlan cayaþ vé:rdí dé:dí
ismím olmaz ahuzar
24 her yarama merhem sal
yo:lum oğra:dı gördüm
26 Zahranın salamı yar
Bele diyende iğme oldu ö:zünde işte çıhtı sícínnen sícínnen çıhanda ge:ldí bir
28 de şeyín altına o sarayın altına dédí
ey Zahra béçara
30 ya:htın beni sen ara
a:dın ne téz unuttun

- 32 durmaz mısın ikrara
Zahra da kahtı yuhsınnan dé:dí
- 34 ‘ebdím mene nal oldu
köşk ba:şıma dar oldu
- 36 incítme Tahir mení
hayat mene nar oldu
- 38 tuttular ö:zín tuttular ‘idam éde:gín boğa:gın ö:zín filan bilmem ne dé:dí yo: bını
ata:gın ussu içíne kahtı bir tahta éttíler bını koydular tahtanın içíne saldılar ussu
- 40 içíne tapını bo:ğulı muhim dö:gí Duz’dan attılar ö:zín Duz’da bir arh va:rıydı
attılar arha kızın baclıgı yar harda elbisede ayagında téz heber vérdí dé:dí bir
- 42 tahta ge:lí me:ním séydíğim oğlan o:nun içíndedí onı çıhardın kızlar üctene
bekleller sé:yí Ta:hırı ba:htılar heketen ussu içinde bir taht ge:ldí kızlar dé:díler
- 44 indí bíze cevaþ vé:rí üç kız bir a:gızda dirí
ka:hın kızlar ka:hın kızlar şüşe:gín
- 46 şat suyuna düşe:lím
derdlí Ta:hır ge:lírí
- 48 medíneye ayrışalım
gédeğ medíneye dé:dí
- 50 mindíğin tahta parası o dé:dí Ta:hır dé:dí
ge:ldíğim şat arası
- 52 yo:htı bir ehli iman
be:ní hılaş eylesín
- 54 çıhattılar ö:zín hara apardılar ö:zín éye bu kız merek éttí ö:zíne bırsí dirí
bogaram ö:zín bırsí dirí zehírlere ö:zín bırı dirí bir hençer çallam ö:zíne kızın
- 56 bırsí dé:dí ne:yçín bu gece bız bele éde:gín her bırsımız bir söz désín ö:zíne baħağ
na:hı bırsımızí séyer na:hı bırsımızí séyer ka:htı böyüğ kız dé:dí
- 58 ke:redír ka:şım ince
rúhle:rím benden koca
- 60 bir hoş na:zıl eyle
Zâhraya ya:rımdı nece
- 62 Ye ‘nı bírez Zahraya benzírem dé:dí
hüsnüne yohtur sö:züm
- 64 ey be:ním sırrı na:zım

- Zâhra ‘eklím aldı
66 onda:dı ĩkkı gö:zũm
O bele é:ttı o bırı ne dirı
68 Ta:hır kaçların kere
düşmüſsũn ahuzara
70 ne bildũn Zâhra hınnan
gé:yıl gider geyri yara
72 Dé:dı
‘e:ſık oldum ezeli
74 sordum ezeḃ gezelı
men ‘e:lemde görme:dım
76 Zâhram kımın göze:lı
ka:ldı o bırı o ne dirı ö:zıne
78 ö:zı dirı ö:zıne
hublar olsa satazar
80 bırıń étmem ihtıyar
Zâhrayla ‘ehde:tmıſem
82 séyebilmem geyrı yar
onnan eyvelkı yadınnan çıhmırı işte uzındı hebele gé:dirı işte uzu:ndı hebele
84 gé:dirı

8. Niyazi Mimaroglu

- Ki üç yüz seneden Tuzhurmatu’da gide:rdıler şey dil a:lıſmağa oḣmağ
2 a:lıſmağa muḣlalar yanında o muḣlala:rmızın da ese:sı ese:sı Türk şe:yıydı Türk
eytımı:ydı zaten o ki yüz üç yüz sene bundan önce hepsı ‘Usmanlılardan kalan
4 kelimeler cümlele:rı kullanırdıalr baḣasan e:skılermız ki mekteḃ bu resmi
mekteḃle:rı bitırmeyenler baḣasan Türkcele:rı daha kuḃatlıdı zaten hette
6 ſuruḣette de ye‘nı â:yet kure:niye:nı ſuruḣe:tinde ‘eynen Türkce ſarḣede:rdıler
bunları:çın eskıden çoḣ muḣlalar va:r ye‘nı indı bu şey muḣla Ekbermız varıydı
8 ‘Ussmanlıya ko:nıſa:rdı şeyde bır ſerḣ édende teyzih édende muḣla ‘Eli Ekber
va:rıydı ‘eyne şey va:rıydı seyyıd seyyıd kelınder seyyıd Se:kı seyyıd kelender
10 mü‘ellım o da ‘eynen bu kelimele:rı kullanırdılar

- 12 Müdür: Men hesen göre:mî gördüm konuşma:ğı ful Türkiydî o:tura:rdı bîzîm
dilî konuşma:zdı Türkce bîr gün elîn tuttum bele bırak elî bırak he çoğ ‘âssabiydî
14 koyma:zdı kîmse e:lîn tutsun uşa:ğıydım bîr gün bele e:lîn tuttum koyma:zdı
kîmse tutsun e:lîn o:tıra:rdım bes baħa:rdım ö:zîne konuşmağı saf Türkiydî

9. Şakir Terzi

a. Eski İnançlar

- Bîzîm çopanmız ya:rıydı çopan gele:rdî diye:rdî aħtara:rdı baħa:rdı bir koyun
2 essûgdî çopan harda yayıldı filan yêrde yayıldım he bükere bîze diye:rdîler
gétgînen bé:t ‘emi yanında kurtların a:ğzın bağla:sın bîz de âllâ rehmet étsîn
4 mennen ‘e:mîm oğlū tal‘et kaçardığ Neyîf ‘e:mî koyunmız çölde ka:lıbtı kurt
a:ğzı bağla édî geldî oğlum dur bîr ça:kı ge:tîre:rdîler ça:kıda bîlmem ne o:hırdı
6 o:hırdı o:hırdı çakını kapadırdı kapandığından diyerdî yérî oğlum bağladım
kurtların a:ğzın bî kere bîz néde:rdîğ gece se‘et on bir on ikki dağlara çıħa:rdîğ
8 koyun aħtarmağa bîr ‘ez kere tapa:rdîğ ko:yunı dîrrî işte ye‘nî bele bîr şeylar
ya:rıydı işte kıssalar ya:rıydı ‘elem o:turırdı şeyde te:ndür başında zobu muḃu
10 yo:hıydu meselen aħşam seniy neney te:ndîr salıbtı ekmeg ya:pıbtı te:ndîr
sıcağdı üc dene bu te:ndîrde oturısay aya:ğıy uzadısay te:ndîr içîne arħay da
12 ne:dî zîbîldî zîbîl zîbîl béliy vé:rîbsey zîbîle bé:lîy zîbîle vé:rîbsen bîr matal
diye:rdîğ bîr tek matal diye:rdî bu matal bitme:dî meselen çoğ uzındı kıssadı
14 böyük kıssadı çoğ uzındı yalla gide:ğîn yuħmıız ge:ldî se‘et on bîr yarsı kıssın
ya:rına bîr de yarın hardan başla:rdîğ bîr de ordan ‘entke bîr ħaya:tıydı

b. Hoyratlar

Türklere

- 2 Türkman a:ltun Türk lere
béş gün ‘ümrüm ka:lıḃsa
4 dö:rdî kurban Türklere
-bir közden
6 hep ya:nırîğ bîr közden
bîr gö:zûm Türk’e kurban
8 koy men ka:lım bîr gözden

- koy men ka:lım bir gözden
- 10 Ba:ğdada mesreḥ vaṭanide şey va:rıydı E:zerbécanlılar gelmişéydiler bir kız
a:dı kembe:biydí bele utuz bés yaşında ola:rdı kızaḵâ çoḡ güzel kıızıydı işte bir
- 12 güzel ça:ğırırdı şey Se'dül Hummâdi mennan nanca ıraḡta o:turıp bikerem
medre:cdí arḡamda kincí medraçda o:turmıştı Se'dül Hummâdi ö:ziyden
- 14 arya:dı uşa:ḡı vezir de:hiliyye:ydí onda men de kembe:bí ça:ğırdım dedím
ḡoryatım var
- 16 Mimaroglu: yo se'dül Humma:di vezir ḡâ:riciyyeydí
Bilmem ḡâ:riciye:ydí bilmem 'ele kullin ye'ní onda zehme:tiydí ye'ní ça:ğırdım
- 18 ö:zín dé:dím bir baya:tım var seníçín o:ḡumaḡ ístírem dedí buyrun onda şeyde
dögşle:rí va:rıydı şeyden kerebaḡdan dedím
- 20 -kerebaḡdan
aç baḡıy kerebaḡdan
- 22 kerebaḡdan
aç yaram kerebaḡdan
- 24 yaşasın Ezerbécán
daş vérmez kerebaḡdan
- 26 Baba bu arvad uştı uştı he vâllâ daha men ḡoryat dedím ö:zne daha men
çıḡtım ikincí gün gétmişştíḡ şeye ne:di Tükman'a démıştı yoldaşiy ha:nı çoḡ
- 28 séyeller ší'ír çoḡ çoḡ çoḡ.
Mimaroglu: Bes ne:dí işte şeymíz irtibatmız ze'ifte E:zerbeycannan
- 30 E:zerbeycan ḡükme:tí de Türkmanlara baḡmadı
-Duzçime:ní
- 32 çoḡ séyer Duz çime:ní
Ke'bede bile olsam
- 34 dönde:rín Duzçime:ní
-Duzçimende
- 36 bulunmaz Duzçimende
'elem sada:yçı ö:llí
- 38 koy ö:lüm Duzçí men de
-Duzda me:ním
- 40 ḡ:ek do:stum duzda me:ním
'ezrâil rüḡ ala:nday

- 42 al rühüm duzda me:ním
-Duzda bağlar
- 44 yéşıldí duzda bağlar
dost me:ní bürda yursa
- 46 yara:mı Duz'da bağlar
-Duzçimen
- 48 sîzsîz bûlbîl duz çimen
sé:vdîgím Kífrí Kerküg
- 50 ba:şım vérrem duzçimen
Kıyamât kı:btı her birí kıhırı durrı ayğa o:tururdılar rehmetlí Ya:yız
- 52 gi:dirdîg şeye Bağdada ö:zî dé:dí yalla yazgınan dé:dím yalla yazaram kür'en
burdan Bağd^ada keder bula:rı ya:zdım şora bir gezel o:hıdım
- 54 -dilldedaldı
datlıdan dil dad a:ldı
- 56 göz gö:rdû ya:rı daldı
yar dé:dí dil de daldı
- 58 Ba:htım kím ge:ldí ya:nıma Heydâr Leylenlí dé:dí horyat ne:dí dildadaldı nece
horyat dirí bû çoĸ horyat oĸur bular bir kere şeyde o:hudım rehme:tlí şey
- 60 ya:rıydı Meĸmed 'ezzet ĸattat ĸesen Göremnen o:tırmıştı kür'en ĸesen Görem
ka:htı ayğa durdu yâllâh dé:dím
- 62 -géceler tafta elek
aĸlayan o:lú helek (gö:zî ĸurda:dı)
- 64 tuttu yaĸam salmadı
éttîgín éttí felek
- 66 her gétten öz ma:lı
düştü bízîmnen felek
- 68 Mimaroglu: Te'ízye neçede ba:şlırı
Terzi oĸlu: ki ikki buçúĸta başlar ki he ikkide başlar
- 70 -gör felek néttí mene
yükümû yıhtı gene
- 72 géylím menínnen o:lúb
sanki bir ögey nene
- 74 Bunu dé:dîgímnen ĸapsı ka:htı ĸo:ştı şí'ır gétme:güy bir yere yar

Mimaroğlu: he
76 Terizoğlu: yalla gideğ

10. Şahin Necmeddin

Doğum yeri ve tarihi: 1986 Tuzhurmatu

Meslek: Öğretmen

Cinsiyet: Erkek

a. Tuzhurmatu'nun Mahalleleri

Duz'un meşelleleri evel ye'nî dörd meşelleden dörd meşelle:ydî tekriben
2 Çakala meşellesi, Muştafa Ağa meşellesi Orta Orta meşellesi diye:rdîğ mulla
sefer meşellesi ye'in her meşellemiz ya:rıydı Duz'da ye'nî e:skiden ye'nî
4 Çakala:dı Muştafa Ağa:dı Orta Orta dé:dîğımız işte bîzîm küçüg bazar etrefi
orta meşelle:dî bazar içi onnan şora Mulla Sefer meşellesi şora daha
6 meşellelerimiz Duz'da çoğ oldu heyler çoğ oldu meselen İmam Eşmed
meşellesi oldu heyvel 'Eskeri oldu ye'nî meşelleler ye'nî çoğ Duz he onnan
8 şora ye:ngî damlar ye:ngî indî tekriben oranı Akşu meşellesi diye:rîğ ö:zîne
ye:ngî damlar çoğ ehveler çoğ böyüg oldu intişa:r etti ye'nî Duz çoğ böyüg oldu
10 Duz'da işte bîzîm tekriben bir kırk ellîye ya:huna ellîye ya:hun oba:mız var bîz
burda Duz'da oba diye:rîğ kergteki kardaşla:rmız köy diyeller bîz burda oba
12 diye:rîğ onnan şora

b. Tuzhurmatu'da Sanat

Duz ö:zî tekriben fende şî'ırde çoğ ye'nî şeyî var ke:bîliye:tî var bîzîm e:skiden
2 şe:'ırlermiz var meselen bele çoğ bütün Türkman mantıklarında tanılar
özle:rîni meselen Hesen Görem reşmetli Hesen Görem tab'an ö:zî neneden
4 olma ço:rıydı Hesen lekebî de Hesen Hesen Görem diye:rdiler ö:zîne onnan
şora işte Husin 'eli Müba:rak var şe:'ırlar ço:htı ye'nî şaysam hiç bitmez horyat
6 ye'nî Duz'da bir uşa:gı tutsay indî sene bir horyat diyer sene ye'nî onca çoğ
şî're horyata şeymiz var réssamlar var bîz réssam ye'nî çoğ réssamlarmız var
8 neşhetler var me'nî ça:gırma:ğda désey me'nî ça:gıranla:rmız da çohtı ye'nî
e:skilerden çoğ ya:dıma gelmez me:nîm 'umrûme göre şey meselen Ta:kı
10 De:mırçı var onnan şora ge:lîsen onnan şora işte ge:lî bu Ekrem Duzlu bîzîm

me:ním gör ya:dıma geldígle:rí Èkrem Duzlu  ar e:sk ilerden  ora ge:l   o: tu
12 y ng ilerde rehmetl  H s n Duzlu  a:rıydu H mze o lu H mze  a:rıydu b lar
rehmetl  oldular  o: tu onnan  ora b  ye'n  fen tereff nnen b lar d rem sene
14 te:ri  n d sey i te.

c. Aksu ve Tuzhurmatu Ba ları

Duz urmatu A  u nehr  A  u nehr  A  u nehr  Duz'un Duz'un i  nnen e el
2 Duz'un i  nnen ge e:rd  i te bunu te riben  ukuttan  ora o   yle:r  o A  unu
Duz'un i  nnen ge en ola:r  ka attılar me'lesef ye'n  o da b r g zel b r   :y yd 
4 daha siz n yadıyza d   en  orsayız menn n y      on  'eleses ussun n ussu az
ge:l rd  A  u  uyunna az ge:l rd  b rez pis olmu ıydu ye'n  s zde ama mence
6 ye'n  on  i te:d ler b r ma  uduydu o b r ye'n  memleke:t n ye'n  A  u
kelimes n me    me  i te:d ler men bele d      n m  a    n siye:si b r
8 mesele:y d  ka attılar  :z n  on n yanından   yden ge e:rd  b r k  k  a:rıydu
ye'n  e:sk iden b z m bin da  kuz y z igirm ilerden o:tuzlardan   ym z  a:rıydu
10 n yyabm z  a:rıydu me    n yyabta o  a: ıttan ye'n  o:n n b r k  k   a:rıydu
ind  o:n n tam a:d  ya:dıma gelm r  K mber a anın baba:sıydu on n ye'n  o  u
12 altınna ge:  rd      n n b r k      a:rıydu y dd  su ak diye:r    :z ne y dd 
su akın giri  n de meth :l nde orda onnan  ora su a a    ye'n  o da ya:dıma
14 d  tu o:n  diy m sene su a a    ger ekten y dd  su a: tı ora girsey dolanı ey
bele b r giresey ikki    d :rd ile y dd  l fe   desey  :    n n       y ye'n 
16 su akın  onuna nihe:yet ne Duz'da i te ye'n  me:n m ya:dıma geld    k der ki
bin ye'n  ki bin   ten d :rtten e e:l  Duz'da Duz      ba  bo ta:nıydu
18 y       yd  ye' n ind  me'lesef b r par a ye'n       b  ba  bostanlar k seld ler
          d :nd  y  gerek sey  a gere   oldu yo dam da  oldu yo   y oldu
20 manat k sekeniye oldu daha do: rus  ondan e el ye'n  men ya:dıma ge:  
ge  rd   b r par a ba  bo ta:nlı ıydu Duz'da ye'n   :z  zire:'et y :rıyd  ba 
22 bostan ye'n  e:rig n n tut Duz' n Duz' n e:rig  hi b r y rde ye'n  men  ette
T rkiye'de b r m  afaza  ar   yer   'ef   desen Malatya   ys    diye: ler  :z ne
24  ette o b  e:ri  n da:d n y rmez yd  T tkiye'de   ys  diyeller b z b rda e:ri 
diye:r    :z ne  o  datlı me  le:r   a:rıydu zire:'et y :rıyd  ama i te ki bin   ten
26  ora d rdten  ora b  g zel ba lar bostanlar        p ld lar ger c oldu ar sey  a

gerâcı ye'êv oldu manatık sekeniye oldu o gétsey o indí bağ bostanlara bah
28 mantıka:dı ye'nî êv oldu hepsí mana:tık sekeniye oldu vâllâhî men men
ya:dıma ge:lírî e:rîg Duz'ın e:rîgín da:dı hiç bir yérde hête Tûrkîye'de ye'nî
30 dédí m sene Kêyserî e:rîgî diyeller şey Malatya çoĥ meşhu:rdı dünyeye tasdir
édeller ama inan menímçín arĥada:şım ya:rıydı ge:tírîrdí o e:rîgín Duz'dakí
32 e:rîgín dadın vérmírdí çükü bunda bele bir turşluĥ da ya:rıydı ö:zinde hem şírín
hem turş rengí de bele biraz daha to:ĥtı ona göre ĥurma aĥa:cı meşhurdu zaten
34 bízím Duz-ĥurmatu ye'nî tesmiye:sí onnan gelme:dí ĥurma aĥaclarmız ya:rıydı
e:rîg ya:rıydı narıc bízím êvlerde ye'nî Duz'da êv yo:ĥtı narınc olmasın narınc
36 méyelmíz ço:ĥıydı onnan ayrı bostanlar da ya:rıydı ye'nî bağlardan ayrı
bostanlar da ya:rıydı işte ö:zî Duz çoĥ e:skíye dönennen şora çoĥ e:skíye biraz
38 daha dönseĥ ye'nî felleĥet bir yé:riydí ye'nî zira'et bostançılıĥ arpa
buĥdasınnan tut sebzesínnen tut Duz'ın buğı ye'nî te:riĥí çoĥ bíz e:skíden de
40 Kerkûge baĥlıydıĥ daha do:ĥrusı ye'nî bíz yétmíşlerde

d. Tuzhurmatu'nun Kerkük'e Baĥlı olması

Duz'ı kuĥarttılar işte Tikríte Sâlaĥeddine baĥla:dılar mıĥa:fez Sâlaĥeddin işte
2 onda da mence bir siye:sí bir hedef ya:rıydı Kerkûgí daha şey étmeĥ iste:díler
ye'nî bes bes Duz dö:gíldí ĥette Kífrí Kífrí dönersey e:skíde Kífrí Kergûke
4 ba:ĥıydı Duz Kerkûge ba:ĥıydı işte buıla:rı yétmíşlerde kuĥarttılar Kerkûgí
daha küçüĥ küçüĥ étmeĥ iste:díler ye'nî nefusân daha do:ĥrusı Tûkman
6 nufusun az étmeĥ iste:díler bízím böyügle:rmízín cinsíyelerne baĥsay ĥapsı şey
ya:zırı bízím nene bablarmızın Duz Kerkûg ya:zırı ama bízle:rín yoĥ bízím
8 ye'nî meye:lidermíz ye'nî Tuz Sâlaĥeddindí buđí işte ye'nî daha bir şey
ístersey

11. Saima Abdülmecit

Doĥum yeri ve tarihi: 1947 Tuzhurmatu

Meslek: Ev hanımı

Cinsiyet: Kadın

a. Eşinin Hakkında

Âllâ 'ef étsín öliyden vâllâhi çoḥ te'sir éttí mene ya:lğuz ḳo:ydı me:ní velev
 2 onnân ḳapsım inşâllâ a:çmışam é:skí gelen gidenler velḥa:şıl işte kitâḫların
 vêrdím şeye Niya:zi apardı defte:rní ö:zî yesyet éttí dé:dí dé:dím né:dím sennen
 4 şora defter kitabı dé:dí şeye vé:rgínen Sabah Duzlu ça:ğır Nihat ḳuşçını ça:ğır
 bir de kímí dé:dí mene daha şe:yí ça:gırdım Sabah Duzlu Aytan bízde:ydí kıızı
 6 şey éttíg telefon éttíg ṭamgala:dıg kitabla:rı dé:díg de:gíşınme:sín ge:ldí deftere
 ba:ḥtı Sabah dé:dím d'edem ge baḥaḡ me'lümet yer bíze ye'ní bını nédeḡ be'íz
 8 defteller tab'olmuyıḫ tab'an dé:dí vâllâhi men bunnan baş çıḫa:rtmıram dé:dím
 be kím baş çıḫa:rdı Nihat Ḳuşçuya ça:lım dé:dí vâllâhi Nihad ta baş çıḫartmaḡ
 10 çoḥ küccüg ya:zıḫ dé:dím be kím baş çıḫa:rdı dé:dí Aydın Karkukli o da âllâḥ
 keblétmez sızden eyyí olma:sın eyyí ada:mdı ça:ldım ö:zîne dé:dím Aydın ebi
 12 işte defter bele ḳa:ldı bele oldu dé:dí neyar gellem dé:dím ne günü dé:dí tele:te
 güne se'et on bir on ikkí men Duzdayam dédím neçe dene:sız yeme:ḡ
 14 ḫa:zırlıyım dédí mennen Vahab 'ebdel Vahab Kere Vahab daha ça:ldım şeye
 'e:mím o:ḡlının oḡluna Aḫmede dé:dím Aḫmed ḫaya:tım ge: mısafırım ge:lıí
 16 ḫízmet éle ge:ldíler işte defterle:rí şey éttí ba:ḥtı Aydın dé:dí eşşedübbille men
 baş çıḫardam bes bunnan hiç kımse baş çıḫartmaḡ men de bir ka:rtona
 18 doldurmuştım hepsín vé:rdím adam apa:rdı o ya:ḫıt géttiler apa:rdılar ö:zín
 Meḫemed telefon é:ttí ḳe:yním o:ḡlu abla né:ttíy defte:rín kíta:bın dé:dím vâllâ
 20 abla defterle:rín vé:rdím Aydın e:biye tab'é:tsín ne:yçı ḳaşsın bele ḳoy ölme:sín
 neşrédeḡ ö:zín ḳa:vziya:ḡın vâllah eşşedübbilleh adama dé:dím dé:dím me:ním
 22 ḫéssabıma éle dé:dí yo abla ne:çı sení ḫésabıya şerike ḫésa:bına éderem apardı
 adam . ö:zî aparanda defterle:rí de vé:rdím dé:dí aparram tab' éderem ö:zín
 24 kítaḫ éderem dé:dí kítaḫ ki kítaḫ é:ttírdiy ge:tí me:nímçı de bir dene dédím
 ba:hım ge:tí baḫım men de ye'ní yar adamlar şey édeller teyzi' édeller işte bele
 26 ḳa:ldıḡ ha aha
 Nihat Kuşçu: o gece ḫeḳḳîne men de bürda:ydım özle:riydendím
 28 Gelmişiy işte şey heccí şey men çoḫ ḫesteydím ö:zümde dö:ḡıldím çoḫ
 ḫeste:ydím ḳura:nın aparıḫlar ḳe:dyoḡ oḫuduḫına aparıḫlar ḳa:rda:şımçın tab'
 30 étmíştíg Dünyeyçín ba:cımçın rehme:tlí 'Eli Ma'rufçı bilmem sene yé:tíştí
 ḳura'nnan 'Eli Ma'rufun vé:rdím heccí Heyşeme girmí dene dé:dím teyḳi' éle
 32 Cephede indí ola:rı da aparıḫlar men de ça:llam heccíye ḳaldırmırı ḳaldırmırı
 he reḳe:mí yar ya:nımda yoḫ me:ním reḳe:mím yo:ḫtı 'Eli Ma'rufunkíydan

34 çağlam ye'ın dağıtma:mışam hele kım yadda he:psın'n adı içinde adıy dé:dım
kımsey қо:нуşар шéykінде реһме:tlínkінде adıyız var me:nímkinde
36 olmadıyıçın dé:dım kımde қо:нуşан he işte néde:ğın baħağ nédeceğ bukere
sen seleş men bitirdım

b. Matal 1

E:skı matallarda ye'nı mektepte almışğ o zaman ibtíde:'ide me'ılme:mız dé:dı
2 ya:rıydı yo:hıydı bir oğlan ya:rıydı bu oğlan çoħ yala:nçıydı bu oğlan çoħ
yala:nçıydı bir kere gé:ttı arhta çımmeğe hayar éttı ha bir gün hayar éttı dé:dı şé:ydı
4 éymız ya:ndı hemen topla:ndı 'elem ge:ldı gé:tı şey é:ttı bahtılar yala:ndı ikıncı
kere arhta çımerken dé:dı bo:guldım bo:guldım tünge uşşu içne ge:ldıler bahtılar
6 bo:ğulmuyıb bu da bir yala:nıydı üçüncı kere dé:dı é:mız yandı é:mız yandı daha
kimse inanma:dı ö:zıne éyle:rı ya:ndı kül oldu bu matal mektepte a:lmışğ.

c. Matal 2

Bir de bir matıl var nene oğluna dé:dı gét çal ye'nı bu hayattan 'ıbret alma:ğdı
2 dé:dı oğlan gé:ttı bİrgün bir yımırta çaldı gé:ttı nene dé:dı 'effe:rım oğlum gé:ttı ki
yımırta da ça:ldı ki üçüncı bir ta:yığ ça:ldı dö:rdüncı bilbıl ça:ldı kuzusın ça:ldı
4 bilmem né:ttı çoħ ça:ldı çaldı ge:tırdı bu oğla:nı tuttılar ne hükümı vé:rdıler ö:zıne
'ıdam 'ıdam hükümı vérendeler dé:dı nene sen me.nı çoħ te:rbiyelı besle:dıy çıhart
6 o dilıyden dilıyden çoħ şeyler a:lıştım o dilıyden ö:püm nene dilın çıhardarken
dilın'n dışle:dı ya:rsın kuşa:rttı dé:dı oğlum sen mene dé:dıy dé:dı seniy bu dilıy
8 me:nı koydı 'ıdam o:lum me:nı herhızlığ a:lıştırdıy koydıy 'ıdam o:lum nece:dı
işte baħ oydan bu ikki mata:lım budı baħ na:hıs birını bege:nıse he sa:ğolasan

d. Ninni (Leyle Balam Leyle)

He leyle balam leyle yatasan konca güle batasan konca gül se:nıy ossun kölgesinde
2 yatasan men se:nı da:rlıgdan be:slırem inşallah beyyüg o:lısan inşallah e:lıme
ola:şısan inşallah nene babanı ka:ldırsan me'elesef indı ka:ldırmağ ka:lmıyıbtı.

e. Tuzhurmatuda sel olayı

E:skıler sö:zı ata sözle:rı tamam buıla:rı hepsı reħme:lı deftere yazmıştı defterler
2 gé:ttı 'ecebe qaşsa:ydı ho:şuydı indı he vâllâ ne dese:ydım ö:zı meselen ya:zırı

be‘ez ھاكاتى men dese:ydım diyerdi buıla:rı hiç é:şıtme:mışem râsen yaza:rdı
4 deftere he yâllâ ata sözle:r çoھ yâllâ dé:mıştım indî ya:dımda ھا:lmıyıp beyüg
oldıgça düşer fikir de:gışını. He ussu ھاھma:gı bu oldu ھا:dise gercek disen birgün
6 ya:gış çoھ çoھ ya:gdı ya:gmur çoھ ya:gdı çoھ ya:gdı be‘ız kimseler me:nım
reھmetli babam diye:rdi Bağdadta:ydı üsted ‘E:dıl ta:nırdı ö:zî heccî ‘E:dıl Kifriî
8 o da şeyde:ydı Be‘kübede:ydı baba:sı gilde gele:rken ussu çoھ ھا:hmıştı
geçebilmirdiler geçmeden evel ھا:dise oldu seyâralar tumdu bı‘ez ‘e:ile kerküglî
10 ya:rıydı seyârala:rıdan tumduklar ye‘nî ço:ھu gé:ttî usu içinde ö:ldüler mehsümler
bular gé:ttîler döndiler Kifriye Kifri tere:finde:ydı olanaka da Kifriye döndiler işte
12 ölen öldi kalan ka:ldı he çay çay ھا:htı bukere daha mecel olma:dı ھette şey abu
ge:yibin oğlu bo:guldu abu ge:yibin oğlu bo:guldu

f. Aksudan Su Getirmek

He ussu ge:tirirdig ne şikil beyük ھا:anmız ya:rdı mi:s apa:rırdıg arھ başına
2 doldurırdıg saf o:lurdu o:nı satıldan çeke:rdig yemeğ de éde:rdig çay da éde:rdig
asbab da yehe:nirdi her şey o:lurdu onıydan kırmızı çamır kımın o:lurdu ussu
4 bukere ene:rdi ھا:anın dibine saf o:lurdu ge:tirirdig éve içerdig

g. Eski ھا:anları Ağartmak

He ھا:artmağ ağartmağ ya:rıydı mis ھا:anı men o günnen şey é:ttım sattım ö:zın
2 a:ldıg ger ھاھ ھا:ag ھرle:rıne mis ھا:an beyyüg ھا:anlar ya:rdı misıydı bu ھا:ere
o:lurdu aş étmeğden pirinc étmeğden te‘izyele:rde toylarda onı ھا:ançı Selım
4 ya:rıydı reھme:tlî o ağarda:rdı ö:zın bayaz éde:rdi ikki ilde bir ilde bir bayaz
éderdig ö:zın ağardırdıg yo:ھıydı fafun ھا:an indiki kımın dö:guldi fafun ھا:an
6 tıfal ھا:an hepsî misıydı
Şi‘ır yâllâhi reھme:tlînin şî‘rini ge:tirim oھıyım ya:zmışam şe:yinde türbesinde
8 ya:zdıgmız şî‘rı ge:tirim o:ھıyım gé:dım ya:zmışam ba:ھım hara koydım bu öz
şî‘ridi ‘Eli Ma‘rufun
10 -Ağ sa:ç ümrüm oldu say
Feleg işni gö:rdü say
12 Bağ kö:çti konca soldu
Mendili de öldü say

- 14 -Seher gülû koḥsı te:kín
Baharda çoḥ su te:kín
- 16 Yüz illîḡ 'ümrüm gé:çtí
Bir sarḥoş yoḥı te:kín
- 18 Bı rehme:tlí öz şí'rídí türbe:síne ya:zdím ö:zíyín Míḥet ge:ldí dé:dí ne şíkíl
ka:vızısan türbe:sín dé:dím vâllâhi eng eyyí na:zik türbe ka:ldır dé:dí şí'ır yaḗsan
20 dé:dím he dé:dí yaḗ şí'rín yollaram se:níyçín ge:ldí adam ḗapdan apa:rdı vâllâ bı
şí'ırí türbe:síne ya:zdıḡ Yo: 'ezye:tí yo:ḥtı dedem ḥoş ge:ldíyíz baştan göz üstüne
22 ḥıḗ zehme:tí yo:ḥtı tescíl éttíy dedem bilí ye'ni şeyde de sele:şmíşem te'binde
ḗurandalar şey édendele:r hepsínde ḥette şey Fayzi Ekrem ḗuranda Fayzi dé:dí
24 abla seleşesey dé:dím neyar sele:şírem şey étsey mécel olma:dı bes Aydın
Kerkukli sele:ştí bilmem néceydí şí'reke ögerse el ö:gsún öz öḡme:ḡ 'a:rdı
26 beşerçín bı şí'rí diye:rdí ye'ni gere:kím sen geleydi baba:yı temsil éde:ydi
baba:yın te'ízyesiydí işte men gé:ttím temsil é:ttím
- 28 Nihat ḗuşçu:
ḗoy me:ní nenem öḡsún
- 30 kâ:ḡıttan ḗelem öḡsún
ö:ḡünmeḡ erçín 'â:rdı
- 32 ḗoy me:ní 'elem öḡsún
he bıyı diye:rdí

12. Velit Muhammet Ahmet

Doḡum yeri ve tarihi: 1973 Tuzhurmatu

Meslek:

Cinsiyet: Erkek

a. Dedelerimiz Hayatı

- Eyyelkı ḡünner bı ḡünnen ḥo:şıydı eyyelkínde bír ḗehír ḡem ḗeyb yo:ḥıydı indí
2 o va:ḥıt bír şey ḡem ḗehír yo:ḥıydı bes bı zaman her şey düştünüseý her şeyí
düştünüseý her şey meşâ:kıl ge:lírí çoḥ çoḥ şeyler ge:lírí başıya o va:ḥıt yo:ḥıydı
4 ye'ín bír şí'ırlerden yar diyer bír baba on éyladı besle:rdí indí on éylâd bír baba:nı

besle:mírí uşāğ beyök olannan şora nene baba:nın sözün tutmırı o ya:hıt baba ne
6 dédí arıad uşāğ hepsí ora indí her birí bir yanda evel erte қаһа:rdılar é:skíler
қаһа:rdı herkeş öz işin bilirdí herkeş gide:rdí ekme:gín yapa:rdı işin éde:rdí dayar
8 sehe:bí dayarına gide:rdí bes indí arıadlar hapsí on bir olmuıynca қа:hmırı yállâ
on bir olmuı қаhmıllar diyırí ne:yím var ne işim var Alla subhanehu ye te'ele
10 dinye:ní yara:dıb diyırí “ye ce'elne leyle sübēte ye n-nehara me'eşe” é bular
menıçín gécení qalıllar se'et ikkiye kımın gécení qalıllar se'et kiye kımın sebehe
12 namazı da yoı қа:hıb şeyde faqaradan se'et bır kere on bir қаhıllar anaştalıg da
étmıller bir tek günartalıga başlıllar zamanmız bele olıbtı bes ama ama e:skíler
14 ye'ní nızam Allah te'ele diyende sebehe é:dıb billí beşerde o heleyeler var
sebbe қаһar daha gece olmağıydan yatar bes bızım indí bu arıatlarımız
16 şeylerımız mücteme'mız şey é:tmırí ege gençlerımız ossın geceler qalıllar se'et
kiye kımın bunın ye'ní bır silbiyetí var qalmağ gece bızım de e:skíler ne:çín çoı
18 bahtıy ye'ın diye:rdíler quıatıydılar düşme:ziydíler uzun Allah elinde:dí 'ömür
bes ne:dí ye'ní indí o yemeğler ya:rıydı içinde şeyler yo:hıydı mö'ellebet çoı
20 yeme:zdíler he bellerín yermıştler hormaya nece diyer özle:rí öz étтігі ектігі
şeyler yerdíler bes indí yoıtu bu mü'ellebetler çııb gét ge:tí ordan mücemed
22 manı çııart ye bilmısen daha bunda fıteminet var yoısa yoı bı'ez şeyler var o
ya:hıt ya:rıydı dirí indí baıasay üstat şey o:ıub çoı ne diyeller le se:meı Alla
24 kimseye gössetmesın çoı pis hestelıgler o:ıubtı o ya:hıt yo:hıydı o ya:hıt tabı'i
herkeş kése:rdí kesmek késerdı ye:rdí indí her mücemed ge:tırí gét filan
26 kımesın ge:tí filan kımesın ge:tí yéğinen Hindí olı filan olı bes ne:dí ye'ın
bilmısey bunnar bismille Allah-yakbâr diyinmiyiıse bunda hestelıg gelı bunda
28 Allah sübhenâlla ye te'ele diní islamı nişı é:ttı é:ttı bismille âllâh yakbâr diyendey
ne:çí dirí men hesebil buıııset é:şıtmışem dirí beıışettíler getírler bır 'ef édesız
30 bır ta:ıugı ge:tırııb ké:stíler bismilleh âllâh yakbar dé:díler ö:zinde obırsinde
deme:díler bele késtíler kıbleye de yérmedíler bele ké:stíler geldíler bunın
32 étıyden bunın é:tín koyduar bâ:htıllar bismille âllâh yakbarkında ey cerşüm
yo:ıtu bunda cerşüm var bunı ye:diy bu beşerde cerşüm é:dırí hestelıg é:dırí
34 beşerde o ya:hıt bele hestelıgler yo:hıydı indí gét mücemed alıllar bilmısey
ne:dí ne é:tıdı ne é:tí döğı o bızım eskílermız yo:hıydı hepsí kesme ye:rdí é nece
36 diyer o ya:hıt bu böyük adamlarmız he bele quıatlı ye'ní bır basit şey de ye:rdí
bes quıatta qalırdılar bes şeylermız yo' bu zaman gençdı le kaç kaç yállâ

38 kaçabilmîrem le sen haranın harasısay hele e:skîler bahtıy he vâllâ yetmiş
yaşındadı küregî bé:lende çöle çıha:rdı yoħsa bízîmkîler indî bu bu gençlermîz
40 yetmiş kassa şey olmaž kalmaž ye'nî bu quvatta kalmaž vâllâ üstet kaħabilmeller
ye lizelik bíz ye'nî ya:dıma gelîrî Ĥurmatı'nın bíz uşağıydı ħez éde:rdı ħe ħe ħe
42 hara Ĥurmatının bu keyserîle:rî üç keyse:rîsî de bukerem uşa:ğıydı ħe ħe ħe
kaçalama oynardı e:skî ħe ħe ħe ye'nî şey dayımın İbrahim kaşşab şey
44 koca:mıydı İbrahim kaşşab birîncî e:skî kaşşablardandı İbrahm kaşşab ege üstad
bilmîrem ye:tîşîb tanısay ö:zîn ye:tîşîbsey özîne bu indî 'Abbas kaşşab yar şey
46 o:nun baba:sı menîm koca:mdı o birîncî kaşsa:bıydı Duz'da meşhur kaşşab
ö:ziydı o ya:ħıt çıhâ:rdıler bu ħe ħe ħe şey éde:rdıler ħe ħe ħe yo:ħıydı herkeş
48 işîne sala:rdı ö:zîn kurt ge:ldî çaķķal ge:ldî bu ħe ħe yo:ħıydı herkeş başın ala:rdı
ħe ħe ħe işîne bular se'et ikkide ki üç ħe ħe ħe hara kaşşabħana ħe ħe ħe
50 şeyde:ydı türbelîħin ardında o terefte:ydı ora ħe ħe ħe keserđiler ħe ħe ħe
bir kere 'Abbas dayım konuşırî Türkman kanatında Türkêş'ten konuştı menîm
52 Mũhsîn kaşşab Kazımı tanısay Kazım yanızda o:tırî Yéngicede o:tırî muħtar
Kazım muħtar onun babası ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe
54 ö:zî ħide ħe ħe kaşşabħanaya o ya:ħıt dirî üsted şeyđî ħe ħe bir ħe ħe dayım
ħilî ħe ħe se'et ikki şey 'Abbas dayımnan ye'nî kocam bu ö:zî ħe ħe
56 'eféde:síz eşşeyden ħe ħe eşşeyden ħe ħe ħe ba:ħıb türbe:lîħden bu terefte o
terefte ħe ħe dirî ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe ħe
58 terefe dirî seleşîrî özleriyden diyîb özle:rîne baba ķim ö:lũbtî bu ħe ħe o ya:ħıt
birtek össeyđî ħe ħe 'elemîn ħe ħe indî nece müsemme'ede diyîrî o ya:ħıt yo
60 müsemme'esíz ħe ħe olurdı küçũħıydı memleket é baba ķim ö:lũbtũ
seleşmedîle dirî 'Erebce dé:đi seleşme:dîle Kürdce dé:đi he seleşme:dî dé:đi dâħa
62 sebbeħ olmuşıydı ħe ħe kâşşâbħânâyâ ye:tîşîb orda babasıyħın kârdasıyħın ħe ħe
é:đi ħe ħe Mũhsîn kâaşşâb çıħıb şora ge:lîb mulla Ekber mulla ekbere ye:tîşîb
64 üstâd mulla ekberî olabilî sen tanımısay mulla ekber şey:ydı e:skî adamlarda:nydı
birâz bele şeylerden dine çoħ şey:yî ya:rdı 'umķu yar dine çoħ şey éde:rdı ittila'ı
66 ya:nydı dirî ne:tî so:rdı onı dirî bu o dünyadandılar o dünyadandı baħ âllâhu
sũbħeneħü ye te'elenîn şeyîne:ndî bu terefte o terefe baħ ne şeyle:rî yar ķimse
68 bilmîrî sır ila:hidî ħe ħe oları ne:đi e:skî adamlar üzũstîne:ydı bir dü'e étse:ydıler
dü'elerî ħe ħe olurdı yo:ħtũ ħi:le mi:lelerî yo:ħıydı o ya:ħıt yalan bele ħi:le
70 yo:ħıydı indî dé:đi ħe ħe bir sâyarâ almışam onca ye:mînd içtî dé:đi bir şey

yo:htu ö:zünde dé:dí bir şey yo:htu dörd bir etrâfi subuğ çıhtı bö:yük ada:mdı é
72 neçín bu fe e:skí günner çoğ ho:şuydı Hurmatını ye'ní gem kehír billem yo:huydı
dayımın dayarı ya:rıydı bíz hez éde:rdíg bes gé:değín dayarlarıydan şey éde:ğín
74 kalağın néce diyer yardım édeğ ö:zîne fi sebil hoş günner gé:çerttíg bes ama bu
dünye nanca şey mutatayyır oluğ sâyârâsınnan hediş sâyârâlar oldu şeyler oldu
76 bu echizeler çıhtı bes ne:dí bíze göre 'irak'a göre o e:skí günnerín da:dın vé:rmírí
ye'ín eyel gétse:ydí meşelen ístíríg gédeğín zeyrâtâ bízím 'eşret E:li defe o ya:htı
78 ne ya:rıydı 'ençe ya:rıydı üsted yétíştí 'ençeye min zımınhım me:ním babamın
'ençesí ya:rıydı 'ençe yéddí 'ençe ki Marsídis sâyâraydı Almanı sâyâra:ydı yéddí
80 'ençe ya:dıma gellí durmuşıydı o seyyed Visem gilín sukağında bular hara hepsí
ittíceh édeller Karbâle Necefe bukerem yo:htu 'eşrette eng uzağ ki bir kiz
82 vé:ríbsız bir kiz a:lıbsız ha:bsına tebliğ oluğ gédíríg ziyrâtâ ha:bsı gelí indí yo:htu
indí herkeş öz sâyârasına mindí bes ö:zî sen bírez mene ya:hınsay késtíg yo:htu
84 he:psí yığışsın bir yérde bu ka:lmıyıbtı eyyel e:skí günner ho:şuydı gidende adam
bele şey sé:yínerdí bes indí o günler qalmadı o gün bu güne benzemez.

13. Zeynülabdin Harbende

Doğum yeri ve tarihi: 1940 Tuzhurmatu

Meslek: Emekli

Cinsiyet: Erkek

a. Tuzhurmatu'nun Tarihi

Bin dağkuz yüz igírmiden eyel Duz bir qasaba:ydı 'Usmanlı devletínin
2 saytara:sında ö:ziy bilíse 'Usmanlı deyle:tí altı yüz igírmí il hükmé:ttí bu
mantıkaya ve 'İraqa girdí bin beş yüz áttuz dört senesinde ile bin dağkuz yüz
4 igírmide on sekkízí girmide çe:kındí Duz bir qaza:ydı hette içinde oğub yazarlığ
kimse yo:huydı soradan qaza oldu içinde oğub yaza:rlığ her meħellede bir dene
6 yo:huydı ya:dıma gellí bí'ez mektübler ge:lírdí bí'e:zínin uşa:ğı 'eske:rdí bir
yérde mo:zaftı bir yérde o meħellede bir denení tapmazdılar bu mektübí o:hıuşun
8 aparılar filan meħellede bir dene o:hıuya bilí aparırdılar onuyçun millet işte işlerí
ne:ydí fellehetıydí zer'etıydí mihne mihne yo:huydı e:beden me 'ede bir iki
10 mihne ya:rıydı bir derzılíg ya:rıydı bir basit nacca:rlığ ya:rıydı bél sapı éde:rdíler
kürek sapı éde:rdíler onnan şora de:mırçíler ya:rıydı 'ef édesen nal éde:rdíler

12 hırmaşa éde:rdíler işte bular o kalanı hepsí basit bir hayat yaşa:rdı ile bin daqquz
yüz ígírmíde Duz gé:çtı İngílízlerín şaytarasına İngílíz melik ge:tírdí búrda te'in
14 étti bin daqquz yüz ígírmíde Fayşalı Eyvel Fayşal Eyvel ilk meliktí şeyde 'irakta
kí ge:ldí işte hükmetti onda hette mekteb yo:hıydı Duz'da ígírmíde ígírmí birde
16 Duz'da mekteb yo:hıydı eyvel mekte:b bin daqquz yüz ígírmí ikkide açıldı
mü'ellím yo:hıydı müdir yo:hıydı hette müdirí başka yérlerden ge:tírdíler yavaş
18 yavaş tatâyyır é:ttí ile ola:ştı tekriben bin daqquz yüz kırk kırk bir onda ikíncí
savaş oldu Reşid 'Eli Geylaninín mesele:sí oldu 'irakta millet daha fazla ge:rí
20 gé:ttí millet daha fazla ge:rí gé:ttí ile ola:ştı bin daqquz yüz e:llí e:llí bire e:llí
birde yéngí kaza oldu ellí ikkide Duz ellí ikkide kaza oldu o günnen kazadı indíye
22 keder bildíğimce áttuzuncu kaimakamdı hükmedíri indí búrda biríncí bin daqquz
yüz ellí ikide ge:ldí indí a:hır kaymakam kí Duz ha:hıdı bin daqquz yüz te'in oldu
24 áttuz kaimakam ge:líb búra ve bütün millet de basit bir şeyden yaşa:rdı ye'ní ístí
başları ossun yemeğlerí oşsun meselen diyegín indíkí kímín éylerdí sellece
26 yo:hıydı telefízyon yo:hıydı barrad yo:hıydı kímse bilme:zdí radyo ne:dí
radyonu bí'ez kere bí'ezí inanmazdı diyerdí bunun içinde adam yar adam yar
28 séle:şíri ve ille de:mír néce seleşí müte'híriydí Duz neden müte'híriydí 'Usmanlı
deyle:tinde olan şeyler mantıkalar böyügüydú 'Usmaniya devletí üç karaya
30 hükmedírdí bí'ez yérler temyíl olaştırabilmerdí bír'ez yérler hizmet
édebilmírdí onıyçın Duz bele kaldı.

b. Öğrencilik hayatı

yállâ işte bíz üçí bitírdíg búrda bin daqquz yüz ellí sekkíz ellí daqquzda ge:lírdíg
2 kerúke fekkir 'eileydí 'elem kímse Bağ^{da}da gédebilme:zdí mením a:dım çıktı
Bağ^{da}da gétmedím masa:ríf ístírdí ama Kergügse dahílisí ya:rıydı beleş yatardıg
4 beleş yérdíg beleş beleş hette taraşmıza keder bele:şíydí ka:tmıza kímín
bele:şíydí hamammıza kímín bele:şíydí ye'ní çoğ telebe aparsaydı ö:zíyden bir
6 hefteye gelí bir dinar aparı ay bir dinar aparı onnan da ka:lırdı nétsín bes
çeyhanada o:tırsın on fílís çay para:sı vé:rí işte men bin daqquz yüz altmış ikkide
8 tâharruc é:ttím eyvel eyvel te'lim bir şeyde oldum köyde oldum o köyde ikki ay
ka:ldım ya:hun köy diye:rdíler ö:zine o köyde ikki ay ka:ldíg ikki il ka:ldım
10 onnan şora ge:ldím Yéngíceye Yéngíce de bir oba:ydı Duz'a 'e:yídti búrda bés

kélometír Duz'dan uza:ğdı ikki il қа:ldım onnan şora me:ní tensib é:ttíler şeye
12 tensib éttíler mitavastaya mitavastada íbín heldünde bés il de orda қа:ldım bés il
bitennen şora döndüm öz mektebíme Fecir mekte:biydí ile ordan teke:'ud oldım
14 bin daqquz yüz doğsan dördde he abuncana Yo yállâ hiç bir işte işlemediğ hiç
bir işte işlemediğ işte meşguliğ kitab o:hmağdan işte başka şeylerden hette indí
16 Türkiye'de bir şey bir arhadaş kitab çıhardırı Erşed Hírmízlí mennen bir maqâle
ístedíler yazmışam indí maqâlení қа:ldı bes yo:llıyım ora şeye ba:hım Vaybardan
18 yollaram başka şeyden yollaram o da ne úze:ríne:dí bir he:díse oldu Duz'da bin
daqquz yüz ellí daqquzda o he:díse de ne:ydí Şü'ülerín mektebesí ya:rıydı mîllet
20 başla:dı hízbi-şu'iyí ikrah étmege muğaraba étmege hette bir mektebesí ya:rıydı
o mektebení da:ğıttı parçala:dı bu da bir ze:kiredí.

c. Duz'da olaylar

yállâ fayazan bin daqquz yüz ellí dörtte oldu fayazan bin daqquz yüz ellí dörtte
2 oldu tekriben Bağdattan Kergüg yo:lú қаpa:ndı tekriben bir ayca bir císír ya:rıydı
o císírı usu apa:rdı daha o yağa:dan bu yağa:ya kímse géçebilme:rdí Bağdattan gelen
4 tombiller o yağada dura:rdı Kergüsten gelen Èrbílden gelen tobiller bu yağada
dura:rdı ve bu yükünü hamballar géçírdírdí ouyza onun da yükünü getirírdí
6 géçírdírdí buyza işte mîllet de onda bir yér ya:rıydı gezmeg yérí se'et dörd üç
buçuğ olurdu buyza herkés tükenín bağla:rdı gide:rdí çaya bağmağa bu bir böyög
8 bir olay da oldu ya:htında gene bin daqquz yüz ellí bés ellí altıda:ydı bir kırt
peydah oldu Duz'a Duz üç gece üç gün çıhabılme:dí yazıya indí görerdiy bu
10 meħellede ö:zín bés dekke şora görerdiy obír meħellede ö:zín bir kî üç dene de
dişle:dí dişledíğí insanlardan me'yen bir dene öldü o da bir he:diseydí. intihâb
12 he:disesí oldu intihâb eyvel intikam bin daqquz yüz ellí dörtte oldu onda ikki
қа:imeydí bir kürdler қа:imesiydí bir Tüğmanlar қа:imesiydí Duz'dan
14 Tüğmanların mürasşahı reħmetlí Zeynel'bdin ķember ağa:ydı Kürdle:rín de
mürasşahı Kergten şeyiydí Cihad Vende:vi buların arasında şey oldu işte bir
16 dö:gíş oldu talķa dö:gíşí oldu gene orda bíz bir şehid yerdíğ bir dene:mízí
öldürdíler o intihâb sebe:bíne bu da bir ola:yıydı.

d. Askerlik-Savaş- Baas Partisi Zamanı

işte gö:rísey neyden direm yaydan déme:ríg yaydan diye:ríg yaydan déme:ríg
2 Kergler diyer geldíy gétíy bíz diye:ríg geldiy gittiy bu şéyedí şéyemízde:nde hiç
yazgécme:ríg hiç bir yérde Kergte men üç il ka:ldım şéyemíz ‘eyní ka:ldí olar da
4 öz şéyelerín sele:şírdí bíz de öz şéyemíz sele:şírdíg ye‘ín orta yérde bir te‘emmüd
yo:hıydı hebele ye‘ní bí kere bíz bele a:lışmıışíg bu şíkíl ko:nısağın yo ‘eskerlíg
6 étmezdíğ mü‘ellím ‘eskerlíg étme:ziydí hette çoğ kımse gide:rdí mü‘ellím olurdı
bes ‘eskerlíg olmasın ehirde bízí ‘eskerlíg tuttu onda aparmadılar bízí her
8 birmízden bedel a:ldılar bedel a:ldılar yüz dınar onı da hükmet bankınnan çektiğ
özleríne vé:rdíg onı da bízden kıstıtan késtíler ayda sekkíz dınar kese:rdíler
10 bízden bedel yüz dınar ‘eskeriye hídme ‘eskeriye manı İran sekzen sekzen birde
eyvel işte ka:dísiye ma‘raka:sıydı başla:dı onda Be‘ís partisí Duz’da iştírak étti
12 ye‘ní hiç yére o gün oldu bes ‘İra:kı e:zdí eyvel şehid eyvel şehid Duz’a ge:ldí
bír denení tanırdım arhadaşımın oğlu adı ‘Abbasiydı ‘Abbas Heyrulla onnan
14 şora heftede bér şehíd gelí üç şehid ge:llí dörd şehid gelí ikki gelí bíz hefte
gelmez teğriben yüz yüz ellí kusur Duz şehid vé:rdí bes ma‘reke ka:dísiye
16 Saddamda o da çoğ dayam étti bin dağkuz yüz sekzen sekzen bérden dayam étti
bin dağkuz yüz sekzen sekkíze keder yo bırda olma:dı hiç bér şey olma:dı bırda
18 ebeden bér şey olma:dı ye‘ní orda diye:gín bırda teğriben Duz’da be‘si de a:ızıydı
kımse be‘si olma:ızıydı mene mesele neççe il hízmetím ya:rıydı mü‘ellímlíğde
20 yan yana apardılar bízí zordan olmadíg olmadğ olmadíg ile ehire keder teke:‘ud
olduğ yazgécíğ şey ge:lírdí çünkú Duz teğriben ço:hı mükeddimede dayam
22 éderdí çünkú sehepsízdí Tükman mílletí kímín yastası yar helfiye gide:rdí kímín
yastası yoğ mükeddimeye gide:rdí mıkeddimeye olduğmızçín hette mením bér
24 keynım oğlu állâhın rehmetíne kayştı mıkeddimeye attılar ö:zín ye‘ín ‘emden
attılar mıkkedimeye ö:zín bér hefte şora canazasın getírdíler çoğ olaylar oldu o
26 ya:hıt çoğ évler mesele diye:gín bíz ezi kaştı memlegedí terkéttí bes kımse
aparma:sın ö:zín huruba girdí onnan şora cés-se‘bi ya:rıydı o cés-ş‘ebi şeyden
28 daha yama:nıydı neçe il gétí géde:rdíler işte her yecbe Duz’dan yıga:rdılar ikki
yüz dene yüz ellí dene oları aparırdılar nafit borıları gé:dírfí Türkiye’ye olara
30 mekeyet olmağçın yo Şırgat mantıkasına aparırdılar ya Béci mantıkasına
aparırdılar.

e. Ziraat

Ekmeġ ilk evel Du:z Duz'un adı neyçin Duzhurmatı kalıb Tuzhurmatu
2 Tu:zhurmatu 'Usmanlılar ya:htı meşhurymış indí de duzmuz var bir
memlehemiz var bilsey ilde tekriben ikki yüz üç yüz tan şey çıha:rdı duz çıha:rdı
4 binler tanca şey çıha:rdı Duz hurma tut hurma çoġ eke:rmışler bir de tut çoġ
eke:rmışler tutu neyçin eke:rmışler Hurmatu'nın 'e:ilele:rinde ço:ġu bücke arısı
6 besle:rdí bisey ne:dí ye'in dudetülkez dudetülkez besle:rdí o dudetülkez he tut
yarpaġınnan başka bir şey yemez onuyçun burda çoġ tut va:rıymış bes ġa:ye
8 neymış arılar bes tutun çelbekinde yaşasın bir de hurma ço:ġuymış ussuyu
ço:ġuydu indí kalma:dı bağlar bahçalar hepsí kurdu onuyçin Duz'un adı kaldı
10 Duzhurmatu e:rik bahçaları va:rıydı alma bağla:rı va:rıydı 'incir bağla:rı va:rıydı
hurma şeyleri va:rıydı indí bíz buların ço:ġunu görme:díg ilk evel fellehler burda
12 kımın bir cüt ke:tirí ossa:ydı 'ef édesen o 'e:ile zengin 'e:ileydí bir cüt ke:tirí
olanın me'nesí neçe bir neçe vezne yé:rí var ellí altmış buların ektígí arpa:ydı
14 buġda:ydı arpaydan buġda yérí neçe hazırlar felleġ ilk evel gele:rdí bu yé:rí
sula:rdí tírekter yo:ġuydu aycar var bir aġa:cıydı şeyde de:mír geçe:rdí 'efédesen
16 bu ikki heyvanı birbirine bağla:rdılar eşşekse ketirse haş bo:yuntuluġu va:rıydı
bu bo:yuntuluġları birbirine bağla:rdılar orta yerden o sékkení kıya:rdılar işte
18 géde:rdí yerin o başına bir hat éderdí gelírdí ye'ní bir parça yérí tekriben on on
gün ancaġ bitirírdí onnan şora işte arpa seperdíler buġda seperdíler onnan şora
20 işte başla:rdı bunun suarmaġına çoġ yoruldu ile vâktel hasad ge:lírdí biçmeġ
ya:htı ge:lírdí arpanı ayrı harman éderdíler buġdanı ayrı éderdíler onu da ikki
22 gençle üç gençle buġda oşşaydı on günde bitirírdí eng en zengin tabaġa oydu
millet çoġ ye'ní yoruldu ekemg tapmamaġtan çoġ yoruldu Duz ġaġı bular da
24 neçede:ydí bin dakġuz yüz kırġlardeydí fekir 'e:ilelere ġükmet başladı temyiniye
yérmeġe indí neçe yérri temyiniye onda da başladı fekir 'e:ilelere temyiniye
26 yérsin şekerdí bir'ezine pırınç yérírdí bi'ezine buġda arpa yérírdí bele bir ġayat
gétti onnan şora taıayvır etti ye'in kırġlardan şora bu mantıkaya tírekter geldi
28 tírekter de her gelen alabilmez işte o tírekterden orda çoġ işleri olırdı biçimler
neçe:ydí elden çıha:rıdır biçerdíler konşu konşuya yardım éde:rdíler bugün seniy
30 buġdayı biçeller seniy konşiy baġ neçe deneydí yéddí deneydí beş dene sekkiz
dene seniyden gelírdíler biçini seniyden biçerdíler harman éde:rdíler döge:rdíler
32 anan şora buġdanı éye kıya:rdılar géde:rdíler obürüne evel te'e:yin ço:ġuydu ne
derresse va:rıydı ne tírekter va:rıydı semed kimyeyi va:rıydı semed kimyeyi de

34 işte bu pislîğ dayar pislîğî onı yığa:rdı bî‘ez fellehler bî‘ez mantıkalar da ihtiyac
ya:htı ge:lîrdî oları dayardan aparırdı küldî zîbîldî hette beke birez kuıatlı ossun
yér

14. Büşra Şükür Merdan

Doğum yeri ve tarihi: 1965 Tuzhurmatu

Meslek:

Cinsiyet: Kadın

a. Yemek Tarifi

Yemeğler işte ö:zî her yérde meşhurdı ö:zî ‘İra:ki yemeğlerde meşehurdı bes
2 Duz‘da da ‘eynen dolma bîryâ:ni bomya a:şı fasılya:dı bîz ‘eynen şey de éde:rîğ
kéryen a:şı e:skîden indî çoğ kîmse édeller bünü şey tarhana bulğuldı le:tke:dî
4 hâsâtân beyrâm günnerî ge:rek gerek fasılya le:tke o:ssın pîrînc evıelen işte bu
yemeğler kîfte a:şıdı zılğ a:şıdı tāmâtâ a:şıdı bu yemeğle:rdî bes işte en meşhur
6 yemeğ işte dolma:dı. Le:tke erîgdî kırrı e:rîgdî ‘Ereb diyer ö:zîne tırşana.
bîryâ:ni bîryâ:ni işte gelesen çerezâtîn işte bada:mdı yér kö:küdü paıata:dı ta:vîğ
8 é:tîdî o bele kî:me meselen kuş başı édesen ö:zînî şe‘ríye:dî bular hâpsı ne ye‘nî
çoğ şeyler bele bezelye:dî hâpsı buları ayrı kıyırasan sora gelesen işte pîrîncî
10 édesen pîrîncî suıını éttiğiy birley yağ kıoyasan ussu şeyın atasan baharatın
atasan bîryâ:ni baharatı ya:r kıere bibe:rdî da:rçındı buları hé:l ya:r adam ya:r atar
12 ö:zîne bu pîrînc olduğı bîrlî bu eşyesîn hâpsın üze:rîne râ’sân kıata:rîğ ö:zne işte
bugün étmîşem keşke getîreydîm.

b. Ziyaret

O arba‘ın başka:dı ye‘nî arba‘ine gidesen o başka:dı gidese:n çoğ kıalabalığtı
2 çoğ nanca désey ve nanca da ye:rîsey kıissetmesey ye‘nî kıar adam diyer gé:dîrî
aya:ğım ağırrı néce ye:rîyîm düşünnem men men ikki def’e gé:tmîşem
4 gé:tmeden önce çoğ düşünmüşem néce gedîm néce başarram bes subhānalla
gedesen bilmesey néce gidesey çünkü çoğ millet he se:niyden ye:rî géce
6 gunduz ve ye:rîdîğce de işte yemeğ ne âlla ne gévliy istîrî ye‘nî o meşelen
leffettî méve:dî ‘asayır pîskît bilmem ne dolma:sıdı bîryānisîdî éttî kıurma:dı
8 tehin ye‘nî ne ne ye‘în kıar adam ye:rî diyer yo’ men bünü kıstemîrem indî

başkasın yerem ye'ın bilíří daha datlı ge:lí hiç kímse de ac olmaž ye'ın nanca
10 kassay búrda hiç ac olmasan ve nanca da yémeğ yésen onca da daha ço:htu
millet ye'ní yér de fazlası da çoğ göze:ldí zeyrat. Orda bíz var adam hüséniye
12 var qallıg var adam işte bíz özmíz findk var bes arba'in günle:rí herkeşe ye'ní
bes ister bír hücre ossun bir yer oşşun onda onda başka:dı ye'ní meselen indí
14 gétsem bír éy var her il giderem ye'ní ki ildí gédírem ora giderem bír 'a:iledí
giderem yanına orda da éylerín açallar bízímçín çoğ kímse é:yín açar bu
16 yollarda yéríse:n e:liyden tutallar tab'an e:liyden tutallar zorda:n ge:tíříller
o:tırdıllar se:ní hémeye fıttayı yeheller çârğâlâllar 'ebeyi çârğâlâllâr el ayağıy
18 ayallar ne işsen oní ye'ní diyeller ye'ní bu ecírdí bízímçín yeme:ğí ye'ní bele
a:ğziya bele zordan zordan arhayca kaçallar sâyârâyâ giresen sâyârâyâ bele
20 kömeleller atallar se:niçín. Yarın hebele zıyârât ye'ní gé:díříg indí münesebe
de var yâllâ orda yile:de:dí hemis güní hezretí 'Abbas'ın yile:de:sídí gédíříg
22 işte orda da çoğ gözel olu çoğ gözel olu yile:de, yâllâ üç géce. Yo yo 'eynen
durruğ ye'ni sâyârâ garajda durar o i'tíye:dí başka:dı he he men giderem çoğ
24 va:ht Kerkeğ kadınlar birlíğínen cem'etí aparram diyeller gétme:míşíg
görme:míşíg he fe aparran özleríní kı keredí üç keredí apa'ra:m özle:ríní ye'ın
26 çoğ hoşlarına gider çoğ gerib bír şe:ydí bağ özle:rí her il gideller Türkiye'ye
oyana buyana gezmeğe ye'ın bíz bura gelendíler bura bír egleníller bír
28 eglenníller diyeller ye'ın ne hoştı haya:tıyız siziy é baba sız gédísız bu yaz
günü yo yo dirí çoğ çoğ haya:t çoğ haya:t haya:tıyız çoğ ayrı şikíldí çünkú
30 bâsâât 'arbanaya kímín minníg settütedí 'arbanadı buları hâpsın mindírrem
özle:ríne. Yo 'a:di ye'ní 'a:di bir şeydí bes ye'ní men o cem'etí aparmışam
32 ö:zümnen bes ye'ní imam 'A:lí'nín hevíşíne girendeğ ye'ní girdíg içerí
girdígmíz birí görmüyübler ö:zíní ye'ın özlerí indíye kímín bes sübhanallah
34 girdígiy birí imam 'A:lí'nín he:víşíne ye'ní néce diyesen bír beşer duruhtı
kanıarıya heybetlí beşer ye'ní ye'ın girendem ora girendem döndím ba:htım
36 hepsí yıgıllar Kerkú hağı İndiye kímín gö:rmüyübler hette dö:ndí bír arıyad dédí
âllâ ecríye yassın bağ nanca ecír kazandıy ye'ın ne hoş dé:díler ye'ın hıssí:díříg
38 bele bír hé:ybetlí bir şeyde çoğ a:ğır bír şe:ydí çoğ hoşlarına gétті. yâllâ bízím
'eynendí ye'ní 'eynen búrda édeller bes teğriben mene gelle evel yéddiye
40 kímín bes erkeğler de:ğışındí erkeğler ...

c. Mezarlıkar, Haydar Mehmet

Evel te'ízye: erkegler yéddí gün yéddí géce otır'rla:rdı ce:mí'de hüséniyede orda
2 kâ:âde ay bir böyük éy va:r ay çadır kuruþtı ye'ní öz yérine göre yéddí gün
yéddí géceydí sebbehínnen başla:rdı günortaya keder günortadan şora başla:rdı
4 mığrıbe şamnan şora bir de géce ye'ní otırlardılar ye'ní 'elem gele:rdí gide:rdí
kur'en deg o:hırdı müstemír kírhíne keder de bu te'ízye sehebínín başına çamır
6 koynardı her géce éyíne yığışardı bının konuşlar hısımlar her géce ille kírhíne
keder ille kírhín véderdí yállâ hálâs olardı özlerínnen tab'an ö:zín işte o te'ízye
8 ihtíyarsa çeyhânaya döne:rdí bele:ydí evel gençse bikez hürme:tí va:rdı o kırh
günü géceleri ha: kahtılar néttíler bir fetre şora ö:zín üç gün üç gün üç géce oldu
10 o yéddí günü bes géceler ollarlar bele qaldı bir ikki sen geçennen şora dé:díler
baba o üç gécení qaldır o üç gün üç géce be:stí qaldırdılar ö:zín qaldı üç gün üç
12 géce bir fetre şora dédíler ye'ní 'elem deya:mı başlırı şeyí var sebbehler de:'i
yo:htı koy qaldıra:g ö:zín üç géce üç ahsam üç géce oldu fe bu üç gécenín
14 kahtağı neden oldu se:beb intíha:rí çıktı patlama matlama 'elem qorhırdı
géceler meselen bilmírí hardan ge:lírí ye'ní gelen gide:ní çoğ te'ízyeleri
16 partlattılar kahtılar üç gécení de qaldırdılar indí bes üç ahsa:mdı ikíndí se'et
ikiden başlar béşe keder üç se'etti buncanadı ama burda meselen sebbehler
18 obadan ge:líb yen uzağ Kérgí Bağdattan ge:líb ola:şıb sebbeh é:yíne gidebilí
é:yíne géceler de meselen bí'ez konuşlar gelí işte gelebilmeyen bir yerdeymiş
20 ziyretteymiş hesteymiş yédden günü de 'eynen üçün günü yemeğ yédírdíller
yemeğ yéderdeller üç díyeller ö:zine yéddínín de günü hele qalıb ye'ín yéddínín
22 te'ízye bitíb bes ne var yemeğ var yéddíncí günü yemeğ yiderdeller hetme édeller
girmí gırmbéstene var tabarru' édíþler kür'en oğullar herkíşe bir cüz' o:hır bir
24 hetme édeller éy sehe:bí yemeğ éder yemeğí de öz imkeniyetíne göre ay öz
zayqına göre bír'ezí bir yemeğe de'vet éder bír'ezí yüz adam de'vet éder özí éder
26 özí yer ö:zín abı şikíl kırh ta édeller özíyçín kırhı geçennen şora ilí bitennen şora
ilín édeller bir kısmí de var harda gömer özíní Necev'e aparí ö:zíní ye'ní ölünün
28 öz rağbatına göre öz vesyetíne göre aparıllar orda gömeller özin orda yer hıczédíb
ö:zíyçín ay meselen var türbelíg var orda ay bír'ezí sehebí aparí özin türbelígler
30 üsüne konuşma:dıg türbelígín bízim burda var türbelíg evel Şíh Mühsín türbelígí
diyerdíg ö:zine burda bir şey varıydı zeyrat yerí varıydı bir Şíh Mühsín diyerdiler

32 ö:zîne bününde bir karamatı ya:rıydı uşağ heste ossaydı öskürme ossaydı isitme
ossaydı indî aparırar eyyî olardı ye'nî âllâ te'ele şeyînnen orda türbelîğ ya:rıydı
34 bñ türbelîğdî kerenzlılar camçlar gömerdîler özinde bñ 'ezî Duz hañı da gömerdî
özinde bña Şîh Mühsîn türbelîğî diyeller ikkî bin üçten şora şehidmîz çoñ oldu
36 bñda néderdîler néttîğ bñda günde ki üç şehid gün olardı kırñ ellî denemîz
géderdî partlamaydan işte öldürmeğ kañtılar bñda gömdüğ özñ adın koyduğ
38 şehidler türbelîğî "mağbara şüheda' turkman" bñda ye'nî böyüg böyüg
şeylermîz de yar bñda rehmetlî 'Ali Heşim'dî rehmetlî Ahmed koca'dı rehmetlî
40 'Abbas Çoma'dı bñ faşa'elden şehid orda Béşîr'ın şehidlerîdî ey şehid şehid ossa
Turkman şehidî bñda gömülî Şîh Mühsîn türbelîğl diyerîğ şehidler türbelîğî
42 diyerîğ böyüg türbelîğ böyüg türbelîğñ çoñtandı diyem sene ye'nî o muñla Se:lîh
bñda gömülüb bin dañkuz yüzde bñ türbelîğte gömülübñ onın da yapımı daha
44 yüz eveliymiş türbelîğte böyüg türbelîğte hapsî Turkmandı içñdekîler
türbelîğmîz yar yüz ellî ildî yüz girmbeş ildî yüz altmış ildî kalıbtı menîm
46 kocamın kocası maycuttı türbesî kalıbtı geçsem fâtîhe vérrem üstüne ka:lıb
kocamın kocası kırmızı keyyedendî kalıb kocam bin dañkuz yüzde bin dañkuz
48 yüz véledesî özinnîn kocası kalıbtı türbesî kalıb ha ve onñ da kocası babası bes
kalmıyıbtılar ye'nî bilmîrem nañsı kalıbtılar türbeler meycüttî bes bilmem nañsı
50 nañsıdı kalıbtılar bña diyerîğ Duz'ın böyüg türbelîğî bir türbelîğmîz yar
ge:rîbler türbelîğî bñda bağ dibinde:dî etrefî ba:ğdı bña diyeller ge:rîbler
52 türbelîğî ge:rîbler türbelîğî nedî bñda meselen gelerdîler gerîbdî memlekettñ
dö:gî orda gömermişler ö:zñ kalıbtı bir türbe yar heccî beg diyeller ö:zne heccî
54 bege 'eynen bir türbedî bilmîrîğ yefatı ha zamandı véledesî ha zamandı bilmem
bahmamışam özîne bña 'eynen gene bir bir kısım hesteye şey édeller fethe
56 oñullar üstüne şey édeller özîne mirazları vérîñî âllâ te'ele şeyîyden bñ bele bir
türbelîğmîz yar hey 'eskeride diyeller özîne Bıraycılar türbelîğî o da Bıraycılı
58 kardaşlarmız köyden getîrler bñda gömeller ölülerîñî bñ neçe türbelîğ éttî bir
ikkî üç dörd bñ dörd türbelîğ yar dördü Turkmanın türbelîğdî bir türbelîğ yar
60 Duzdan yazdadı dağ diñde:dî 'asrıya kanşarındadı ona diyeller imam hasan
türbelîğî o da bir kısım türbelîğ yar ye'nî bele diyeğ Kürd kardaşlarmız gömeller
62 özñ türbeke yéngî türbelîğtî terihî çoñ döğî bñlar türbe:lîğle:rdî.

ALTINCI BÖLÜM

6. SÖZLÜK

6.1. A

a:ğır: Ağır.

a:lıştır-: Öğretmek.

‘a:tıl: Bozuk.

abuncana: Bu kadar.

aḥşam: Akşam.

aḥtar-: Aramak

alış-: Öğrenmek

‘âli: Yüksek.

âllâ ‘ef étsîn: Allah rahmet eylesin.

anaştalıḡ: Kahvaltı.

annad-: Anlatmak.

apar-: Alıp götürmek.

‘ar: Utanç verici durum.

ara yér: Ortalık, koridor.

arba‘in: Muharrem ayında İmam Hüseyin ziyaretinin kırkıncı günü.

arḥ: Ark.

arḥa: Arka.

arḥadaş: Arkadaş.

aryad: Avrad, kadın, hanım.

‘asayır: Meyve suları.

âşbah: Kıyafet.

ay: Av.

ay: Ya da, veya (Arapça edat).

ay-: Ovmak.

aycar: İki hayvanı birbirine bağlayan demirden oluşan alet.

‘âyıd: Ait.

azan: Ezan.

6.2. B

ba:lîğ: Balık.

bacı: Kız kardeş.

baclîğ: Bacak (ayak) takısı.

badıncan: Patlıcan.

bağyan: Bahçıvan.

bağ-: Bakmak.

bala: Çocuk, yavru.

barabar: Beraber.

bâsâtât: Basitlik (alçak gönüllülük).

başgın: Baskı.

başığ kira: Az miktarda ücret (ucuz).

baş çıha:rt-: Anlamak (deyim).

bazar: Pazar.

be:lî: Evet.

bé:t ‘emi: Amca evi.

begen-: Beğenmek.

beḥṣét-: Araştırmak.

beke: Belki.

bele: Öyle.

bes: Ama, ancak, sadece, yeter.

be‘si: Baas partisinin mensübü.

besle-: Büyütmek.

beyram: Bayram.

beyramlıġ: Bayram harçlığı.

beyyüg: Büyük.

bezed-: Süslemek.

bézínčen: Patlıcan.

bıraḥ-: Bırakmak.

bi:’e: Ortam, çevre.

bibí: Nine.

bí‘ez: Bazı.

bíkerem: Bu kez, bu arada.

bineye: Bina.

Bıraḥçılı: Tuzhurmatu ilçesine bağlı köy.

bomya: Bamya.

bostan: Bağ.

böyüg: Büyük.

böyüg: Büyük.

bu şíkíl: Böyle, bu şekilde.

buçuḥ: Buçuk.

bûḳle: Bakla.

bulḡul: Bulgur.

buyza: Bu taraf.

bücek arısı: İpek böceği.

6.3. C

cafa: Cefa

cem‘et: Cemaat, çevre, tanıdıklar.

cere: Testi.

cerşüm: Bakteri.

céş: Ordu.

céş-şe‘bi: Halk ordusu.

cihet: Cihetler.

cüt: Çift.

6.4. Ç

çaḡırcı: Ses sanatçısı.

çaḡ-: Çakmak, vurmak.

Çardaḡlı: Tuzhurmatu ilçesine bağlı köy.

çârḡâlâ-: Yıkamak (çarkalamak).

çaşırt-: Şaşırmak.

çelbek: Paçavra .

çemçe: Kepçe.

çeyḡana: Kiraathane.

çılḡ-: Çıkmak.

çılḡart-: Çıkarmak

çím-: Yüzmek, yıkanmak.

çimen: Çim.

çoḥ: Çok.

çöl: Boş alan.

çükû: Çünkü.

çünkí: Çünkü.

6.5. D

da:rlıḡ: Yoksulluk.

da:rlıḡ çek-: Yoksul olup zor günler yaşamak.

da:yıl: Davul.

dad: Tat.

daḡıt-: Yıkmak, bozmak

dam: Ev, çatı.

damata, ṭamaṭa: Domates.

daş: Taş.

datlı: Lezzetli.

de:gíşín-: Değişmek.

de:hıl: İçeri.

de:‘i yo:hıtı: Gerek yoktur.

deg: Sürekli.

deger: Değer.

dehe: Daha.

dele:let: Delil, kanıt.

dene: Tane.

derresse: Biçim makinesi.

dert-: Öğütmek.

derzîlîg: Terzilik.

destür: Anayasa.

de‘ya ‘e:mme: Genel davet.

deyacıñ: Tavuk çiftliği.

Dırasa Tukmanıya: Türkmence Eğitimi.

dikte:to:ri: Diktatör.

dingінде-: Tıngırdamak.

dinye: Dünya.

dışle-: Isırmak, dişlemek.

diyanat: Dinler.

diyesen: Sanki.

dò:gí: Değil.

doğru: Gerçek, doğru.

doňsan: Doksan.

dost eňbe:b: Yakın arkadaşlar, dost ahbap.

doşab: Pekmez.

dö:güş: Dövüş, savaş.

dög-: Dövmek.

dörd: Dört.

dudetülkez: İpek böceği.

dübek: Havan.

dügme: Düğme.

dünye: Dünya.

6.6. E, é

e:beden: Asla.

e:gíri: Eğri.

e:hír: Son.

e:le ola:ş-: Çocuğun büyümesi ve babasına destek olmasını anlatan deyim.

‘E:li: Ali.

e:ríg: Kaysı.

‘e:şík: Aşık.

ebele: Böyle.

‘ebe: Iraklı kadınların elbise üzerinden giydikleri siyah örtü.

ebi: Abi.

‘ece: ya (Irak Arapçasından giren bir edat).

‘ecebe: Acaba.

echizeler: Cihazlar.

‘ecib: Tuhaf.

ecír: Sevap.

‘ef: Af.

ege: Eğer.

‘ehd: Söz, vaat.

ehe:li: Halk.

ehye: Mahalleler.

‘eile: Aile.

ek-: Dikmek, ekmek.

‘ekîl: Akıl.

‘ekķîl: Akıllı.

‘ekliyet: Düşünceler.

‘ele kullin: Velhasıl.

‘elem: İnsanlar, halk.

‘eleses: Kimbilir, Allahuâlem

ellî: Elli.

Elmersad: Gözlemevi.

‘elÿe: Meyve ve sebzelerin toptan satılan yeri.

‘emden: Bilerek

‘emmî: Amca.

‘encîr: İncir.

‘ençe: Araba türü (Irak’ta arabaları isimlendirme geleneği)

eng: En.

‘Ereb: Arap.

erkeg: Erkek.

erte: Erken.

‘esker: Asker.

‘eskeri şammun: Irak askerlerine verilen sertliğiyle bilinen samun (ekmek).

‘eskerlîg: Askerlik.

essûg: Eksik.

‘eşk: Aşk.

‘eşret: Aşiret.

eşşedûbille: Gerçekten, doğrudan.

ét-: Etmek

etref: Etraf.

éy: Ev.

eysel: Önce, önceleri.

ey: Arapçada olan *her hangi* anlamına gelen bir edat.

‘eynen: Aynısı.

eytım: Eğitim.

eyyí: İyi.

‘ezeb: Acı.

Ezerbécan: Azerbaycan.

‘ezrâil: Azrail.

‘ezye: Kadınların giydiği ev kıyafeti.

6.7. F

fafûn: Bir tür maden türünden yapılan tencere ve tava.

fağara: Fıkra.

fasılya: Fasulya.

fayazan: Sel.

feğğir: Fakir.

fellehetlīg: Çiftçilik.

felsefelīg: Filozofluk.

fen: Sanat.

fen: Kurnaz.

ferğ: Fark.

fetre: Süre.

findk: Otel.

fırka: Müzik grubu.

fiṭṭa: Başörtüsü.

fi sebil: Onun uğruna .

filan: Falan.

filím ol-: Rüsva olmak.

fílís: Eski Irak para birimi.

fiteminet: Fitaminler.

ful: Dolu, tümü.

6.8. G

gece ḥekḳíne: Gece anında.

géç-: Geçmek

géçín-: Vefat etmek

gene: Yine.

gerec: Garaj, araba parkı.

géyíl: Gönül.

girmí, igírmí: Yirmi.

gòzel: Güzel.

gözel: Güzel.

gülle: Mermi.

günartalıg: Öğlen yemeği.

6.9. H, ḥ, ħ

ha zaman: Ne zaman.

ḥaḥ: Halk.

ḥakat: Laf, söz, söylenti.

ḥalı düşkün: Yoksul.

ḥalaş ol-: Kurtulmak

ḥalına göre: Durumuna göre.

ḥambal: Hamal.

hapsı: Hepsi .

Ḥasadarlı: Tuzhurmatu ilçesine bağlı köy.

ḥaşar: Abluka.

ḥaşşâten: Özellikle.

ḥat: Otobüs hatları.

ḥayar et-: Bağırarak

ḥayat: Hayat.

hé:l: Kakule.

ḥe:liyyen: Şimdiler.

hebele: Öylesine.

ḥebir: Profesyonel, deneyimli.

ḥec: Hac.

ḥeccî: Hacı.

ḥecet: Aletler.

héc: Hiç.

ḥedise: Olay, hadise.

ḥefle: Tören, party.

ḥek: Hak.

ḥekím medeni: Sivil vali.

helek: Yorgunluk.

heleyeler: Hücreler.

helfi: Arka.

héme: Çadır.

hemis: Perşembe.

hençer: Hançer.

henînet: Şefkat, merhamet.

hep: Hepsi.

hepsî: Hepsi.

herhîzlîğ: Hırsızlık.

herkéş: Herkes.

hers cumhuri: Saddam döneminin saray koruması.

hesebil bûhûşet: Araştırmalara göre.

heşd: Irak'ın halk ordusu.

hetme ét-: Hatmetmek.

hette: Hatta.

hevîş: Avlu.

hey: Mahalle.

heybetlî: Prestijli.

hey'e te'imiye: Öğretim kadrosu.

heyvenât: Hayvanlar.

hırmaşa: Tarımda kullanılan alet.

hısım: Hısım, akraba

hıyanat: İhanet.

hîcz et-: Rezervasyon yapmak.

hiç: Hiç.

hîdme ‘eskeriye: Askerlik hizmeti.

horyat: Kerkük, Erbil ve Tuzhurmatu’ya mahsus dörtlük şiir türü; hoyrat.

hoş: Hoş.

hukmet: Hükümet.

hurda: Küçük.

hurmatı: Tuzhurmatu ilçesinin kısaltması (Halk ağzında genel olarak “Tuz” ya da “Hurmatı” geçmektedir).

hücre: Oda.

hüséniye: Şiilerin ibadethanesi.

hîzbî-şu ‘iyî: Komünist partisi.

6.10. I

ırağ: Irak, uzak.

irtibat: Bağ.

ışığ: Işık (Elektrik).

‘ıtla: Tatil.

6.11. İ, î

ibîd-: Islandırmak.

ibtide:’i: İlk okul.

iffiteh: Açılış.

iğme ol-: Bayılmak.

ihmel: Önemsememe, ihmal.

ihtimalen: Muhtemelen.

ihtiram: Saygı.

îhtiyar: Yaşlı.

ıkrar: Mahkeme kararı.

ile: Arapçada olan yönelme ekidir.

indî: Şimdi.

ineg: İnek.

infisali: Devrimci.

intihâb et-: Seçmek.

intışar et-: Yayılmak.

inzıbat: Zabıta.

irağ: Irak, uzak.

‘İrağ: Irak.

irhabi: Terörist.

ıstıkrar: Huzur.

ıstıfada: Yararlanma, istifade.

istile: İstila.

işle-: Çalışmak.

işlek: Çalışkan.

i ‘tıye:dî: Normal.

i ‘tızez: Gurur duyma.

ittıla‘: Araştırma.

ittıceh et-: Yönelmek.

ıkrah ét-: Nefret etmek.

ısıtme: Ateşi çıkma, sıtma.

iştırak: Katılım.

ittıfek: Anlaşma, ittifak.

6.12. K , k

ka:bıġ: Kabuk.

ka:ime: Liste.

ka:t: Takım elbise.

ka:vza-: Kaldırmak.

kaḥ: Kap.

kaç-: Koşmak, kaçmak.

kaça:hçı: Kaçakçı .

ke'e: Düġün, konferans vb. salonları.

kaḥ-: Kalkmak

kaldır-: Kaldırmak.

kaṣar: karşı.

karamat: Keramet.

karantı: Hayalet, görünmeyen kimse.

karḥız: Karpuz.

kardaş: Kardeş.

Karkukli: Kerküklü.

karra: Kıta.

kaşşabḥana : Mezbaha, kesimevi.

kayın: Kavun.

kazan: Tencere, kazan.

ke:míşlıġ: Kamışlık yer.

ke:tıḥ: Katip, yazan.

ke:tır: Katır.

ķe:yním o:ǵlú: Kayınbirader.

ķebílíyet: Kabiliyet.

ķéçel: Kel.

ķeder: Kader

ķe'ennehu: Sanki.

ķeĥír: Üzüntü.

ķelb: Kalp.

ķelle: Baş, kelle.

ķenne: Büyük anne

ķerĥıç: Tuǵla, kerpiç.

ķerbín kes-: Nikah kıymak.

ķere: Kara (siyah).

Ķerenaz: Tuzhurmatu ilçesine baǵlı köy.

ķeseyetlíǵ: Kazanç.

ķeşĥalıǵ et-: Kendini beǵenmek.

ķeybét-: Kaybetmek.

ķeyd: Kayıt.

ķeynet-: Kaynatmak, haşlamak.

ķeyserí: Kayseri (kapalı çarşı).

ķeyye: Kaya.

ķeyyím: Güçlü, kuvvetli.

ķırĥ: Kırk.

ķısıt: Taksit.

ķıssa: Hikâye.

ķıt‘a: Arsa.

ķímín: Gibi.

ķımse: Kimse.

ķísím: Bölüm, kısım.

ķiteḃ neķíl: Yatay geçiş.

ķiy-: Kıymak, acımamak.

ķo:r: Kőr.

ķoca: Dede.

ķoḣı: Koku.

ķonca: Gonca.

ķonřı: Komşu.

ķonũř-: konuşmak.

ķotırca: Yer ismi.

ķoturlũġ: Bir tür hastalık.

Kö:kũz: Tuzhurmatu ilçesine baġlı köy.

ķö:zíg: Göġüz.

ķölge: Gölge.

ķurřaġ: Kemer.

ķuyatlı: Güçlü, Anlamalı söz.

Kũyét: Kuveyt.

ķüççüg: Kũçük.

ķüćíg: Kũçük.

ķüçüg: Kũçük.

ķülçe: Bayramda yapılan kurabiye türü.

küp: Büyük testi.

küreken: Damat.

kür'en: Kur'an.

kifte: köfte.

6.13. L

lâkin: Ama (Arapça edat)

lal: Sağır.

le se:meh Alla: Maazallah, Allah korusun.

le yezel: Devam etmekte olan.

le:tke: Kaysı yemeği.

leçeg: Yaşlı kadınların veya kızların namaz kılarken taktıkları başörtüsü.

leffet: Ekmek arası.

lere: Lira.

löfe: Kavşak.

6.14. M

madra:ç: Amfiteyatro.

mağam: Yatır.

mağş:ud: Maksut, kastedilen, amaçlanan.

manı: Malı.

mankala: Izgara, mangal.

mantıka: Bölge, mıntıka.

matrak: Çekiç.

mâyzu': Mevzu.

me: 'ede: maada, +dAn başka, gayrı hariç (edat).

mécel: Müseade.

me‘den: Maden.
me‘hed: Ön lisans.
meħelle: Mahalle.
meħhed ‘e‘de:d mü‘ellimin: Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü.
mehsûm: Masum.
meħyét-: Mahvetmek.
me‘ílme: Muallime, hanım öğretmen.
meķeyet olmaķın: Korunmak için.
mekteb: Okul.
meleyyen: Renkli.
melik: Kral.
me‘lûmet: Bilgiler.
me‘mel: Fabrika.
memleħe: Tuzluk (Tuz fabrikası).
men: Ben.
me‘nesí: Anlamı.
me‘ní: Şarkı.
mesreħ yatani: Vatan sahnesi.
meşâ:kíl: Sorunlar.
meşru‘ rey: Su projesi.
methel: Giriş.
méy: Ağaç yaprağı (üzüm ağacının yaprağı).
meycüt: Mevcut.
méye: Meyve.

mevelîd: Mevlit.
me‘yen: Sanki.
mıçkana: Birazcık.
mıhafaza: İl, valilik.
mıraz: Murat.
mışayyır: Kameraman.
mıtayasta: Ortaokul.
mi:s: Bakır.
mîheyele: Deneme.
min zımınhım: Onun içinde (kapsamakta).
minen: Binen.
mîrte:h: Rahat.
mô‘ellebet: Kutuda hazır yemekler.
mofak: Başarılı.
mozaf: Memur.
mu‘a:mar: Komplo.
mu‘ellîm: Öğretmen.
mû‘emîrun: Devrimciler, komplo yapanlar.
mûharaba ét-: Karşı çıkmak
muhim: Önemli, muhim.
muhtar: Muhtar.
muķaşşır: Görevini tam yapmayan.
mûlla: Molla.
mücemmed: Dondurulmuş.

mücez: Özet.

mücteme': Toplum.

müessese: Kurum.

mükeddime: Savaş alanının ön sıraları.

münasebet: Törenler.

müraşşah: Aday.

müsemme'e: Hoparlör.

müstekbel: Gelecek.

müstemîr: Sürekli.

müşkile: Problem, sorun.

müte'hîr: Geride kalan, gelişmeyen.

mîhne: Zanaat.

6.15. N

Na:di Aha' Turkmani: Türkmen Kardeşlik Ocağı.

nafit: Petrol.

Nahrayan: Savaş ismi.

naḥsı: Hangisi.

nanca: Ne kadar.

narınc: Turunç

nécca:rılığ: Marangoz.

néce: Nasıl.

neçe: Kaç.

ne:di: Salon (Düğün salonları).

Nedi Türkman: Türkmen Ocağı.

nefsiyet: Nefs.

nefusan: Nüfusça, nüfus yönünden.

nehhet: Heykeltraş ustası.

neķıl et-: Taşınmak.

n^ene: Anne, nine.

nene babanı ka:ldırısan: Anne ve babaya destek olmayı anlatan deyim.

ney': Tür.

neyar!: sıkıntı yok!

nıyya:b: Meclis üyeleri.

nífeye:t: Çöp.

nísbe: Ortalama, göre.

níší: Niçin.

nızam: Düzen.

noħut: Nohut.

nuķta: Nokta.

6.16. O

o deķe: O dakika (o an).

o meħel: O zaman.

o yaħa: O yaka (ırmağın diğeri tarafı).

oba: Köy.

öbür: Öbür.

oğlan: Erkek çocuk.

oħı-: Okumak.

oħuḅ yazar: Okur yazar.

olaşma-: Varmak, yetişmek, ulaşmak.

otta: Bak (işaret zamiri gibi kullanılıyor).

oyza: O tarafa.

6.17. Ö

ög: Ön.

ög-: Övmek.

ögey nene: Üvey anne.

öz: Kendi.

6.18. P

parlağ: Parlak.

partlama: Patlama.

peydah ol-: Yayılmak.

pískıt: Bisküvi.

pũ:ntũr: Pantolon.

6.19. R

ra:tıb: Maaş, aylık gelir.

râ'sen: Hemen.

reğmetlí: Rahmetli.

rüb': Çeyrek.

rüh: Ruh.

6.20. S

sa:lon: Kuaför.

saf: Temiz.

sağlan-: Saklanmak.

samırsağ: Sarımsak.

şammun: Samun (ekmek).

sandûk: Sandık.

şatıl: Kova.

sâyâra: Araba .

sayıl-: Hesaplanmak, sayılmak, addedilmek.

saytara : Kontrol noktası.

sebbeḥ: Sabah.

séç-: Seçmek.

se‘et: Saat.

seḥeḥler: Sahipler.

seḥepsíz: Kimsesiz.

Sékke: Tren rayı.

sekkíz: Sekiz.

sele:ş-: Konuşmak

sellece: Buzdolabı.

semed kîmyeyi: Kimiyasal gübre.

sep-: Serpmek

settüte: Motosiklet türü.

sıdfa: Tesadüfen.

şıf: Sadece.

sıcín: Hapis.

síkek: Demir yolları.

siyan: Kirli su, kanalizasyon suyu.

şora: Sonra.

suarmağ: Sulamak.

subuğ: Boya.

sukağ: Sokak.

sukut: Düşüş (Genel olarak 2003'ten "Saddam rejiminden" sonraki dönemin anlamına gelir).

6.21. Ş

şahada: Diploma.

şam: Akşam yemeği.

şârḥ: Açıklama, anlatma, şerh.

şehid: Şehit.

şe'îr: Şair.

şer sat-: Uğraşmak, birisini rahatsız etmek.

şert: Şart.

şéy: Şey.

şéymey: Nesneler.

şîḥ: Şeyh.

şurûḥet: Açıklamalar.

şü'û: Komünist.

6.22. T

tab' ol-: Basılmak

tab'an: Tabi.

tabarru': Bağışlama, teberru.

tâḥarruc é:t-: Mezun olmak.

tağ tağ: Kapı tıklamasının sesi.

talḥana: Tarhana.

talka: Mermi.

tâmâtâ: Domates.

tamğa: Damga.

tan: Ton (ağırlık birimi)

tanan: Yağma.

târâş: Tıraş.

taţâyvır et-: Gelişmek.

Taždir: İhraç etme.

te:kí: Gibi.

te:riḥ: Tarih.

teb'en: Tabi.

te'bin: Anma töreni.

tebliğ: Bilgilendirme, tebliğ.

te'e:yín: Yardımlaşma.

tef'il: Yürürlüğe geçirme.

teḥin: Tahin.

teḥrif: Tahrif.

teḥte: Tahta.

te'in: Atama.

te'ízye: Taziye merasimi.

teḫe:'ud: Emeklilik.

teḫriben: Yaklaşık.

teksī: Taksi.

teksīçilīg: Taksi şoförlüğü, taksicilik.

tele:te: Salı günü.

telebe: Öğrenci.

temyil: Destek.

temyiniye: Irak devleti tarafından halka verilen aylık gıda yardımı.

tendírlíg: Tandırlık.

tensiḫ ét:- Atanmak.

teref: Taraf.

terḥâna: Tarhana.

tescîl ét:- Kaydetmek.

te' sir: Etki.

teşkil: Yerleştirip organize etme.

teyḳi': İmza.

teyzi': Dağıtma.

teyziḥ: Açıklama.

tifal: Tefal markası.

Tikrit: Irak'ın Salaheddin iline bağlı ilçe.

tírekter: Traktör.

to:h: Koyu renk, tok.

tombil: Otomobil.

toy: Düğün.

tukan: Dükkan.

tum-: Batmak.

turş: Ekşi.

tut: Dut.

tužbaḳa: Kaplumbağa.

türbe kayza-: Ölünün kırkinci gününde mezarını düzeltmek.

türbelîg: Mezarlık.

6.23. U

‘umk: Dip.

‘Usmanlı: Osmanlı.

ussu: Su.

uşağ: Çocuk.

‘utla: Tatil.

uttuz: Otuz.

6.24. Ü

üc: Üç.

üê: Üç.

‘ümür: Ömür.

üre:g: Yürek.

üz: Yüz.

üzû üstüne: Saf (deyim).

6.25. V

va:hıt: Vakit.

vâktel hasad: Biçim vakti.

yar: Var.

vay: Dert, bela.

Vaybar: Viber uygulaması.

ve lizelik: Onun için (Arapça edat).

vecbe: Vardiya

vélede: Doğum.

velev:-da,-de.

yér-: Vermek.

vezir: Bakan.

6.26. Y

ya:dda қа:l-: Akılda kalmak.

ya:hun: Yakın.

ya:lğuz: Yalnız.

yadla-: Hatırlamak.

yaħa: Yaka.

yaħlaşabil-: Yaklaşabilmek.

yâllâ: Hadi.

yarma: Bulgur türü.

yazı: Dışarı.

yé:mınd iç-: Yemin etmek.

yé:ngí: Yeni.

yé:şıl: Yeşil.

yeħe-: Yıkamak.

ye'in: Yani (açıklamak için hazırlanırken).

yéngí қаħma: Ergenlik çağı (deyim).

yér kö:kü: Havuç.

yér sal-: Minder veya yatakları yere serip yerleştirmek.

yığ-: Toplamak.

yığış-: Toplanmak.

yo': Hayır.

yuḥa: Yufka.

yuḥarı: Yukarı.

yuḥı: Uyku.

6.27. Z

za:bıt: Subay.

zayḳ: Zevk.

zeḥmet: Zor.

ze‘if: Zayıf, güçsüz.

zer‘et: Ziraat.

zeyrat: Ziyaret.

zılḳ: Pazı.

zıbillıḡ: Çöplük.

zıkrâ: Anı, hatıra.

zıra:‘i: Zirai.

zirek: Çok çalışkan.

žopa: Soba.

zuruf: Durum.

KAYNAKÇA

- Bademci, A. (2014). *Irak'ta Türkmen Dıramı*. İstanbul: Togan Yayıncılık.
- Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Basımevi.
- Bayraktar, F. S. (2002, Haziran). Irak Türkmen Türkçesinde Uzun Ünlüler. *Kardaşlık Kültür, Sanat, Edebiyat ve Folklor Dergisi*, 4, 28-32.
- Buluç, S. (1968). Kerkük Horyat ve Manilerinde Başlıca Ağız Özellikleri. *XI. Türk Dil Kurultayı* (s. 109-118). Ankara: TDK.
- Buluç, S. (1980). Irak Türk Ağızlarının Bazı Ses Özellikleri. *Milli Türkoloji Kongresi*, (s. 331-333). İstanbul.
- Buran, A., & Alkaya, E. (2012). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Çakmak, İ. (2014). Ortadoğu Türkmen Coğrafyasında Girişimcilik Koşulları ve Fırsatları. *Tarihte ve Günümüzde Ortadoğuda Türkmenler (Irak, İran, Suriye)* (s. 489-504). Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.
- Demircan, Ö. (1996). *Türkçenin Ses Dizimi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Duman, B. (2012). Irak'ta Tarihsel Süreç içerisinde Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları ve 2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 13, 85-109.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Esin, O., & Tören, H. (2001). *Yüksek Öğretimde Türk Dili*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Fransis, B. Y. (2017). *Mevsu 'a El Müdü'n ve El Mevaki ' Fil-lirak El Cüz ' El Sani*. London: E-Kutub Ltd.
- Gökdağ, B. A. (2012). Irak Türkmen Türkçesinin Şekil Bilgisine Dair Notlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 113-123.
- Hengirmen, M. (1995). *Türkçe Dil Bilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hürmüzlü, H., & Pamukçu, E. (2005). *Irak'ta Türkmen Boy ve Oymakları*. Ankara: Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Global Stratejik Enstitüsü.
- Kerkuklu, M. S. (2008). *The Turkmen City of Tuz Khurmatu*. İstanbul: The İraqi Turks Society for Culture and Solidarity.
- Kerkük, İ. (2004). *Haşim Nahid Erbir ve Turkman El Irak*. (H. Hürmüzlü, Çev.) İstanbul: Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği.
- Kevseroğlu, N. (2012). *Irak'ta Türkçe Yer Adları ve Kılavuzu*. Kerkük: Fuzuli Basım ve Yayın Matbaası.
- Korkmaz, Z. (2013). *Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Pıllancı, H. (2016). *Türkçe Ses Bilgisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Saatçi, Ö. (1999). *Kerkük, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Harput Ağızlarının Fonetik ve Morfolojik Mukayesesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Saatçi, Ö. (2014). Özbekistan'dan Kerkük'e Akıbalık ve Hitap Kelimeleri. *Türk Dilinin ve Edebiyatının Yayılma Alanları* (s. 329-335). Ankara: TDK.
- Saatçi, Ö. (2017a). Irak Türkmen Ağızlarında Yemin Sözleri Üzerine. *Kardaşlık*, 74, 28-30.
- Saatçi, Ö. (2017b, Eylül). Necdet Yaşar Bayatlı'nın Araştırmalarında Irak Türkmen Ağızları Dil Malzemeleri. *Kardeşlik*, 333-334-335, 20-23.
- Saatçi, Ö. (2017c). Türkmen Kimliğini Yaşatma. *Uluslararası Ortadığı Kongresi. I*, s. 172-202. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Saatçi, Ö. (2018). Fono Semantik Ayrışma/Arkaiklik Bağlamında Irak Türkmen Ağızlarında: Acı(u)ğ, 'Ecci, 'Eccug(k). *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 65-76.
- Saatçi, Ö. (2019). Irak Türkmen Ağızlarında İlk Hece ve Ünlü Uzunluklarının Arkaikliği ve Asillliği Hakkında. *X. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu* (s. 1254-1264). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Saatçi, S. (2010). *El Kabail ve El Aşair El Turukmaniye fıl-lirak ve Manatik Sükkanehum*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Samancı, A. K. (1999). *El Tarih El Siyasi Li Turkman El Irak*. Beyrut: Dar El Saki.
- Sökmen, İ. (2011). *Bismil Türkmen Ağzı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.